

**ARAP DİLİNDE HASR BELAGATI VE KUR'ANDA
MANAYA ETKİSİ**

63947

MUSTAFA MÜCAHİT

**CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Temel İslam
Bilimleri Anabilimdalı, Arap Dili ve Belâgatı Bilim Dalı İçin Öngördüğü

YÜKSEK LİSANS

Tezi olarak Hazırlanmıştır.

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. GALİP YAVUZ

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

SİVAS, 1997

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

İşbu çalışma, jürimiz
tarafından.....
Anabilim/Anasanat Dalında DOKTORA/SANATTA
YETERLİK/YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

(İmza)

Başkan.....
Akademik Ünvanı, Adı-
Soyadı

(İmza)

Üye.....
Akademik Ünvanı, Adı-Soyadı (Danışman)

(İmza)

Üye.....
Akademik Ünvanı, Adı-
Soyadı

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu
onaylarım.

...../...../19.....

(İmza)

.....

Akademik Ünvanı, Adı-Soyadı
Enstitü Müdürü
(Mühür)

ÖZET

Hasr, bir işin özel bir yolla diğerine has kılınması, başka bir deyişle belirtilen iş, olay veya kişi için bir hükmün belirlenerek, onun dışındaki hükümlerin geçerli olmadığının belirtilmesidir.

Hasr üslubu, ilk dönemden itibaren Arap dili ve Edabiyatını kullanan herkesin ifadesinde görülebilmeye karşın, Abdülkâhir ve Sekkâkî gibi âlimlerin gayretleriyle sistematik bir hâl almıştır.

Hasrı; maksûr ve maksûru'n aleyh ile, hasr hangi yöntem kullanılarak yapılmış ise onu ifade eden edat olmak üzere üç öge oluşturmaktadır.

Hasr, hasrı oluşturan iki öge, yapılan hasrın vakıya uygunluğu ve gerçeği yansıtır - yansıtmaması, ayrıca; insanlarla yapmış olduğumuz konuşmalarda muhatabımızın sahip olduğu kanaat ve düşünceye göre farklılık göstermekte ve çeşitli bölümlere ayrılmaktadır.

Bu araştırma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; hasrın anlamı, Arapçada onu iki farklı kelimenin karşıladığını ve bunların yakın anlama geldiği ifade edilmiştir. Bu kelimelerin sözlük anlamlarını ifade eden âyetlerden örnekler verilerek kelimenin anlamı delillendirilmiştir. Sonra hasrın terim anlamı ortaya konularak farklı tanımlardan birisi tercih edilmiştir. Hasr konusunda Sîbeveyh, Ferrâ ve İbni Cinnî gibi dilbilimcilerin yaklaşımlarından bahsedilmiştir.

İkinci bölümde yapısal açıdan hasr ele alınarak, ilk önce hasrın çeşitli açılardan bölümlere ayrıldığı belirtilmiş, her açıdan kaç bölüme ayrıldığı ortaya konulmuştur. İkinci olarak hasr için öne sürülen şartların neler olduğu, ardından da hasrın yolları belirtilmiştir. Öncelikle üzerinde ittifak edilen yollar sıralanarak bunlar üzerinde durulmuş olup, bu yollar hakkında detaylı bilgi verilmiştir.

Üçüncü bölümde hasrın işlevi ve Kur'an'da anlama yansımasından bahsedilmiş, öncelikle cümle içerisindeki ögeler üzerinde nasıl yansıtıldığını ve ne anlam ifade ettiği örneklerle belirtilmiştir.

ABSTRACT

Restiriction (Khasr) is specializing one thing in another; giving a decision for a certain happening or person, and asserting that the other decisions are not valid.

The restiriction style has been used by all the scientist who dealt with Arabic and Arabic Literature.

However, this style has been applied systematically since some scientists such as Abdülkahir and Sekkaki have used for the first time in an orderly way.

The restiriction is likely to be divided into groups in terms of structure, meaning and the way it is used.

The restiriction has three components which are "maqsur", "maqsuru'n aleyh" and the preposition expressing the way which restiriction is done.

One component of Khasr is the relevance and correspondance with reality. Another component differs from what our interlocutors think while communicating whit each other.

This research / study is composed of three parts.

Paart I consist of the meaning of Khasr, that two different words are used in Arabic to fulfil its meaning and that these two words are synonyms.

The Koran verses which express the literary meanings of these words are given as examples in order to prove them to be true. Later, the tecnical meaning of term "Khasr" is stated and one definition is preferred from various examples.

In part II, Khasr is handled structurally. First, it is stated that Khasr is classified into parts from different perspectives and the division of it in terms of particular perspective. Second, the conditions of Khasr and the methods of it are put forward. The methods on which all linguist agree are especially emphasized and detailed information is given about these methods.

Part III deals with the function of Khasr and its reflection to the keaning derived from Koran. Its is also stated what the effect of it on the constituents of a sentence are and what it means by giving examples as well.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

KISALTMALAR VII

BİRİNCİ BÖLÜM HASRIN TANIMI VE ÖGELERİ (1-9)

I. HASR'IN TANIMI 1

A. 'Kasr' ve 'Hasr' kelimelerinin sözlük anlamı 1

B. Hasrın Terminolojik Anlamı 3

C. Hasr Hakkında Bazı Dilbilimcilerin görüşleri 5

1. Sîbeveyh 5

2. Ferrâ 6

3. İbni Cinnî 7

II. HASRIN ÖGELERİ 8

İKİNCİ BÖLÜM (10-61)

YAPISAL AÇIDAN HASR 10

A. HASRIN BÖLÜMLERİ 10

1. Hasrın Ögeleri Açısından Bölümleri 10

a. Mevsufun Sıfata Hasredilmesi 10

b. Sıfatın Mevsufa Hasredilmesi 11

c. Değerlendirme 12

2. Realite Açısından Hasrın Bölümleri 14

a. Hakiki Hasr 14

b. Mecâzî Hasr 15

3. Muhatab Açısından Hasrın Bölümleri 16

a. Kalb Hasrı 17

b. İfrad Hasrı 18

c. Ta'yîn Hasrı 19

B. HASRIN ŞARTLARI 20

C. HASRIN YOLLARI 21

1. Atf ile hasr 22
2. Nefy ve İstisna ile hasr 25
3. [ٱ] Edatı ile hasr 32
  - a. [ٱ] Edatının Kullanıldığı Konumlar 36
  - b. [ٱ] Edatı İle Yapılan Hasrın Yeri 38
  - c. [ٱ] Edatından Sonra Gelen Mübtedâ ve Haberin Hükümü 39
  - d. [ٱ] Edatından Önce ve Sonra Nefy Gelmesi 39
  - e. [ٱ] Edatının Ta'rif İfade etmesi 40
4. Takdim ile Hasr 41
  - a. Takdimin Hasr İfade Etmesinin Şartları 43
  - b. Abdülkâhir'in Görüşleri ve şartları 43
    - b1. Müsned-i ileyhden sonra nefy harfi gelmez 43
    - b2. Takdim edilenin ma'rife olması 43
  - c. Sekkâkî'nin Görüş ve Şartları 45
5. Diğer Yollar İle Hasr 48
  - a. Fasil Zamiri ile hasr 48
  - b. Müsned-i ileyh'in takdimi ile hasr 50
  - c. Müsnedin takdimi ile hasr 52
  - d. Müsned-i ileyh'in zikredilmesi ile hasr 52
  - e. Müsned ve Müsned-i ileyh'in ma'rife olmasıyla hasr 53
  - f. Tekid-i manevi ile hasr 53
  - g. Peşpeşe gelen iki tekid ile hasr 53
  - h. Soruya verilen cevap ile hasr 54
  - ı. Kelime vezninde yapılan değişikle hasr 54
  - j. Fiil cümlesini isim cümlesine dönüştürmekle hasr 54
  - k. Bazı fiil ve kelimelerle hasr 54

D. DEĞERLENDİRME 55

1. Atfin farklılığı 55
2. [ٱ] Edatının farklılığı 56

3. Nefy ve İstisna'nın farklılığı 59

4. Takdimin farklılığı 60

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM (62-100)

HASRIN İŞLEVİ VE KUR'ANDA ANLAMA YANSIMASI

I. HASRIN İŞLEVİ 62

a. İsim Cümlesi Ögeleri arasında hasr 62

Mübtedâ ve Haberde Hasr 62

b. Fiil Cümlesi Ögeleri arasında hasr 64

1. Fâilin Mef'ule Hasrı 64

2. Mef'ulün Fâile Hasrı 65

3. Diğer Ögeler arasında Hasr 67

3a. Mef'ullerde Hasr 67

3b. Hâlde Hasr 67

3c. Sıfat Tamlamasında Hasr 68

3d. Bedel ile Mübdelün minh arasında Hasr 68

3e. Câr - Mecrûda Hasr 68

II. HASRIN KUR'AN'DA ANLAMA YANSIMASI 69

1. Fiilde Hasr 69

2. Failde Hasr 70

3. İsim cümlesinde Hasr 94

4. Nefy ve İstisnada Hasr 96

5. Takdimde Hasr 97

6. Fasıl zamiri ile Hasr 97

7. Müsned ileyh'in Zikri ile Hasr 99

III. DEĞERLENDİRME 100

SONUÇ 101

KAYNAKLAR 103

ÖNSÖZ

Düşünülen ve insan beyninde bir fikir olarak ortaya çıkan fonksiyonların başkalarıyla paylaşılması, onlara anlatılması veya başkalarıyla bir değerlendirilmesinin yapılması; ancak sözü edilen düşünceye, dilin aracılık yapmasıyla mümkün olacaktır.

İşte insanın kendi düşünce ve anlayışını başkalarıyla paylaşırken kullandığı dilin edebî zevk ve sanatlar açısından zenginliği, o düşünce ve anlayışın eksiksiz ve karşısındakine zevk verecek bir şekilde anlatılmasını sağlayacaktır. Arapça bu açıdan edebî sanatlar alanında çok zengin bir içeriğe sahiptir. Bu çalışmamızda Arapçadaki edebî sanatlardan olan ve Türkçede “Daraltma/özüleme” olarak adlandırılan “**Hasr**” konusunu seçerek, Arapçanın belagattaki güzellik ve ifade biçimindeki eşsizliğini ortaya koymaya çalışacağız. Ayrıca; bir cümle içerisinde hangi ögeler üzerine hasrın yönlendirilerek işlevini gerçekleştirdiğini ve Kur’ân-ı Kerîm’de ayetleri anlamlandırırken tefsirlerde hangi anlamların verildiğini ve buna karşın Türkçe Meâllerde nasıl bir mana verildiğini göstereceğiz.

Hasr, kimi zaman makamın gerektirdiği belagat üsluplarından birisidir. Bu üslubu, muhatabın içerisinde bulunduğu durum yada realite gerektirmiş olabilir. Yapılan konuşmanın, söylenen sözün belîğ olabilmesi için, şeklinin makamın gereğine uygun olması gerekir. Yine kişiye anlayış düzeyi ile dil ve edebiyattan nasibine uygun şekilde hitab edilmesi gerekir.

Kimi zamanda edib, yaptığı konuşmada ve söylediği sözde mübalaga amacı güdebilir. İşte sözü edilen bütün bu noktalarda belâgat üslupları kullanılır.

Bunlardan birisi de “Meânî” ilmi içerisinde zikredilen “Hasr” dır. İşte hasrın ifadedeki önemi de burada ortaya çıkar.

Bu araştırmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; hasrın anlamı, Arapçada onu iki farklı kelimenin karşıladığını ve bunların yakın anlama geldiği ifade edilmiştir. Bu kelimelerin sözlük anlamlarını ifade eden âyetlerden örnekler verilerek kelimenin anlamı delillendirilmiştir. Sonra hasrın terim anlamı ortaya konularak farklı tanımlardan birisi tercih edilmiştir. Hasr konusunda Sîbeveyh, Ferrâ ve İbni Cinnî gibi dilbilimcilerin yaklaşımlarından bahsedilmiştir.

İkinci bölümde yapısal açıdan hasr ele alınarak, ilk önce hasrın çeşitli açılardan bölümlere ayrıldığı belirtilmiş, her açıdan kaç bölüme ayrıldığı ortaya konulmuştur. İkinci olarak hasr için öne sürülen şartların neler olduğu, ardından da hasrın yolları belirtilmiştir. Öncelikle üzerinde ittifak edilen yollar sıralanarak bunlar üzerinde durulmuş olup, bu yollar hakkında detaylı bilgi verilmiştir.

Üçüncü bölümde hasrın işlevi ve Kur’an’da anlama yansımasından bahsedilmiş, öncelikle cümle içerisindeki ögeler üzerinde nasıl yansıtıldığını ve ne anlam ifade ettiği örneklerle belirtilmiştir.

Hasrın Kur’an’da anlama nasıl yansıdığını ve bunun Türkçe Kur’an-ı Kerîm meallerinde nasıl ifade edildiği konusu işlenmiştir. Cumhuriyet döneminin ilk meallerinden olan Ö. Rıza Doğrul’un “Tanrı Buyruğu”, H. Basrî Çantay’ın üç ciltlik “Kur’ân-ı Hakîm ve Meâli Kerîm” adlı eseri, A.Atıf Tüzüner, Ahmed Davudoğlu, A. Fikri Yavuz, Ali Bulaç, Beşir Eryarsoy ve Ahmet Ağrakça tarafından hazırlanan mealler, Diyanet İşleri Başkanlığınca yayınlanan Hüseyin Atay ve Yaşar Kutluay’ın hazırladığı, Ali Özek ve bir kısım arkadaşı tarafından hazırlanan meâllerle, yine Y. Nuri Öztürk, Süleyman Ateş tarafından hazırlanan mealler üzerinde çalışılmıştır.

Burada; öncelikle ayette hasrın nerede olduğu konusunda Zamahşerî, Ebu’s-Suûd, Alûsî, gibi müfessirlere müracaat edilerek ayetlerin anlamları ortaya konulmuştur. Sonra da zikri geçen meâllerin bu âyetlere nasıl anlam verdiklerini, hasrı gözetip gözetmediklerini ya da olması gereken yerden farklı bir yerde göstermeleri durumunda bütün bunlar kaydedilerek, ardından da Elmalılı’nın hasra uygun olarak vermiş olduğu meâli zikredilmiştir. Bu mealler verilirken Ö.R. Doğrul ile H.B. Çantay için cilt ve sayfa numarası dipnotta gösterilmiş, diğer mealler içinse, Türkiye’de basılan mevcut mushaflarla sayfa tutmaları nedeni ve ayetin geçtiği sure

ile numarasının da daha önceden verilmesi dolayısıyla bu tekrarlanmayıp sadece “Meâl” diye belirtilmiştir.

Burada kendilerinden istifade ettiğim değerli hocalarım Yrd. Doç. Dr. Selahattin Yılmaz ile danışmanım Yrd. Doç. Dr. Galip Yavuz beylere teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Mustafa Mücahit

Sivas, 1997

KISALTMALAR

A	: Aleyhi's selâm
age	: Adı geçen eser
b.	: bin
bkz.	: Bakınız
c:	: Cilt
h.	: Hicrî
hızr.	: Hazırlayan
m.	: Mîlâdî
r.	: rumî
S	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
s	: Sayı
Şrh:	: Şerh
Tah:	: Tahkik
Tdk:	: Tetkik
Ty.	: Tarih yok
Öl.	: Ölümü
v.b.	: Ve benzeri
Yy.	: Yer yok

BİRİNCİ BÖLÜM

I. HASR'IN TANIMI

A. 'Kasr' ve 'Hasr' Kelimelerinin Sözlük Anlamı

Türkçe'de 'Hasr' diye ifade ettiğimiz anlatım biçimi, Arapça'da [ق ص ر] maddesi ile ifade edilmiştir. [ح ص ر] Maddesi de yakın ve benzer anlama gelmektedir. Şimdi her iki kelimenin sözlük anlamını ele alalım:

a. [ق ص ر] Kökünden; [القصر] sözlükte hapsetmek, kuşatmak, menetmek, kasmak, kısaltmak, daraltmak, sıkıştırmak, sınırlamak, çevrelemek, engellemek ve saymak gibi anlamlara gelmektedir.¹

İbni Fâris, 'Kasr'ın asıl olarak iki anlama geldiğini ve bu iki anlamın sahih ve birbirine yakın olduğunu ifade ederek şöyle demektedir: “ İlki bir şeyin sınırına, ucuna ulaşamayacağına, diğeri ise hapsetmeye delalet eder. Her iki asıl da birbirine yakındır. İlki [القِصْرُ] = Uzunluğun tersi , İkincisi [القَصْرُ] = Hapsetmedir.”² Konu ile ilgili olarak; Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyruluyor: [حور مقصورات في الحيام] “Otağlar

¹ İbni Fâris, *Mu'cemu Makâyisü'l-Luga*, I, 96-98; *Mücmelü'l-Luga*, III, 756; İsmail b. Abbâd, *el-Muhît fi'l-luga*, V. 258-259; Ragıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'ân*, 611; İbni Manzûr, *Lisanü'l Arab*, 'Kasr' Maddesi (V, 3644-3650); el-Cürcânî, *Kitâbu't-Ta'rifât*, s, 200

² İbni Fâris, *Makâyisü'l-Luga*, I, 96-98

içinde maksûr hûriler vardır.”³ Yani hapsedilmiş.⁴ [و عندهم قاصرات الطرف عين]
 “Yanlarında güzel bakışlarını yalnız onlara tahsis etmiş (kasretmiş) iri gözlü eşler vardır.”⁵ [و عندهم قاصرات الطرف أتراب] “Yanlarında gamzelerini kasan (kasr eden) hep bir yaşıt dilberler (vardır).”⁶ Bu üç âyette cennet ehli kadınlar, ‘bakışlarını yalnızca eşlerine hasretmiş’ olarak nitelendirilmiştir. Bakışları o eşlerden ‘başkasına yönelmediğinden ‘kasr’ kelimesiyle ifade edilmiştir. Bu ayetlerden tahsis anlamı ortaya çıkmaktadır.

Araplar; belirli bir şeyin dışında, başka bir şeye hırs göstermediği zaman [قصرت نفسي على هذا] “Nefsimi şuna hasrettim” derler.⁷ Burada nefsi o şeyin dışında her türlü şeyden alıkoyma manası olduğu gibi, belirli olan şeye hapsedme anlamı da mevcuttur. Bir yiyeceği ailesi ve atı için kazandığında; [قصر هذه اللقمة على عياله وعلى فرسه] “Bu yiyeceği ailesine ve atına hasretti” denir.⁸ Bu yiyecekten sadece ailesi ve atı faydalanabilir. Bir başkasının faydalanması engellendiği gibi, aynı zamanda ailesi ve atı için de sınırlandırılmıştır.

b. [الحصر] kelimesi, [ح ص ر] kökünden yan, taraf demektir. el-Esmaî, hasrı “Deve ve atın yan(bögür) tarafında ortaya çıkanla, onun üzerinde böğürün sonu arasındaki damar, aynı zamanda hasr, göğsün daralması anlamına gelip, ‘Hastalık onu engelledi ve düşman onu kuşattı.’ şeklinde kullanılır.”⁹ diye ifade etmiştir.

³ Rahman, 55/72.

⁴ İbniFâris, Makâyisü'l-Luga, I, 96-98; Zamahşerî, Esasü'l Belâga, s,509

⁵ Saffât, 37/48.

⁶ Sa'd, 38/52.

⁷ İbniFâris, Mücmelü'l-luga, III, 756; el-Kazvîni, el-İzâh fi İlmi'l-Belâga , III, 5

⁸ İbniFâris, Mücmelü'l-luga, III, 756; el-Kazvîni, el-İzâh, III, 5

⁹ İbniFâris, Makâyisü'l-Luga, I, 238-239,

Hasr da, Kasr gibi yine; engellemek kuşatmak, men etmek, sıkıştırmak, sınırlamak, çevrelemek gibi anlamlara gelmektedir.¹⁰ Konu ile ilgili olarak Yüce Allah, Kur’ân-ı Kerîm’de; [وجعلنا جهنم للكافرين حصيرا] “Biz cehennemi kâfirlere hisar yapmışız.”¹¹ buyurmaktadır. Görüldüğü gibi hasr kelimesi, içinden çıkılması kabil olmayan hapisane anlamındadır. Araplar, ‘sultâna’ da herkese kapalı olduğu ve kendisine ulaşılması engellendiği için (المحصور) “Mahsûr” demektedirler.¹²

İşte bu sözlük anlamları; daha sonraları belâgat âlimlerinin üzerinde ittifak ettikleri terminolojik anlamın aslı ve esası olmuştur.

Suyûtî de, “Mu’terakü’l-akran” adlı kitabında ‘hasr’ı, ‘kasr’ olarak tanımlamıştır.¹³

Sonuç olarak; “hasr” ile “kasr” aynı anlamda olup biri diğerinin yerine kullanılmıştır.

B. Hasrın Terminolojik Anlamı

Terminolojide hasr; bir şeyi başka bir şeye özel, hususi bir yol ile tahsis etmektir.¹⁴

Sekkâki ise hasrı; anlatılan bir varlığı sıfat veya sıfatlarıyla ifade ederek diğer varlıkları dışarda bırakarak özelleştiren şeydir.¹⁵ şeklinde ifade etmektedir. Kazvini, İzah’ta; “Bir şeyi (sıfat veya mevsufu) başka bir şeye (mevsuf veya sıfata)

¹⁰ İbniFâris, **Makâysü’l-Luga**, I, 238-239; el-İsfehânî, **el-Müfredât**, s,172-173; İbni Abbâd, **el-Muhit fi’l-lugati**, V, 259; el-Akkâvî, **Mu’cemü’l Mufassal fi ulûmi’l-Belâga ve’l Bedî’ ve’l Beyân ve’l Meânî**, s,543

¹¹ İsra, 17/8.

¹² İbniFâris, **Makâysü’l-Luga**, I, 238-239; el-İsfehânî, **el-Müfredât**, s,172-173,

¹³ Süyûtî, **Mu’terakü’l Akran fi İcâzi’l Kur’ân**, I, 136

¹⁴ el-Bâbertî, **Şerhu’t-Telhîs**, 321; Süyûtî, **el-İtkân fi Ulûmi’l Kur’ân**, II, 64, et-Taftazânî, **Muhtasarü’l-Meânî**, s,172; Fadl,H.A, **el-Belağatu Fünûnuhâ ve Efnânühâ**, II, 358; el-Akkâvî, **Mu’cemü’l Mufassal**, s,543-544

özel-hususi bir yol ile (ki bunlar [ل ve ي] ile [ل] edatı, atıf, takdim, fasıl zamirinin ortada gelmesi, müsned veya müsned-i ileyh'in lam'ı cins ile marifeliği v.s.dir) tahsis etmektir."¹⁶ şeklinde aynı tanımı farklı bir ifadeyle açıklamıştır. Suyûfî ise bir başka tanımın şu şekilde olduğunu kaydeder: "Bir hükmü zikredilen bir şey için sabit kılıp bunun dışındakilerde nefyettir."¹⁷ Mutavvel'de ise yolun "ma'hûd"; yani önceden belirlenmiş olduğu ifadesi vardır.¹⁸ Yapılan bu tanımlar içerisinde tercih edilen, ilk zikrettiğimiz tanım olduğu belirtilir.¹⁹

Yapılan bu tanımlardan sonra; 'hasr' terimi, diğer üslub ve ifade biçimlerinden ayrılarak sonuçta, varılan yargı ile belirtilenin dışındakilerden hükmün kaldırılması ve yargıyı sadece belirli bir kişi ya da nesne için belirlenmesinden dolayı biz şöyle bir tanımı tercih edebiliriz: "Bir işin özel bir yolla diğerine has kılınması, diğer bir deyişle; belirtilen iş, olay veya kişi için bir hükmün ispatı, o hüküm dışındakilerin ondan nefyedilmesi, yani diğer hükümlerin geçerli olmadığının belirtilmesidir."²⁰

Buna belagat kitaplarında genelde kasr başlığı altında yer verildiği gibi bunların müterâdifi olarak ihtisas veya tahsis tabirlerinin kullanıldığı görülmektedir.²¹

Bazıları hasrda ispat ve nefy, ihtisasda ise sadece genelin içerdiği bir özele yönelik bulunduğu gerekçesiyle farklı olduklarını ifade etmişlerdir.²²

¹⁵ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l Ulûm*, s,288

¹⁶ el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 5

¹⁷ Süyûfî, *Mu'terekü'l Akran*, I, 136 ve *el-İtkân*, II, 64

¹⁸ et-Taftazânî, *Kitâbu'l-Mutavvel Şerhu't-Telhîs*, s,204

¹⁹ Fadl,H.A, *el-Belağatu Fünûnuhâ*, II, 358

²⁰ et-Taybi, *Kitâbu't-Tibyân fi Ulûmi'l Meânî ve'l Bedî' ve'l Beyân*, s,113; Sayı A. Kur'an'da ل edatı, *İslami Araştırmalar Dergisi*, c:2 s:6

²¹ İbni Hişâm, *Şerhu'-Tavdîh ala't Tasrîh*, s,102; Süyûfî, *el-İtkân* II, 64; et-Taftazânî, *el-Mutavvel*, s, 204-205; Koca, F. *İslam Hukuk Metodolojisinde Tahsis*, s,134

Hasr'ın, Türkçe'de; "Özgüleme, daraltma"²³ gibi terimlerle karşılanması mümkün olup; "ancak, sadece, yalnız; başka,özge, belki, meğer, değil vb." tabirlerle ifade edilmektedir.²⁴

İngilizcede ise 'restriction veya exclusion kelimeleri, hasr sanatının karşılığı olarak kullanılmaktadır.²⁵

C. Hasr hakkında bazı dilbilimcilerin görüşleri

1. Sîbeveyh (öl. 180)

Sîbeveyh'in hasr hakkındaki görüşleri çok uzun ve ayrıntılı bir şekilde olmayıp, kısa ve parça parçadır. Hasr hakkında kısa ve özlü olarak, çok faydalı şeyler söylemiştir. Kalb hasrından söz etmiş, sıfat konusunu işlerken de kısaca 'hasr'ı ta'yin' konusuna temas ederek şöyle demiştir:

“ [مررت برجل راکع لا مساجد] “Rüku eden adama uğradım, secde edene değil.”

Böylelikle şüpheyi dışarı çıkarmış veya o ikisi hakkındaki bilgiyi tekit etmiştir.²⁶

Sîbeveyh'e göre muhatap tereddüt içerisinde. Muhatabta bulunan bu tereddüdü

²² Süyûtî, *Hem'ü'l Hevâmi'*, I, 166; Tehânevî, *Keşşâfu Istilahâtî'l Fünûn*, III, 1184

²³ M. Kaya BİLGEGİL, 'Hasr'ın lügat manasını tam olarak karşılamasa da teklif olarak 'daraltma' terimini ifade eder. Bkz. *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, s, 99
Türkçe kitaplarda bu sanat için hem kasr, hem de hasr ifadeleri kullanılmıştır. Bkz. Devellioglu F. *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Hasr ve Kasr Maddeleri; Dogan M. *Büyük Türkçe Sözlük*, Hasr ve Kasr Maddeleri. Tahirü'l Mevlevî,
“Acıyan yok bana kendi yüreğimden gayri
Ağlayan yok bana öz merdümümümden gayri.
Beyitlerini örnek vererek, 'acımak' ve 'ağlamak' başkalarından selb edilerek şairin yüreğiyle göz bebeğine tahsis edilmiştir.” der. Ayrıca Bakî'nin:
Mâverâ-yı perde-i esrâra bulmaz kimse râh
Hazret-i Hakdır bilen ancak hakikat nolduğun
Dehrde ahvâl-i halkı gösterir âyine yok;
Suret ü endâmı rü'yet etdirir âyine var.
beyitlerinde birincisi edat ile, ikincisi nefîy ve isbat tarikiyle yapılan kasra misaldir.” der. Bkz. *Edebiyat Lügati*, 87

²⁴ Tahirü'l Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, s, 87; Durmuş, İ. *DİA İçin hazırlanan Hasr Maddesi*

²⁵ el-Keremî, *el-Hâdî ilâ Lügâti'l-Arab*, I, 477

²⁶ Sibeveyh, *el-Kitâb*, I, 430

ortadan kaldırmak ve şüpheyi gidermek amacıyla bu üslubu kullanmıştır. İşte bu belagatçıların örfünde ‘Kasr’ı ta’yin’ diye adlandırılır. Ya da bir anlamda Sibeveyh muhatabına, adamın rüku ile vasıflanıp secde ile vasıflanmadığını pekiştirip tekit etmek istemiştir. Bu ise ‘Kasr-ı kalb’ diye adlandırılır.

Nitekim; belagatçıların terminolojisinde hasr, bir şeyi özel bir yolla başka bir şeye tahsis etmektir. Sibeveyh bu ıstılahi manayı ifade etmiş [لا] dan önce geleni sonra gelenle tahsis ederek bunun dışındakileri de nefy etmiştir. Aynı şekilde “nefy ve istisna” olan kasr edatlarını zikretmiştir. Bu konudaki en önemli nokta Sibeveyh’in ‘kasr’ kelimesini kullanmamış olmasıdır. Ancak o, kasr üslubunu tam ve eksiksiz bir biçimde ortaya koymuştur.²⁷

Sibeveyh, fasıl zamiri, [إنما] edatı veya takdimden birisinin, hasr ifade ettiği konusunda hiçbir şey zikretmemesine rağmen, Abdülkâhir el-Cür’cani, hasr edatlarından birisini açıklamak istediğinde ona başvurmuştur.

2. Ferrâ (öl. 207)

Ferrâ, kasr edatları içerisinde yalnızca ikisini; Nefy ve istisna ile [إنما] edatını ele almıştır. Ona göre bunlar sözün başında kullanılmayıp, ancak önce geçmiş bir söze cevap olarak bulunurlar. Ferrâ, [إنما] edatının tahkir ifade ettiğini söyleyen kişiyi hatalı görür. Çünkü [إنما] edatı Kur’an-ı Kerim’de kimi yerlerde tazim için gelmiştir ki, bu görüşünde İbni Faris de onunla beraberdir.²⁸ Ferrâ, hasr’ın nasıl oluştuğunu, anlamının nasıl farklılaştığını ve cümledeki yerine göre maksûr ve maksûr’ın aleyh’in farklılığını açıklar. [إنما قامت] “Yalnızca kalktım” denildiği zaman konuşan şahıs, kalkmanın dışındaki tüm fiilleri kendisinden nefy etmiş olur. [إنما قام أنا]

²⁷ Hüseyin A. Fennü’l-Belâga, 157-158

²⁸ Hüseyin A. Fennü’l-Belâga, s,159

“Sadece kalkan benim” denildiğinde kalkmayı herkesten nefyeder ve kendisi için belirler. Ferrâ der ki: [ما أنت إلا أخي] “Sen kardeşimden başkası değilsin” diyorlar. Bu ifadeye fertler girmektedir. Sanki o, o kişinin kardeş köle veya başka şeyler olduğunu iddia etti de, bu ifadesiyle kardeş olmanın dışındaki şeyleri nefyetti. Yine [إنما أنت أخي] “Sen yalnızca kardeşimsin” dediğinde sanki onun kardeş, köle ve başka şeyler olduğunu iddia eden birisine cevaptan başka bir şey değildir. Bunları nefyederek onun için sadece “kardeşliği” belirlemiştir.

İbni Fâris; bir grup alimin, nefisini tahkir ederek [إنما أنا بشر] “Ben sadece bir beşerim” ifadesindeki [إنما] edatının tahkir anlamı taşıdığını kaydettikten sonra, bu görüşe karşı çıkarak hiçbir değeri olmadığını söyler ve : [إنما الله إله واحد] “Allah ancak bir tek ilahtır.”²⁹ ayetinde kullanılan [إنما] edatının tahkir ifade etmediğini ortaya koyar. Aynı zamanda şu ifadesiyle Ferrâ ile aynı görüştedir: “Ferrâ’nın söylemiş olduğu doğrudur, delili ise Peygamber (S)’in [إنما الولاء لمن أعتق] “Velâyet yalnızca azad eden kişi içindir”³⁰ hadisidir.³¹

3. İbni Cinnî (öl. 392)

İbni Cinnî, hasır konusunu, nekre ve faydalarına değinirken ele almış ve şunları söylemiştir: “Nekre’nin takdimi bazan tekit ifade eder. Müsnedin takdim edilen şeyden daha çok öne çıkarılarak önem kazanması ve onun dışındakileri nefy etmesi de kasr anlamına gelmektedir.” Bu görüşünü şu şekilde delillendirir: [شر أهر ذا ناب]³² ifadesine gelince burada nekra olan [شر] kelimesi ile başlamak caizdir. Çünkü ifade

²⁹ Nisa, 4/171.

³⁰ Buhari, Salat, 70, Şurut, 2, 10; Müslim, Itk, 5, 6, 8; Ebu Davud, Feraiz, 20, Vasaya, 7, Vela, 1; İ.Mace, Talak, 29, Itk, 3; Darimi, Talak, 15; Hanbel, 1/281, 321, 2/28, 100, 113

³¹ İbniFâris, *es-Sâhibiyyu fi Fıkhî'l Lügati'l Arabiyye ve Mesâlihuhâ ve Süneni'l Arabi fi Kelâmihâ*, s, 138

³² Şer emaresi görüldüğü anda verilen bir örnek olup, köpeğin havlamaksızın sesini çıkarıp hırlaması anlamındadır. Bkz. Yaküb, E.B. *Mevsûâtü'l Emsâli'l Arabi*, IV, 218

olumsuz bir anlama dönüşmüştür. Yani [ما أهر ذا ناب إلا شر] demektir. Bu durumda gayri inşailik anlamında olan haberilik daha vurgulu bir anlam kazanmıştır. Eğer [أهر ذا ناب شر] denilmiş olsaydı haber bu denli vurgulu olmazdı. Zira [ما قام إلا زيد] “Zeyd’den başkası kalkmadı” ifadesi; [قام زيد] “Zeyd kalktı” ifadesinden daha güçlü ve vurguludur.³³ İbni Cinnî, burada [شر] kelimesinin takdim edilmesiyle, hem kendisinin, hem de muhatabının yanında çok önemli olduğunu vurgulamayı kastetmiştir.³⁴

Abdülkâhir el-Cürcanî de, bu manayı şu ifadeleriyle naklederek der ki: [رجل جاءني] dediğinde; sana gelenin kadın olmayıp erkek olduğunu belirtmeyi içinden geçirmedikçe bu üslub doğru olmaz, ve [شر أهر ذا ناب] ifadesinde [شر] kelimesi takdim edilmiştir. Çünkü burada köpeğin şerre hırladığını anlatmaktadır.³⁵ İşte böyle bir takdim şekli, isbatı kesin bir yolla murad edilen bir şeyi tespit edip belirleme ve aynı şekilde onun dışındakileri tamamiyle nefyetmek anlamına gelen hasr konumundadır.

II. HASR'IN ÖĞELERİ

Hasrı oluşturan öğelerin neler olduğunu daha kolay anlayabilmemiz için bir örnek üzerinde düşünelim: [إنما الشاعر البحوى] “Şair ancak Buhteri’dir” cümlesinde şairliği yalnızca, tek başına Buhteri’ye hasredip, ona özgü kıldık. Öyleyse [الشاعر] ‘maksûr’, [البحوى] ise ‘maksûru’n aleyh’tir.³⁶ İşte bu ‘maksûr’ ve ‘maksûr’un aleyh’ hasrı oluşturan iki öğedir (hasrın iki tarafıdır). Her hasırda mutlaka bu iki öğenin bulunması gerekir. Zira biz bu sanatta bir şeyi başka bir şeye hasretmekteyiz.

³³ İbni Cinnî, *el-Hasâls*, I, 319-320; Hüseyin A. *Fennü’l-Belâga*, s, 161

³⁴ Hüseyin A. *Fennü’l-Belâga*, s, 160

³⁵ el-Cürcanî, A. *Delâilü’l-İ’caz*, s, 119-120

³⁶ el-Cürcanî, *et-Ta’rifât*, s, 200

Yine onu ‘bir şeyi başkasına tahsis etme’ şeklinde tanımlamıştık.³⁷ Tanımlardan da anlaşıldığı gibi, hasr’da “maksûr ” (tahsis edilen) ve “Maksûru’n aleyh” (kendisine tahsisin yapıldığı) olan iki ana unsur ile birlikte, bir de bu hasr hangi yolla yapılmış ise o yolu gösteren “hasr edatı” olmak üzere üç tanedir.³⁸

Hasr’ın meşhur ve ittifak edilen yollarına göre sözü edilen öğelerin hasr’ı ifade eden bir cümlede buldukları yerler şu şekildedir :

a. *Nefy ve istisna*: Bu üslub içerisinde maksûru’n aleyh istisna edatından sonra gelendir.

b. [*لـ*] edatı ile başlayan üslupda maksûru’n aleyh’in sonra gelmesi vaciptir.

c. [*لكن- بل- لا*] edatları ile atıf yapma: Atıf eğer [*بل*] veya [*لكن*] ile olursa maksûru’n aleyh bu iki edattan sonra gelir.

d. *Takdim (sonra gelmesi gerekeni öne alma)*: Hasrın bu türünde maksûru’n aleyh öne geçirilir.³⁹

³⁷ el-Erbîlî, *Cevâhirü’l-edeb fi ma’rifeti Kelâmî’l Arab*, s, 446; Fadl,H.A, *el-Belağatu Fünûnuhâ*, II, 360

³⁸ el-Cürcânî, *et-Ta’rifât*, s, 200; el-Hâşimî, *Cevâhirü’l Belâga*, s, 179; Akkâvî, *Mu’cemü’l Mufassal*, s, 543-544

³⁹ el-Bâbertî, *Şerhu’t-Telhis*, s, 321; et-Taftazânî, *el-Mutavvel*, s, 205; et-Taftazânî, *Muhtasaru’l-meânî*, s, 173; el-Hâşimî, *Cevârihü’l Belâga*, s, 179; Fadl,H.A, *el-Belağatu Fünûnuhâ*, II, 360

İKİNCİ BÖLÜM

YAPISAL AÇIDAN HASR

A. HASRIN BÖLÜMLERİ

Yapısal açıdan hasr'ı ele aldığımızda hasr'ın değişik yönlerden bölümlere ayrıldığını görmekteyiz. Hasr iki ögesi olan maksûr ve maksûru'n aleyh açısından, realitedeki mevcut durum ve hasrla karşı karşıya kalan muhatab açısından çeşitli bölümlere ayrılmaktadır.

1. Hasrın Öğeleri Açısından Bölümleri

Hasr kendisini oluşturan iki öge olan maksûr ve maksûr un aleyh açısından mevsufun sifata, sıfatın da mevsufa hasr edilmesi şeklinde iki kısma ayrılır.⁴⁰

a. Mevsufun Sifata Hasredilmesi

Mevsufun sifata hasredilmesi ya gerçektir ya da mecazîdir.⁴¹ Mevsufun sifata hasredilmesinde önemli olan, söz konusu sıfatın bu mevsuftan başkasını nitelendirememesidir. Bu, şu anlama gelir: Bu mevsufu niteleyen başka bir sıfat yoktur. Buna karşın bir başka mevsuf için sıfat olabilir.⁴²

Mevsufun sifata hakiki manada hasredilmesine örnek: [ما زيد إلا كاتب] “Zeyd yalnızca katiptir.” cümlesidir. Yani Zeyd'in bu sıfatı dışında başka bir özelliği yoktur demektir. Suyûfî böyle bir hasr çeşidinin çok ender olup, neredeyse bir şeyin tüm sıfatlarını kuşatmanın imkânsız olması nedeniyle, bunlardan birisini sıfat kılıp

⁴⁰ el-Bâbertî, *Şerhu't-Telhîs*, s, 321; et-Taybî, *et-Tibyân*, s, 113; Süyûtî, *Mu'terekü'l-Akrân*, I, 136; Akkâvî, *Mu'cemü'l Mufassal*, s, 543-544

⁴¹ Süyûtî, *Mu'terekü'l-Akrân*, I, 136; el-İtkân, II, 64; et-Taftazânî, *el-Mutavvel*, s, 205

⁴² el-Bâbertî, *Şerhu't-Telhîs*, s, 321; et-Taftazânî, *el-Mutavvel*, s, 205; et-Taftazânî, *Muhtasarü'l meâni*, s, 173

diğerlerini tamamen nefy etmenin mümkün olmadığını söylemektedir.⁴³ Kuşatma imkânının bulunmayışı bir kimsenin sadece bir sıfatı olduğu bunun dışında başka sıfatları bulunmadığı ihtimalini ortadan kaldırdığı için Kur'an-ı Kerim'de bu tür bir hasr yoktur.⁴⁴

Mevsufun sıfata mecazî olarak hasredildiğine örnek ise şu âyettir: [وما محمد إلا]
[رسول] “Muhammed sadece bir elçidir”⁴⁵ Yani, Hz. Muhammed (S) sadece risaletle görevlendirilmiştir. Onun risalete hasredilmiş olması uluhiyet şanından olan ve gözlerde büyütülen ölümden uzak olmasını gerektirmez.⁴⁶ Buradaki [إلا] kesinlikle hasr içindir.⁴⁷ [ما هو إلا بكر] “O Bekir'den başkası değil,” [ما خالدا إلا أخوك] “Halid kardeşinden başka bir şey değil,” ve; [ما الباب إلا مساج] “Kapı sacdan başka bir şey değil” v.b. gibi haberin camid olarak geldiği cümleler de mevsufun sıfata hasredilmesinin örnekleridir.⁴⁸

b. Sıfatın Mevsufa Hasredilmesi

Sıfatın mevsufa hasredilmesinin anlamı, sözkonusu sıfatın bu mevsuftan bir başkasına geçmemesi, bu sınırı aşmamasıdır. Burada kastedilen mevsuf, hakikî hasr'da bütün mevsuflar için geçerli olan türdendir. İzafi hasr'da ise belirli bir kısım mevsuftur. Bununla birlikte sözkonusu mevsufun başka sıfatlarının varlığı sözkonusu olabilir.⁴⁹ Sıfat bir mevsufa, ya hakiki ya da mecazi olarak hasredilir. Sıfatın mevsufa hakiki olarak hasredildiğine örnek; [فاعلم أنه لا إله إلا الله] “İyi bil ki Allah'tan başka (gerçek) ilah yoktur”⁵⁰ âyetidir. Sıfatın mevsufa hasredilmesinin mecazi örneği

⁴³ Süyûtî, *Mu'terekü'l-Akrân*, I, 136; *et-Tahbîr fî Ulûmi't-Tefsîr*, s, 278-280; *el-İtkân*, II, 64

⁴⁴ Süyûtî, *Mu'terekü'l-Akrân*, I, 136, *el-İtkân*, II, 64; *et-Taftazânî, el-Mutavvel*, s, 205

⁴⁵ Ali İmrân, 3/144.

⁴⁶ Süyûtî, *Mu'terekü'l-Akrân*, I, 136; *el-İtkân*, II, 64

⁴⁷ İbni Hişam, *Mugni'l-lebîb a'n Kütübi'l eârib*, s, 60

⁴⁸ *et-Taftazânî, Mutavvel*, s, 205

⁴⁹ *el-Kazvîni, el-İzâh*, III, 8; *el-Bâbertî, Şerhu't-Telhîs*, s, 322

⁵⁰ Muhammed, 47/19.

ise şu âyeti kerimedir [قل لا أجد فيما أوحى إلى محرما على طاعم بطعمه إلا أن يكون مية] “ De ki: Bana vahyolunanda leş... başka, yiyecek kimseye haram kılınmış birşey bulamıyorum.”⁵¹

Ayet kâfirlerin yalanını açığa çıkarmak gayesiyle inmiştir. Cenab-ı Hak bu âyetle kâfirlere hitap ederek, sizin helal saydığınız şeyler haramdır demek istemiştir. Bu durumda âyetin gayesi hakiki hasr değil, Allah’ın emrine zıt davranışlarını reddetmektir.⁵² Ebu Hayyân, bu ayetin Maide ayeti ile mensuh olduğunu söyleyenlerin bulunduğunu belirtir ve bu nesihle, sadece hasrın neshedildiğinin anlaşılması gerektiğini, ayetin muhkem olduğunu söyler.⁵³

Bu tür hasrın kullanılmasının nedeni; zikredilmeyen şeylerin dikkate alınmaması için mübalağa kastıdır. Ve bu hakiki ve ittibai bir hasrdır.⁵⁴ Sıfatın mevsufa gayri hakiki olarak hasrı, başka bir kimse ya da mekana o sıfatın hasredilmemesi demektir.⁵⁵

c. Değerlendirme

Sıfatın mevsufa, mevsufun da sığata hasredilmesinin kendine has bir konumu bulunmaktadr. Birinin, diğerrinin yerine gelmesi, ya da onun işlevini görmesi caiz değildir.⁵⁶ Sıfatın mevsufa, mevsufun sığata hasredilmeleri arasındaki farklar şunlardır:

1. Mevsufun sığata hasredilmesinde, o vasıfta başkası ona ortak olabilir. Sıfatın mevsufa hasredilmesinde bu mümkün olmaz.

⁵¹ En'am, 6/145.

⁵² Süyûfî, *el-İtkân*, II, 64

⁵³ Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, IV, 674

⁵⁴ el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 10; et-Taftazânî, *el-Mutavvel*, s, 206

⁵⁵ et-Taftazânî, *el-Mutavvel*, s, 206

⁵⁶ Fadl, H.A. *el-Belâgatü Fünûnühâ*, II, 361-362

2. Sıfatın mevsufa hasredilmesinde sözkonusu vasfın, o mevsuftan başkası için olması mümkün olmazken diğerinde ise, bu imkânsız değildir.⁵⁷

Sıfatın mevsufa hasrı, mevsufun sıfata hasrından daha belîğdir.⁵⁸ Örneğin bir konuşmada, söz samimi komutanlar ve tarihi şahsiyetler hakkında ise, onlardan hangisinin bu sıfata daha layık olduğunu ifade edeceksek, makam: [إمّا القاعد صلاح الدين] “Komutan ancak Selahaddin’dir” demeyi gerektirir. Ama Selahaddin Eyyûbî hakkında konuşuyor da onun en bariz sıfatının ne olduğunu; âlim mi? şair mi? yoksa komutan mı? olduğunu ortaya koyacak ise o zaman : [إمّا صلاح الدين قاعد] “Selahaddin yalnızca komutandır” deriz.⁵⁹ Bunlar arasındaki farkı bir de şu örnekle ortaya koyabiliriz: [إمّا الشباب يدافع] “Vatanı sadece gençler savunur” ve [إمّا الشباب يدافع] [الوطن] “Gençler yalnızca vatanı savunur.” İlk örnekte maksûr’un aleyh ‘gençler’, ikincisinde ise ‘vatanı savunma’dır. İlk sıfatın mevsufa, ikincisi mevsufun sıfata hasredilmesine örnektir. İlk örnekte konuşan, muhatabına gençlerin vatanı savunmada tek başlarına oldukları, bu görevde hiç kimsenin onlara ortak olmadığı ifade ediliyor. Bu sıfata sahip olanların daha başka, atılganlık, bela-gat, vb. gibi sıfatlara sahip olmalarına engel değildir. İkinci örnekte ise maksûru’n aleyh, vatanı savunmadır. Gençler, bu işin dışında başka bir iş yapmamaktadır. Vatanı savunma konusunda başkaları onlara katılabilir. İlk cümle övgüde iki yönden daha belîğdir:

1. İlk cümle savunma konusunda gençlerin tek başlarına olduklarını ve bu konuda onlara hiç kimsenin katılmadığını ifade etmektedir.

2. Gençlerin bu sıfatının dışında başka sıfatlarının bulunması olumsuz kılınmamıştır.⁶⁰

⁵⁷ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, s,289

⁵⁸ el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 8

⁵⁹ Fadl, H.A. *el-Belâğatü Fünûnühâ*, II, 362

⁶⁰ Fadl, H.A. *el-Belâğatü Fünûnühâ*, II, 362

2. Realite Açısından Hasrın Bölümleri

Yapılan hasrın realitede gerçeği yansıtmaması açısından bir sınıflandırılma yapılmıştır. Bu tür bir sınıflandırma mânâ bakımından yapılıp ve bunda mevsufun sığata, sıfatın da mevsufa hasredilmesinin gözönünde bulundurulması gerekir. Realite açısından hasr iki kısma ayrılır.⁶¹

a. Hakiki Hasr

Hakiki hasr, bir şeyi başka bir şeye göre tahsis etmedir ve aynı zamanda asla bir başkasına geçerek bu sınırı aşmama durumudur.⁶² Bu tür hasırda maksûr, maksûru'n aleyh üzerine hakikate göre tahsis edilir ve maksûru'n aleyh dışına taşmaz. Örneğin [إنما يذكر أولو الباب] “Onu ancak akıl sahipleri idrak eder.”⁶³ âyetinde tezekkür, hakikat ve vakıada diğer insanlara aşarak geçmeyen, onlara ulaşmayan bir sıfattır.⁶⁴

Burada hakiki hasırla kastedilen, mevsufun sıfat üzerine, belirli başka bir sıfat kabul etmeme ve yine sıfatın mevsuf üzerine, belirli başka bir mevsuf kabul etmeme yönüdür.⁶⁵

Mevsufun sıfata hakiki olarak hasredilmesine, katiplikten başka bir sıfatla nitelendirmeme kastedildiğinde söylenen; [ما الجاحظ إلا كاتب] “Câhız katipten başka bir şey değildir.” cümlesini örnek verebiliriz. Böyle bir tür neredeyse hiç yoktur.⁶⁶ “Yokluk” gibi müsbet olmayan bir iddiada bulunulabilir. Ama mevsufun sıfata hakiki olarak hasredilmesi imkânsızdır. Çünkü menfî sıfatın bir zıddı vardır. Ve o zıddını ortadan kaldırma imkânı olmaması zorunluluğundan dolayı, nefyi mümkün olmayan sıfatlardandır. Örneğin [ما زيد إلا كاتب] dediğimizde ve onun katiplikten başka

⁶¹ el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 7; el-Bâbertî, *Şerhu't-Telhîs*, s, 321; Akkâvî, *Mu'cemu'l-Mufassal*, s, 543-544; Bilgegil, *Edebiyat Bilgileri*, s, 102

⁶² el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 7; el-Cürcânî, *et-Ta'r ifât*, s, 200; et-Taftazânî, *el-Mutavvel*, s, 206;

Haşiyetü'd-Desûkî alâ Muhta-sari'l Meânî, s, 581

⁶³ Ra'd, 13/19.

⁶⁴ Akkâvî, *Mu'cemu'l-Mufassal*, s, 543-544

⁶⁵ el-Bâbertî, *Şerhu't -Telhîs*, s, 321

⁶⁶ el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 9

bir şeyle vasıflanmadığını murad ettiğimizde, Zeyd'in ne kıyamla ne de onun zıddı olan şeyle vasıflanmayacağı gibi bir durum ortaya çıkar, ki bu muhaldir.⁶⁷

Sıfatın mevsufa hasredilmesi; [ما فى الدار إلا محمد] “Evde Muhammed'den başkası yoktur” örneğinde olduğu gibi çoktur. Bu, belirli bir evde var olmanın, Muhammed'e hasredildiği anlamındadır.

Mevsufun sifata, sıfatın da mevsufa hakiki olarak hasredilmeleri arasındaki fark ise şöyledir: [ما زيد إلا كاتب] örneğinde mevsuf olan Zeyd'e, zikredilen bu sıfatta başkasının ortak olması imkânsız değildir. Ama [ما فى الدار إلا زيد] örneğinde bu imkânsızdır.⁶⁸ Çünkü Zeyd'den başkaları katip olabilirken, ikinci örnekte ifade edilen evde olma sadece Zeyd için söz konusudur.

Mevsufun sifata, sıfatın da mevsufa hakiki olarak hasredilmeleri arasındaki ikinci bir farklılık da şudur: Mevsufun sifata hasrı, zikredilenin dışında mevsufun başka sıfatlarının olmasını nefyeder. Sıfatın mevsufa hasrı ise bunu nefyemez.⁶⁹

Hakîki hasr iki çeşittir: a- Tahkîki/ gerçekleşme olarak hakîki, b- Mübalaga olarak hakîki. Bu, geride kalan sıfatları yok sayma biçiminde, mevsufun sıfat üzerine hasredilmesi olarak da kabul edilebilir.⁷⁰

b. Mecazi Hasr

Mecâzi hasr, hakikinın karşıtı olup, izâfi ve nisbî olandır. Gayr- hakiki ya da mecâzî hasr diye de adlandırılır. Mevsuf sıfat üzerine başka bir sıfat itibariyle, sıfat da mevsuf üzerine başka bir mevsuf itibariyle hasredilir.⁷¹ İzafi hasr genel olarak, başka bir şeye geçerek sınırını aşabilme imkânı olsa bile, bu sınırı aşmayarak

⁶⁷ el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 9

⁶⁸ el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 10

⁶⁹ el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 10; et-Taftazânî, *el-Mutavvel*, s, 206-207; et-Taftazânî, *Muhtasarü'l-meâni*, s, 175

⁷⁰ et-Taftazânî, *el-Mutavvel*, s, 206

başka bir şeye izâfet durumudur.⁷² Hasr, bu türde tahsis edilmiş bir şeye izâfetle olur.⁷³ Örneğin, [ما خالده إلا شجاع] “Halid yalnızca cesaretlidir.” mecazi hasra örnek olup, ‘o cesarettten korkaklığa geçemez’ demektir.⁷⁴

Gayr-ı hakiki olarak mevsufun sıfat üzerine hasredilmesinde, bir şeyi bir sıfata, diğer sıfat veya yerlerden farklı, onların dışında tahsis etmek şeklindedir.

Sıfatın mevsuf üzerine hasr edilmesi ise, bir sıfatın diğerleri olmaksızın bir şeye veya onlardan başka bir mekana tahsis etmektir. Muhatap belirtilen şeyin iki sıfatta müşterek olduğuna inanır. Mütakellim o ikisinden birine tahsis yaparak diğerine geçer. Mevsufun sıfata, sıfatın da mevsufa hasrı bu türde iki çeşittir:

1. Bir işi bir sıfatla başkasının yerine tahsis etmektir. Ve bir sıfatı bir işe tahsis ederek ondan başkasına tahsis etmemektir.

2. Bir işi başkalarına değil, bir sıfata tahsis etmedir. Bir sıfatı da başkasının yerine bir işe tahsis etmedir.⁷⁵

3. Muhatap Açısından Hasrın Bölümleri

İnsanlarla yaptığımız konuşmalarda onları muhatap aldığımızda, bir ihtiyaca binaen hasr üslubunu kullanıyoruz. İnsanlar inceleme araştırma ve düşünme sonucu belli bir anlayışa sahip olur. Bir takım yargı ve kanaatlere varır. Kendine has çeşitli fikir ve görüşlerini ortaya koyar. İnsanın söz konusu yargı ve görüşleri herkes tarafından paylaşılmayabilir. Herkes aynı konuda söz birliği edip ittifakta bulunmaz.

İşte böyle durumlarda hasr üslubunu kullanarak karşımızdaki muhataba seslendığımızda, onun durumu şu üç konumla sınırlıdır: Muhatabımız, bizim ortaya koyduğumuz görüş ve kanaatin aksine inanmakta veya o konuda şüphe içerisinde bulunmakta yahut ta üçüncü bir durum olarak; bu görüş, kanaat veya yargı hakkında,

⁷¹ el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 12, el-Bâbertî, *Şerhu't-Telhîs*, s, 321

⁷² el-Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, s, 200

⁷³ Akkâvî, *Mu'cemü'l Mufassal*, s, 543-544

⁷⁴ Tabâne Bedevî, *Mu'cemu Belâgatî'l Arabîyye*, s, 358

ikisi ya da daha çoğu arasında müşterekliğe inanmaktadır.⁷⁶ Muhatabın durumu böyle farklılık arzettiğine göre, bizim ona karşı kullanacağımız hasır üslubu da üç ayrı şekilde olacaktır. İşte bu açıdan hasır üç bölüme ayrılmaktadır.⁷⁷

a. Kalb Hasrı

Kalb yoluyla yapılan hasır, muhatabın inanişıyla ilgili hükmün gerçek olmadığı iddiası üzerine kurulur. Konuşan, o konuda dinleyenin hükmünü tersine çevirmekte veya bir vasfı bir mevsufa tahsis etmektedir.⁷⁸ “Burada tahsis kendisine hitap edilendeki zehabı, mutlak şekilde cerh edici mahiyettedir.”⁷⁹ Mevsufun sifata, sıfatın da mevsufa hasredilmesinde, bir şeyi başka bir şeyin yerine tahsis etmekle muhatab, mütakellimin ortaya koyduğu kanaat ve yargının aksine inanandır.

Ahmed’in şair olduğuna inanıp ancak başka bir şairin de bulunduğunu iddia eden kimseye karşı; [ما شاعر إلا أحمد] “Ahmed’den başka şair yoktur.” cümlesi kalb hasrına örnektir. Yine Hasan’ın ayakta bulunmakla değil de, oturmakla nitelendiğine inanan kimseye karşı; [ما حسن إلا قائم] “Hasan ancak ayaktadır” ifadesi bir başka örnektir.

İşte bu şekilde muhatabımız, bizim söylediklerimizin aksine inanıyorsa bu tür hasır, muhatabın yargı ve kanaatini kalb edip tersine çevirdiği için kalb kasrı diye adlandırılır.⁸⁰ Çünkü bu şekilde biz muhatabın inandığı şeyleri doğrudan tersine çevirmiş oluruz.⁸¹

⁷⁵ el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 12; et-Taftazânî, *el-Mutavvel*, s, 206-207; et-Taftazânî, *Muhtasarü'l-meâni*, s, 175

⁷⁶ Fadl, H.A. *el-Belâgatü Fünûnühâ*, II, 364-365

⁷⁷ Süyûtî, *Mu'terekü'l-Akrân*, I, 137

⁷⁸ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l- Ulûm*, s, 288; et-Taybî, *et-Tlbyân*, 113

⁷⁹ Bilgegil, *Edebiyat Bilgileri*, s, 103

⁸⁰ el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 15; Süyûtî, *el-İtkân*, II, 64; et-Tahbîr, s, 278-280; et-Taftazânî, *Muhtasarü'l Meâni*, s, 176

⁸¹ Fadl, H.A. *el-Belâgatü Fünûnühâ*, II, 364-365

b. İfrad Hasrı

Muhatab bir varlıkta ayrı sıfatların toplandığı kanaatinde bulunursa mütekellim o varlığın bu sıfatlardan birini inhisar ettiğini bildirmek istediği takdirde bu tarz daraltmaya başvurulur. Bu tür hasırda bir şeyin ortaklığını izale edip gidermekte veya başka bir mekan vasfedilmektedir.⁸² Örneğin; [إنا لله إله واحد] “Allah ancak bir tek ilahdır.”⁸³ ayetinde Allah’ın ve putların uluhiyette ortak olduklarına inanan kimselere hitab edilmiştir.⁸⁴ Sıfatın mevsufa, mevsufun da sığata gayr-i hakiki hasrı iki çeşittir:

1. Bir şeyi bir başka şeyden (sıfattan) tahsis etmek
2. Bir şeyi bir başkasının yerine tahsis etmek.

Bu iki türden ilki ile muhatab olan; mevsufun sığata hasrında bir mevsufta iki sıfatın ortak olduğuna, sıfatın mevsufa hasrında ise bir tek sığatta iki mevsufun müşterek olduğuna inanan kimsedir.⁸⁵ Örneğin Semir’in şair değil de, müneccim olduğuna inanan kişi için; [ما سمير منجم بل شاعر] “Semir müneccim değil aksine şairdir.” Ya da [سمير شاعر لا منجم] “Semir şairdir, müneccim değil.” cümlelerini söyleyebiliriz. Yine Zeyd ile Amr’ın katiplik konusunda ortak olduklarına inanan kimseye; [ما زيد] [زيد كاتب] “Zeyd katipten başka bir şey değildir.” sözümüz karşılık olacaktır. İşte bu tür hasır, muhatabın inandığı müşterekliği ortadan kaldırdığı için ifrad hasrı diye adlandırılır.⁸⁶ Bu tür hasırda varılan yargıyı yalnızca bir tek fert üzerine hasredip ötekini bu yargının kapsamından çıkarma ve dışarda tutma sözkonusudur.⁸⁷

⁸² es-Sekkâkî, *Miftâhu’l- Ulûm*, s, 288; el-Bâbertî, *Şerhu’t-Telhîs*, s, 323; Süyûtî, *et-Tahbîr*, s, 278-280; Bilgegil, *Edebiyat Bilgileri*, s, 103

⁸³ Nisa, 4/171. ayet

⁸⁴ Süyûtî, *Mu’terekü’l-Akrân*, I, 137

⁸⁵ et-Taftazânî, *Muhtasarü’l- Meâni*, s, 175-176

⁸⁶ el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 13; el-Bâbertî, *Şerhu’t-Telhîs*, s, 323; et-Taftazânî, *Muhtasarü’l-Meâni*, s, 176

⁸⁷ el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 14; Fadl, H.A. *el-Belâğatü Fünûnühâ*, II, 365

c. Ta'yin Hasrı

Muhatabın bir kanaata varmaktaki kararsızlığı halinde bu türlü daraltmaya başvurulur. Böyle daraltmadan maksad kendisine hitap edilendeki tereddüte son vermektir. Süyûfî, bu hasrın muhatabının sıfatı bizzat birisi için belirleme yargısında bulunmayan ve iki sıfattan da birini, bir kimse için aynıyla ortaya koymayan, aksine ona göre bu iki durumun müsavi olduğu kişi olduğunu ifade eder.⁸⁸

Bir işin, bir sıfatla vasfedilmesi durumu; mevsufun sıfata hasrında, bir başka sıfatla nitelendirilmesiyle, kalb hasrında mevsufun sıfat üzerine tahsis edilmesinde hem o sıfatla hem de başka bir sıfatla nitelendirmesinin eşit olması durumunda yapılan hasr, ta'yin hasrı diye adlandırılır.⁸⁹ Muhatabın şüphe içerisinde bulunduğu durumda yapılan hasrın, ta'yin hasrı olduğu ifade edilmiştir. Çünkü bu durumda muhatab şüpheden kurtarılarak varılan yargının kimin üzerine hasredilmesi gerektiği onun için belirlenmiş olur.⁹⁰ Biz [ما بكر إلا قائم] “Bekir sadece ayaktadır” dediğimiz de, muhatabımız eğer onun kıyamla değil de, oturmakla nitelendirildiği kanaatindeyse bu, kalb hasrı olur. Ama eğer onun yanında bizzat birisi değilse o ikisinden birisiyle nitelendirilmesinin bilinmesi müsavi olursa ve hatta onun ya şair, ya müneccim, ya ayakta, ya da oturuyor olduğuna inanıyorsa, o zaman ta'yin hasrı olur.⁹¹

Ta'yin hasrı daha umumdur. Çünkü mutlak olarak bir şeyin iki manadan birisiyle nitelendirilmiş olmasına inanma, her ikisiyle birlikte nitelendirilmesinin caiz olmasını gerektirmediği gibi, bunun imkânsızlığını da gerektirmez. Öyleyse; ifrad hasrı ile kalb hasrı için uygun olan her örnek, ta'yin hasrı için de uygundur. Ama bunun tersi olamaz.⁹² İzah Şarihi özet olarak şunları söylemektedir:

“1. Kalb hasrı, hasr üslubunda mevcut olan hükmün aksine inanan kimseye, karşılık ve reddin kastedildiği hasırdır.

⁸⁸ Süyûfî, *Mu'terekü'l-Akrân*, I, 137; *el-İtkân*, II, 64

⁸⁹ *el-Kazvîni*, *el-İzâh*, III, 16; *et-Taftazânî*, *Muhtasaru'l Meâni*, s, 177

⁹⁰ Fadl, H.A. *el-Belâgatü Fünûnühâ*, II, 365

⁹¹ *el-Bâbertî*, *Şerhu't-Telhîs*, s, 323-324

⁹² *el-Bâbertî*, *Şerhu't-Telhîs*, s, 326

2. Ta'yin hasrı, muhatab yanında müphem olanı belirleme ve belirli birine tahsis etmenin kastedildiği hasırdır.

3. Kalb ve ta'yin hasırları şu konularda ortaktırlar :

a. Her ikisi, ya mevsutun sifata ya da sıfatın mevsufa hasrıdırlar.

b. Her ikisi, Hatîb'in İzah'taki görüşüne göre; bir şeyi başka bir şeyin mekanına /yerine tahsis etmez.

Sekkâki'ye göre ifrad ve ta'yin hasırları arasındaki fark; ifrad hasrında muhatab müşterekliğe inanmakta, ta'yin hasrında ise muhatab müteredit durumdadır. İbni Faris, ta'yin hasrı için ifrad ve kalb hasırlarının tanımlarının geçerli olacağını uygun görmektedir. Her iki tanım ta'yin hasrını da içermektedir. Ona göre ta'yin hasrı hem bir şeyi başka bir şeyin yerine tahsis etme, hem de bir şeye tahsis edip başkalarına etmemedir. Şarih en doğru görüşün Sekkâki'ninki olduğunu söyler.⁹³

B. HASR'IN ŞARTLARI

1- Mevsufun sifata ifrad olarak hasredilmesindeki şart, iki vasfın birbirine zıt olmamasıdır. Böylece mevsuf hakkında bir araya gelmelerinde, muhatabın inancı doğru ve geçerli olsun. Bu [ما أحمد إلا شاعر] ifadesinde; onun şair olmaması gibi değil de, katip veya müneccim olması gibi olumsuz bir sıfatın oluşması içindir. Çünkü şair olmayan bir kişinin bulunması demek olan şair olamama, şairlikle çelişmektedir.⁹⁴ Bu şart, sıfatın mevsufa hasrına değil de mevsufun sifata hasredilmesine has kılınmıştır. Çünkü ancak mevsuflar birbirleriyle çelişirler.

2- Sıfatın mevsufa ifrad hasrında iki vasfın çelişmemesi şart koşulur. Şöyle bir söz doğru olmaz. [لا أبا لعلی إلا عمرو] "Ali'in Amr'dan başka babası yoktur." Zira iki mevsuf, babalık vasfında bir araya gelmez. Böyle bir ifrad hasrı kullanılmaz.⁹⁵

⁹³ el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 17-18

⁹⁴ el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 18; el-Bâbertî, *Şerhu't-Telhis*, s, 325-326

⁹⁵ el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 18

3- Mevsufun sıfata kalb hasrındaki şart ise, vakıada bu iki vasfın çelişkisinin gerçekleşmesidir. Böylece; [ما خالدا إلا قائم] “Halid yalnız ayaktadır.” sözümüzdeki menflik, kıyamla çelişen oturma, yatma vb. şeylere yöneliktir. Miftâh sahibi bu şartın koşulmasını terk etmeyi daha güzel görmektedir. Çünkü onun katip olup şair olmadığına inanan için; [ما زيد إلا شاعر] sözümüz Miftâh’da da açıklandığı gibi kalb hasrıdır. Bu aynı zamanda şairlik ve katipliğin çelişmediğini gösterir. Bu gibi şeyler İzâh yazarının zikrettiğine göre hasrın bölümleri dışındadır.⁹⁶

C. HASRIN YOLLARI

Hasrın yolları ifadesiyle kastedilen şey, hasra delalet eden üsluplardır. Belagat âlimleri hasr için bir çok yol saymıştır. Sekkâkî hasrın yollarını dört olarak ifade ederken⁹⁷ Telhis Şârihi bunu beş olarak belirtmiş,⁹⁸ Mutavvel’de ise; hasr’ın yolları dört olarak belirtildikten sonra, ayrıca zamir-i fasl’ın ortada gelmesi, müsne-din marifeliği, [زيد مقصور على القيام و مخصوص به] gibi ifadelerle ve buna benzer yollarla elde edilebileceği ifade edilir.⁹⁹ Suyûti de bunların sayısını ondört olarak sıralamıştır.¹⁰⁰

Bunlardan ‘atıf’, ‘nefy ve istisna,’ [إنما] edatı ile ‘takdim’in ittifak edilen yollar olduğu belirtilir.¹⁰¹

Şimdi bu yolları inceleyelim.

⁹⁶ el-Kazvîni, el-İzâh, III, 19; et-Taftazânî, Muhtasarı’l meânî, s, 178-179

⁹⁷ es-Sekkâkî, Miftâhu’l-Ulûm, s, 288

⁹⁸ el-Babertî, Şerhu’t- Telhîs, s, 326

⁹⁹ et-Taftazânî, el-Mutavvel, s, 210

¹⁰⁰ Süyûti, el-İtkân, II, 64-66

¹⁰¹ Durmuş, İ. DİA için hazırlanan ‘Hasr’ maddesi.

1. Atıf ile hasır

Hasır yolları içerisinde atıf yolu, [لكن - بل - لا] edatları ile yapılan atıflarda söz konusudur. Hem hakiki hasırda ve hem de izâfî hasırda [بل - لا] edatları ile atıf yapılmaktadır.¹⁰² Bu edatlar atıf için kullanılırlar ve muhatabı hatadan doğruya sevkederler.¹⁰³ Bunlar ittifakla hasır ifade etmektedir. [لكن] ile yapılan atıfa gelince, Miftâh ve İzâh'ın ifadelerinin zahiri, bunun hasırın yollarından birisi olmasını uygun bulmakla birlikte bunun için bir örnek zikretmemişlerdir.¹⁰⁴

Sîbeveyh [لا] ile atfın yapılmasına, [مررت برجل راكع لا مساجد] “Rükû eden adama uğradım, secde edene değil.” örneğini vererek bunun; şüpheyi gidermek veya sözü edilen o iki kişi hakkındaki bilgiyi tekit için olduğunu söyler.¹⁰⁵ Diğer atıf harfleri ve onların hasırla ilişkisi hakkındaki sözlerinde ise tam bir açıklık olmadığı ifade edilerek bu konuda onun nahvi-sarfî tabiatının baskın olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁶

Atıf için kullanılan [لا] üç şartla gelir:

- a- Kendisinden önce isbatın/olumlunun geçmesi: [جاءني مسعد لا خالد] “Bana Sa'd geldi, Halid değil.” cümlesinde olduğu gibi. Emir ve nida da aynı şekildedir.
- b- Başka bir atıf harfiyle birarada olmaması.

¹⁰² es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, s, 289; el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 21; el-Bâbertî, *Şerhu't-Telhîs*, s, 327; et-Taybî, *et-Tibyân*, s, 124; İbni Kayyım el-Cevziyye, *Fevâidü'l- Müşevvik ilâ Ulûmi'l Kur'ân ve İlmi'l Beyân*, s, 228

¹⁰³ İbni Hişam, *Katru'n-Nedâ ve Bellü's Sadâ*, s, 436

¹⁰⁴ el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 22

¹⁰⁵ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, I, 430

¹⁰⁶ Hüseyin A.Fennü'l- Belâga, s, 157

c- Atfedilenlerin birbirlerinin müteânidi olması. [جاءنى رجل لا محمد] “Bana adam geldi, Muhammed değil.” şeklinde bir cümle caiz değildir. Bilakis; [جاءنى رجل لا] [جاءنى رجل لا] “Bana adam geldi, kadın değil.” şeklinde bir cümle caizdir.¹⁰⁷

Mevsufun sıfata hasrına örnek olarak, muhatabın makamının durum ve gereğine göre ifrad veya kalb hasrı olarak; [بكر شاعر لا صحفى] “Bekir şairdir, gazeteci değil” ve [ما المتسى نجار بل شاعر] “Mütenebbî marangoz değil bilakis şairdir.” cümlelerini sıralayabiliriz.¹⁰⁸ İlk örnekte müsbet vasıf ma’tufu’n aleyh, menfî olan ise ma’tuftur. İkinci örnekte ise durum bunun tersinedir. Yani menfî vasıf ma’tufu’n aleyh, müsbet olan ma’tuftur.¹⁰⁹

Sıfatın mevsufa hasrı içirse, ifrad ve kalb konumları için; [ما عمرو شاعر بل] [ما عمرو شاعر بل] “Zeyd şairdir, Amr değil.” örneklerini verebiliriz. Burada [لا غير زيد] takdiri ile [زيد شاعر لا عمرو] “Zeyd şairdir, başkası değil.” örneğini de zikredebiliriz. Ancak hâlin delâletinden dolayı takdirdeki izâfet terkedilir ve [غير] kelimesi zamme üzere mebni kılınır. [ليس غير] ve [ليس إلا] da da böyle olup, [ليس شاعر غير المذكور] veya [ليس إلا] takdirindedir. Böylece Zeyd’den başka şair olduğuna inananları kapsaması için nefy umumi kılınır.¹¹⁰

Süyûtî, Şeyh Bahâuddîn’in “el-Arûs’ul Efrâh” adlı eserinde [بل-لا] edatları ile yapılan atfin hasr ifade etmesi görüşünü kabul etmediğini söyleyerek şöyle dediğini aktarır: “ [لا] edatı ile yapılan atıfdaki hasr nefy ve ispatı gösterir. [زيد شاعر لا كاتب] “Zeyd şairdir, katip değil” cümlesinde Zeyd’e ait olan üçüncü bir sıfatın nefyi cihetine gidilmemiştir. Halbuki hasr hakiki ve mecazi olarak, müsbet mana dışındaki bütün sıfatları nefyederek yapılır. Bu durumda hasr, muhatabın kabul ettiği manada-

¹⁰⁷ el-Cürçânî, *Delallü’l-İ’câz*, s, 257

¹⁰⁸ es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-Ulûm*, s, 289

¹⁰⁹ el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 22

¹¹⁰ es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-Ulûm*, s, 289

ki sıfatın nefyine mahsus değildir. [بل] ile yapılan atıf ise [لا] ile yapılan atıfdaki hasırdan daha zayıftır. Çünkü [بل] edatındaki menfilik ve müsbetlik sürekli değildir.”¹¹¹ Sözü edilen bu atıf harfleriyle yapılan hasırda, maksûr un aleyh [لا] dan önce, [بل] ve [لكن] den sonra gelir.¹¹²

[ما زيد كاتب بل شاعر] “Zeyd katip değil bilakis şairdir.” cümlesindeki atfın Basrîler’in mezhebine göre ‘mahal’ üzerine olduğu ifade edilmiştir.¹¹³

İzâh Şârihi, bu konuda şu mülâhazayı yapmaktadır:

“1. Bütün edatlarıyla atıf yolu yalnızca izâfi hasırda olmaktadır. Sa’d, hakiki hasır için de olabileceği görüşündedir. [ما محمد إلا شاعر لا غيره] “Muhammed ancak şairdir, başkası değil” cümlesi buna örnektir.

“2. [لا] ile atıf, kalb ve ifrad hasırları için olmaktadır. Ta’yin hasrı içinde olabileceği söylenmiştir. Abdulhakîm der ki: “Ta’yin hasrı, ne [لا] edatı ile ne de onun dışındaki [بل] ve [لكن] gibi atıf harfleri yoluyla yapılamaz.” [لكن]’e gelince Sa’d’a göre o kalb hasrı içindir. Nahivcilere göre ise ifrad hasrı içindir. Bazı âlimler de: “Nahivciler onu asıl olarak hasır için değil de yalnızca istidrak için kabul ederler.” derler. Sa’d’ın hasır konusundaki sözlerinin zahiri [لكن] edatının hasır’ı ta’yin için gelmesidir. Bazı araştırmacılar ise onun kalb, ifrad veya ta’yin için uygun olduğu kanaatindedirler.”¹¹⁴ Atıf için kullanılan [لا] önceki kelime için vacip olanı, diğerinden nefyeder. Bundan kasıt; o kelimenin önceki kelime ile fiilde müşterek olmasını nefyetmek değildir. Bilakis, öncekinden kaynaklandığı söylenen fiilin, birinciden değil de ikinciden olmuş olduğunu nefyeder. Örneğin; [جاءني عمر لا زيد] “Bana Amr geldi, Zeyd değil.” cümlesinde; Zeyd için sözkonusu olan bir gelişin, Amr’dan olmadığı anlamında değildir. Oysa, [جاءني زيد و عمرو] “Bana Zeyd ve Amr

¹¹¹ Süyûtî, *Mu’terekü’l-Akrân*, I, 139; el-İtkân, II, 65

¹¹² Durmuş, İ. *DİA için hazırlanan ‘Hasır’ maddesi*.

¹¹³ el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 22

geldi.” cümlesinde anlam bunun aksinedir. Bilakis anlam, ‘gelen Zeyd olup, Amr değil’dir. Bu ifade, fiilin şundan olduğu noktasında hataya düşüp, ötekinden olduğunu vehmeden yanlış sahibi kişiye karşı söylenen bir sözdür. Nükte şudur: Gelenin iki kişi olmadığından şüphe yoktur. Sadece birtek kişiden başkası gelmemiştir. Şüphe, gelenin Zeyd mi? Yoksa Amr mı? olduğu noktasındadır. Burada muhataba, [جاءنى عمرو لا زيد] ifadesiyle gelenin Zeyd olup Amr olmadığı gerçeği belirtilir. Diğer bir nükte de; bu ifade ile muhataba, gelen kişinin herhangi birisi olduğu, Amr olabileceğini sanma ihtimali nedeniyle söylenmiyor. Ona, gelmenin Amr’dan olmayıp sadece Zeyd’den olduğu bildirilmiş oluyor.¹¹⁵

2. Nefy Ve İstisna ile hasr

Nefy ve istisna edatıyla yapılan hasırda; istisna edatından önceki unsur maksûr sonraki ise maksûru’n aleyh’tir. Sîbeveyh [لا] edatının hasr ifade etmesini açıkça belirterek şöyle demektedir: “İsmin başına [لا] edatı gelmeden önce onun konumunda olması yönüne gelince, bu ismi bir şeye dahil ederek ondan başka şeylerin nefyedilmesidir. Şu söz gibi: [ما اتانى إلا بكر] “Bekir’den başkası bana gelmedi.” [ما لقيت إلا خالدا] “Halid’den başkasıyla karşılaşmadım.” [ما مررت إلا بعلی] “Ali’den başkasına uğramadım.” cümlelerinde [لا] edatı, fiillerin bu isimleri icap ettirmesi ve onlardan başkasını da nefyetmesi için getirilmiş ve böylece bu isimler istisna edilmiştir.¹¹⁶ Burada [لا] edatı, ‘uğrama’ fiilini sadece Ali’ye hasrederek, diğer şahısları dışarda bırakmak için kullanılmıştır. Bilindiği gibi belagatçıların terminolojisinde hasr; bir şeyi özel bir yolla başka bir şeye tahsis etmektir. Sîbeveyh, bu ıstılahi manayı ifade etmiş [لا] edatından öncekini, sonra gelen ile tahsis etmiş ve bunun dışındakileri de nefyetmiştir. Aynı şekilde hasr edatları olan ‘nefy ve

¹¹⁴ el-Kazvîni, el-İzâh, III, 22-23

¹¹⁵ el-Cürcânî, Delâilü’l-İ’câz, s, 257-258

¹¹⁶ Sîbeveyh, el-Kitâb, II, 310

istisna'yı zikretmiştir. Bu konuda geriye kalan şey Sîbeveyh'in "Hasr" kelimesini zikretmemiş olmasıdır. Ancak o hasr manasını tam olarak ifade etmiştir.¹¹⁷

Hasr ifade eden en kuvvetli yolun, 'nefy ve istisna' yolu olduğu belirtilir.¹¹⁸

Bu hasr türünde [ما - لا] veya başka olumsuzluk edatları kullanılırken istisna için de [لا] veya diğer edatlar kullanılabilir.¹¹⁹ Cumhur'a göre istisna nefy'den sonra gelirse hasr ifade eder. İbni Sübkî istisnanın ister nefyden sonra olsun istersede olmasının mutlak olarak hasr ifade ettiği görüşündedir.¹²⁰ [لا إله إلا الله] "Allah'tan başka ilah yoktur."¹²¹ [وما من إله إلا الله] "Allah'ın dışında bir ilah yoktur."¹²² [وما قلت لهم إلا ما أمرتني] "Onlara senin bana emrettiklerinden başkasını söylemedim."¹²³ âyetlerini örnek olarak zikredebiliriz.

Bu yolla kurulan hasr ifadesi; hükmü bilmeyen veya inkar, şüphe, tereddüt ve vehim içerisinde olan ya da mecaz yoluyla bu durumda kabul edilen muhataba karşı yapılır.¹²⁴ Böyle bir hasr cümlesiyle ifade edilen hüküm, akılda oluşur. Ancak bozuk bir inanış ve zandan kaynaklanan böyle değildir. Kâfirlerin dilinden aktarılan: [وما يهلكنا إلا الدهر] "Bizi ancak zaman helâk eder."¹²⁵ ayeti buna örnektir. Bu yalan ve batıl bir söz olup, sabit olmayan bir iddiadır. Akıl onu bütünüyle reddetmekte, ona karşı çıkmaktadır. Ancak bunu söyleyen yalan olmasından ve boş bir söz olmasını bilmemekte ya da inkar etmektedir.¹²⁶

Örneğin, uzaktan bir silüet görüp, muhatab onun Fazıl olmadığını sanar ve bunu inkarda ısrar edince, ona; [ما ذاك إلا فاضل] "Şu Fazıl'dan başkası değildir."

¹¹⁷ Hüseyin, A. *Fennü'l-Belâga*, s, 158

¹¹⁸ Durmuş, İ. *DİA için hazırlanan 'Hasr' maddesi*.

¹¹⁹ Süyûtî, *Mu'terekü'l-Akrân*, I, 137; *el-İtkân*, II, 65

¹²⁰ el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 23

¹²¹ *Saffât*, 37/35.

¹²² *Al-i İmrân*, 3/62.

¹²³ *Mâide*, 5/117.

¹²⁴ Durmuş, İ. *DİA için hazırlanan 'Hasr' maddesi*.

¹²⁵ *Casiye*, 45/24.

denilir. Yine kâfirler peygamberlere; [إن أنتم إلا بشر مثلنا] “Siz bizim gibi beşerden başkası değilsiniz.”¹²⁷ demişlerdi. Onlara göre peygamberler beşeriliğin dışında, beşerilik hükmünden soyutlanmış kimselerdi. Peygamberlerin beşer olmalarının imkânsız olması gibi bir cehalete binaen bu kanatta idiler.¹²⁸ Bu ayet indirgemeye örnektir. Beşerilik bilinen bir şey olmasına rağmen [إنما] edatı ile değil [إن] ve [إلا] ile gelmiştir. Çünkü kâfirler, peygamberlerin nübüvvet iddia etmekle kendilerini, onlar gibi beşer olmaktan çıkardıkları iddiasında bulunuyorlardı. Böyle bir durumda, muhatabın reddettiği bir konunun isbatı murad edilince lafız maksadından çıkar ve bunun hilafı iddia edilir. Sonra peygamberlerden şu cevap geldi: [وقالت لهم رسلهم إن نحن] “Rasûlleri onlara ‘Evet’ dediler; ‘biz, sizin gibi bir beşerden başka bir şey değiliz.”¹²⁹ Cevap [إن] ve [إلا] ile dir. Çünkü hasmın tersini iddia ettiği bir şeyin hükmü, kendisinin karşı çıkmadığı bir konuda hasmın sözlerini o yönde ve olduğu gibi tekrar etmedir. Rasuller sanki şöyle dediler: “Bizim, sizin gibi beşer olduğumuzu söylemeniz aynen sizin söylediğiniz gibidir. Biz bunu inkar da etmiyor, görmemezlikten de gelmiyoruz. Ancak bu, Allah’ın bize ihsanda bulunup, risaleti ikram etmesine engel değildir.”¹³⁰ Ebu Hayyân; “Peygamberler onlarla sadece beşerilikte aynı olduklarını kabul etmişlerdir. Ama kendilerine mahsus olan diğer sıfatlarda denk olamazlar. Zira bu sıfatların kaynağı Allah’tır.”¹³¹ demektedir.

Nefy ve istisna yalnızca mütekellime göre, muhatabın hata ile birlikte ısrar ettiği, kelam zahirin müktezasının üzerine çıkmadığında takdiri olarak gelir. Şu âyette olduğu gibi: [ما أنت بمسمع من في القبور إن أنت إلا نذير] “Sen kabirlerde olana işittire-

¹²⁶ el-Cürcânî, *Esrârü'l-Belâga*, s, 384-385

¹²⁷ İbrahim, 14/10.

¹²⁸ es-Sekkâki, *Miftâhu'l-Ulûm*, s, 294; et-Taybî, *et-Tibyân*, s, 126

¹²⁹ İbrahim, 14/11.

¹³⁰ er-Râzî, *Nihayetü'l-İ'câz fi Dirâyeti'l-İ'câz*, s, 363

¹³¹ Ebu Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, VI, 416

mezsin, sen yalnızca inzar edicisin.”¹³² Peygamber (A) insanların hidâyetine çok istekliydi, tek dileği onların küfürden dönmeleri ve mutluluğu yakalamalarıydı. Ne zaman onların inanmadığını görse müdahale eder ve kendini helak ederdi. Onların küfürlerindeki ısrarlarına karşılık bu tutumu takınması karşısında, ona “Sen ancak inzar edenden başkası değilsin” denildi.¹³³ Bu ayetin nefy ve isbatla gelmesi, [وما أنت] [و ما أنت] denilince anlamı, Peygamber’e (S) şöyle denilmesiydi: “Sen onların kalplerini, buldukları inat ve yüz çevirmeden döndermeye asla güç yetiremezsin. Küfürdeki bu ısrarları ve cehaletleri üzere devam etmeleri, senin okuduklarını dinlemekten kaçınmaları nedeniyle nefislerine imanı yerleştirmeye mâlik olamazsın.” İşte buna uygun olan, Peygamberin konumunu, buna mâlik olacağını zanneden durumunda kılmak idi. Böylece, hitab şüphe edene yapıldığında lafız kendi konumunun dışına çıkarılarak: [إن أنت إلا نذير] buyuruldu.¹³⁴

[ما جاءني إلا فاضل] “Bana Fazıl’dan başkası gelmedi.” denildiğinde bu cümlemin iki anlama gelme ihtimali vardır:

a- Fazıl, ‘gelme’ye tahsis edilip, onun dışındakilerden de bunun nefyedilmesi murad edilmektedir. Fazıl’ın geldiğini bildirmeye muhatabın ihtiyacı olduğu için değil de, ancak ondan başkasının gelmediğini bilmeye ihtiyacı vardır.

b- Gelenin Fazıl olduğu, ondan başkası olmadığı bildirilmek isteniyor. Örneğin birisi; [لم تر بكرا وإنما رأيت فلانا] “Bekir’i görmedin, ancak falanı gördün.” dediğinde ona cevap olarak: [بل لم أر إلا بكرا] “Bilakis Bekir’den başkasını görmedim.” denilir.¹³⁵

Göz önünde bulundurulması gereken bir başka husus da istisnâ-ı müferrag’ın hasr yollarından birisi olduğudur. Tam olan istisnânın [ما قام القوم إلا شوقى] “Şevki’in dışında topluluk kalkmadı.” örneğinde olduğu gibi, bunun hasr yollarından

¹³² Fâtır, 35/22-23.

¹³³ es-Sekkâki, *Miftâhu’l-Ulûm*, s, 295; et-Taybi, *et-Tibyân*, s, 126

¹³⁴ el-Cürcânî, *Delâilü’l-İcâz*, s, 256-257

¹³⁵ el-Cürcânî, *Delâilü’l-İcâz*, s, 258-259

olmadığını söyleyenler de, İzâh şerhinde belirtildiği gibi hasr yollarından olduğunu söyleyenler de vardır.¹³⁶

Nefy ve istisnanın hasr ifade etmesi, müferrâg istisnanın müstesna minh durumunda olan mukadder kelimeye nefy edatının getirilmesiyle olur. Çünkü istisna ‘bir şeyi dışarda tutmak’ demektir. Bu durumda, kendisinden hariç tutulan şeye ihtiyaç duyulur. Bu ihtiyacın takdiri; sınav değil manevi bir takdirle olur. Bu ise hariç tutulan şeyin umum manasından alınması gerektiğinden, mutlaka umum manada olmalıdır.

[ما قام إلا شوقى] “Şevki’den başkası ayağa kalkmadı.” örneğinde olduğu gibi müstesna minh cinsinden olmalıdır. [ما أكلت إلا قمرا] “Hurmadan başka bir şey yemedim.” cümlesi de bu biçimdedir. Birinci cümlenin anlamı ‘hiç kimse kalkmadı,’ ikincisinin ise ‘hurma dışında hiçbir şey yemedim’ demektir. Buna ilaveten müstesna, müstesna minh’in irabına uymak zorundadır. Bütün bunlar yerine getirildikten sonra hasr gerçekleşir. [لا] edatı ile yapılan müstesna, zaruri olarak müstesna olduğundan müstesna minhdeki menfilik vasfı korunmuş olur.¹³⁷

Bu yolla yapılan hasr, aslında konunun gerçek yönünden haberi olmayan bir muhataba yapılan hasırdır. Zahir olan bir konuda kullanılması doğru olmaz.¹³⁸ Hasr bazan haberi olan muhataba karşı yapılır. Bu durumda aralarındaki bir münasebetten dolayı, malûm olan bir şey meçhul gibi kabul edilir. [وما محمد إلا رسول] “Muhammed ancak bir elçidir.”¹³⁹ âyeti buna örnektir. Ayette hitab, Rasûlüllah’ın (S) risaletini yakından bilen sahabeydir. Rasûlüllah’ın irtihalini kabul etmemek, risaletini bilmemek durumuna düşmek demektir. Halbuki tüm rasüllerin irtihali mukadderdir. İrtihaline inanmayan risaletine de inanmamış demektir.¹⁴⁰

¹³⁶ el-Kazvîni, el-İzâh, III, 23

¹³⁷ Süyûtî, Mu’terekü’l-Akrân, I, 137; el-İtkân, II, 65

¹³⁸ er-Râzî, Nihâyetü’l-İcâz, s, 362; Süyûtî, Mu’terekü’l-Akrân, I, 137

¹³⁹ Al-i İmrân, 3/144.

¹⁴⁰ et-Taybî, et-Tibyân, s, 126; Süyûtî, Mu’terekü’l-Akrân, I, 137; el-İtkân, II, 65

Sekkâkî bu âyeti ifrad hasrına örnek verir. Manası ise: “Muhammed risalete hasredilmiştir. Ölümden uzaklaşma gibi bir hale geçemez.” şeklindedir. Muhatablar O’nun (S) kendileri için bakî kalmamasını büyük bir şey olarak gördüklerinden dolayı, O’nu ölümden uzak tutan kimse, konumuna indirgenmişlerdir. Bu, kelamı zahirin müktezasının dışına çıkarma türündendir.¹⁴¹

Mevsufnu sifata hasrına örnek olarak; [ما البحرى إلا شاعر] “Buhteri şairden başka bir şey değildir.” kalp hasri için; [ما فاضل إلا قائم] “Fazıl sadece ayaktadır.” ve ta’yin hasrı için ise; [وما أنزل الرحمن من شيء إلا أنتم إن أنتم إلا تكذبون] “Rahman hiçbir şey indirmemiştir, siz yalancılardan başkası değilsiniz.”¹⁴² ayetidir. Yani bizim yanımızda peygamberlik iddianızda normalde bir kimsenin bir şey iddia etmesindeki durumda olduğu gibi doğruluk ve yalancılık arasında değilsiniz. Aksine siz bize göre o konuda yalancılarsınız.¹⁴³ örneklerini verebiliriz. Burada müşrikler risalet iddiasını inkar edip onu dikkate alma konusundaki mübalagadan dolayı mütereddit durumuna konulmuştur. İzah şarihi âyetin açıkça kalb hasrı olup ta’yin hasrı olmadığını ifade eder.¹⁴⁴ Sekkâkî ise “Siz yalancılık üzere hasredilmişsiniz, iddia ettiğiniz gibi hakka geçemezsiniz. Sizin risaletiniz konusunda Rahman’dan sizinle birlikte indirilen bir şey yoktur.” diyerek bunu ifrad hasrı kılar.¹⁴⁵

Mevsufun sifata hasrı için verilen [ما البحرى إلا شاعر] örneğinde hasrın gerçekleşmesi şöyle olur: Ne zaman [ما البحرى] denilse olumsuzluk / nefy zatına değil sıfatına yönelir. Çünkü nefislerin kendilerine nefy etmek imkânsızdır. Yalnızca sıfatlar nefyedilebilir. Onun uzunluğu, kısalığı vb. konularda bir anlaşmazlık yoktur.

¹⁴¹ es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-Ulûm*, s, 289

¹⁴² Yâsin, 36/15.

¹⁴³ es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-Ulûm*, s, 289; *el-İzah*, III, 23

¹⁴⁴ *el-Kazvîni*, *el-İzâh*, III, 23

¹⁴⁵ es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-Ulûm*, s, 290

Anlaşmazlık sadece onun şair mi, yoksa katip mi? olmasındadır. Nefy her ikisini de kapsar ve [إلا شاعر] denildiğinde hasır gelir.¹⁴⁶

Sıfatın mevsufa hasrı için ifrad hasrı olarak: [ما شاعر إلا شوقى] “Şevki’den başka şair yoktur.” veya [ما جاء إلا أحمد] “Ahmed’den başkası gelmedi.” örneklerini verebiliriz. Bunlar şairliği Şevki ve Ahmed için veya gelmeyi, her ikisi için gören kimseye karşı söylenir.

Kalp hasrı olarak; [ما شاعر إلا البحرى] “Buhteri’den başka şair yoktur.” ve; [ما] [جاء إلا أحمد] “Ahmed’den başkası gelmedi.” cümlelerini Buhteri’in şair olmadığına ve Ahmed’in gelmediğine inanan kimseye karşı söylemek şeklindedir.¹⁴⁷ Yine, İsa (A)’dan hikâye edilen şu âyet variddir: [ما قلت لهم إلا ما أمرتني به أن اعبدوا الله] “Onlara senin bana emretmiş olduğun ‘yalnızca Allah’a ibadet edin.’ den başkasını söylemedim.”¹⁴⁸ Çünkü o şu manayı kapsayan bir makamda söylenmiştir; “Ey İsa niçin insanlara sana emrettiklerimi söylemedin? Çünkü ben sana insanları, bana ibadet etmeye çağırmanı emretmiştim. Sonra sen onları benim dışımda olanlara ibadete çağırdın” Zira bir önceki âyet: “Allah dedi ki; Ey Meryem oğlu İsa ‘beni ve annemi Allah’tan gayrı ilah edin’in’ diye sen mi söyledin ?”¹⁴⁹ şeklindedir.¹⁵⁰ Burada [لا] edatı ile ‘mahsur’ olarak gelen ifade, tebliğ etmesini İsa’ya emredenin Allah olduğunu gösterir.¹⁵¹

Sıfatın mevsufa hasrı için verilen; [ما شاعر إلا شوقى] örneğinde ise hasır şöyle gerçekleşir: Ne zaman [ما شاعر] denilse sabitliği müsellemlen olan -ki o şairliktir- bir

¹⁴⁶ es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-Ulûm*, s, 290; et-Taybî, *et-Tıbyân*, s, 125-126

¹⁴⁷ es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-Ulûm*, s, 290

¹⁴⁸ Mâide, 5/117.

¹⁴⁹ Mâide, 5/116.

¹⁵⁰ es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-Ulûm*, s, 290

¹⁵¹ Ebu Hayyân, *Bahru’l-Muhîr*, IV, 498

vasfin üzerine nefy getirilir. Buradaki örnekte Şevki veya Ahmed gibi ifadeler haricine. Her ikisine hasr yöneltilip de [إلا شوقى] denilince hasr gerçekleşir.¹⁵²

3. [إِنَّمَا] Edatı ile hasr

[إِنَّمَا] Edatı, ameli iptal edilmiş fiile benzeyen [بُن] ile onu amel etmekten engelleyen zaid harf [مَا]’dan meydana gelmiştir.¹⁵³ Sekkâkî, Miftâhu’l Ulûm’da şunu zikreder: “Bağdat’ta nahiv İmamlarının büyüklerinden olan Ali b. İsa er-Rub’î’ye isnad edilen hoş bir şey zikredilir. [بُن] kelimesi müsnedî, müsned ileyh’e tekit etmek içindi. Sonra ona, nahiv ilmi konusunda bir bilgisi olmayan kişinin sandığı gibi nefyedici değil de, tekit edici [مَا] birleşti ve böylece tekiti kat kat arttı. Hasr mânâsını ifade etmesi için bu şekilde münasip oldu. Zira, sıfatın mevsufa hasrı ile bunun aksi, yalnızca hükmü tekit etmek içindir.”¹⁵⁴ Sibeveyh’e göre [بُن] gelen her yerde [إِنَّمَا] edatı gelebilir. Daha sonra başlayan, [الذى] de olduğu gibi sıladır ve kendinden sonrakinde amel değildir.¹⁵⁵

[إِنَّمَا] Edatı hasr ifade eder ve maksûrun aleyh cümleinin sonunda bulunur. Bu yolla yapılan hasr; açık olan, muhatab tarafından açık kabul edilen, muhatabın malûmu olan ya da mecazen böyle kabul edilen, muhatabın hatasında ısrar edici bir makamda olmadığı durumlarda, tahkike ihtiyaç duyulmayan hükümlerde kullanılır.¹⁵⁶ [إِنَّمَا] edatından sonra fiil ya da isim cümlesi gelebilir.¹⁵⁷

Abdülkâhir el-Cürcânî, hasr edatlarından birisini açıklamak istediğinde Sibeveyh’ten yararlanmaktadır. [كان] konusunda Sibeveyh’in zikretmiş olduğu; onun

¹⁵² el-Bâbertî, Şerhu’t-Telhîs, s, 327

¹⁵³ el-Erbîlî, Cevâhiru’l-Edeb, s, 446; İbni Hişam, Katru’n-nedâ, s, 207

¹⁵⁴ es-Sekkâkî, Miftâhu’l-Ulûm, s, 291

¹⁵⁵ Sibeveyh, el-Kitâb, III, 129-130

¹⁵⁶ el-Cürcânî, Delâilü’l-İcâz, s, 254; es-Sekkâkî, Miftâhu’l-Ulûm, s, 291; el-Bâbertî, Şerhu’t-Telhîs, s, 328; İbni Kayyım el-Cevziyyi, el-Fevâidü’l-Müşevvik, s, 228-229

ismi ya da haberinin takdim edilmesinde bunun, muhatapca bilindiği, ancak ondan sonra geleni bilmek istediğini zikreder. Abdülkâhir [ۛ] edatından sonra gelenin de muhatapca malûm olduğunu buna kıyas ederek Sîbeveyh'in zikrettiklerini naklettikten sonra şöyle der: "Öyleyse [ۛ] edatından sonra vâki olan şey muhataba ulaşmadan önce muhatap tarafından bilinen şeydir."¹⁵⁸ İşte böylece Sîbeveyh ve onun işaret ettiği şeyler belâgatçıların hasr ve edatları konusunda, görüşlerini üzerine bina ettikleri bir temeli oluşturmaktadır. Sîbeveyh aslında [ۛ] edatının hasr ifade etmesi konusundan söz etmemiştir.¹⁵⁹

Ferrâ ise; Hasrı, 'nefy ve istisna' ile [ۛ] edatları çerçevesinde ele almıştır. Ona göre her ikisi de, başlangıç olarak sözün başında gelmeyip, daha önce geçen bir söze cevap olarak bulunurlar. Yine o [ۛ] edatının tahkir ifade ettiğini iddia eden hatalı görür.¹⁶⁰

Abdülkâhir hasr hakkındaki konuşmasına [ۛ] edatını 'nefy ve istisna' konusunda kabul eden Ebu Ali el-Farisi ve Ebu İshak ez-Zeccac'ın sözleriyle başlar. Bu konuda onlara muhalefet etmektedir. Çünkü bu ikisi aynı olmayıp aralarında fark vardır. Birinin anlamı diğerinin anlamıyla aynı değildir. Bir şeyin bir başka şeyin anlamında olmasıyla, bir şeyin başka bir şey olması arasında mutlak olarak farklılık vardır. Nahivcilere reddiye olarak söylediği bu söze göre [ۛ] edatı ile yapılan cümle ile 'nefy ve istisna' tabirleri arasındaki farklılık ortaya konur.¹⁶¹ Cevarihü'l Edeb'de denilir ki: "İbnü Atiyye dedi ki: [ۛ] vâki olduğu zaman mübalâğa ile tekidin ayırt edilmediği bir lafız olur. Bununla birlikte hasr için uygun olur. Bir habere dahil olarak onun anlamının hasredilmesine yardımcı olursa bu uygun ve gereklidir. [ۛ]

¹⁵⁷ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, III, 116; Radiyy, *Şerhu'r Radiyy ala' Kâfiye*, IV, 338

¹⁵⁸ el-Cürcânî, *Delâilü'l-İ'câz*, s, 227

¹⁵⁹ Hüseyin, *A.Fennü'l-Belâğa*, s, 159

¹⁶⁰ İbniFâris, *es-Sâhibiyy*, s, 158

[إِنَّمَا إِلَهُمُ اللَّهُ وَاحِدٌ] “Sizin ilahınız ancak bir tek ilahtır.”¹⁶² âyeti buna örnektir. Eğer haber inhisar için gelmez ise [إِنَّمَا] Peygamber’in (S): [إِنَّمَا الرِّبَا فِي النِّسِيَةِ] “Faiz ancak vadeli şeylerdedir.”¹⁶³ hadisinde olduğu gibi yalnızca mübalâğa için kalır.”¹⁶⁴ İbni Hişam, ayetle ilgili olarak: “Bu mukayyed bir hasırdır. Çünkü hitap müşrikleredir ve mânâ ‘Rubûbiyet konusunda bana vahyedilen ‘Tevhid’den başka bir şey değildir.” derken¹⁶⁵ buna karşın Ebu Hayyan, Peygamber’e, (A) tevhidden başka şeylerin de vahyedildiği gerekçesiyle [إِنَّمَا] edatının hasır için olmasını kabul etmez.¹⁶⁶

Bazan hasır beraberinde tahkik, tekit ve sebep bildirir. Cumhur’a göre [إِنَّمَا] edatı hasır ifade eder.¹⁶⁷ Ancak aralarında Ebu Hayyan’ın da bulunduğu bazı âlimler bu edatın hasır ifade ettiğini kabul etmemişlerdir.¹⁶⁸ Zemahşeri ve Beydâvî [إِنَّمَا] (Fethalı) nın [إِنَّمَا] (Kesralı) gibi olduğu görüşündedirler.¹⁶⁹

[إِنَّمَا] Edatının hasır ifade etmesine kabul etmeyenlere karşı birtakım deliller öne sürülmüştür. Bu deliller şu şekildedir:

1. [إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ] kelimesini mansub okuyan kıraata göre [إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ] “Size ancak leş haram kılındı.”¹⁷⁰ âyeti bunlardan birisidir. Ayetin mânâsı “Allah size ancak ölü etini haram kıldı.” demektir. Ayetin hasır ifade edecek mânâyâ uygun düşen [إِنَّمَا] kelimesinin merfu okunuşudur. Keza mansub kıraata uygun düşer.

¹⁶¹ el-Cürcânî, *Delâilü'l-İ'câz*, s, 252; el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 27

¹⁶² Enbiya, 21/108.

¹⁶³ Buharî, *Büyû'*, 79; Müslim, *Müsâkât*, 101,102,104; Nesâî, *Büyû'*, 50; İ. Mâce, *Ticâret* 49

¹⁶⁴ el-Erbîlî, *Cevahiru'l-Edeb*, s, 446

¹⁶⁵ İbni Hişam, *Mugni'l-lebîb*, s, 59

¹⁶⁶ Ebu Hayyan, *Bahru'l-Muhît*, VII, 473

¹⁶⁷ Durmuş, İ. *DİA için hazırlanan 'Hasır' maddesi*.

¹⁶⁸ el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 24; Süyûtî, *Mu'terekü'l-Akrân*, I, 138

¹⁶⁹ Süyûtî, *Mu'terekü'l-Akrân*, I, 138; el-İtkân, II, 65

¹⁷⁰ Bakara, 2/173.

Aslında her iki kıraata göre mânâ aynıdır.¹⁷¹ Zeccâc, âyetle ilgili olarak: “Burada [إِذَا] edatı iki şekildedir: İlki; onu tek bir harf kabul ederek, daha sonra gelen fiillerin isimlerinde amel ettirme şeklindedir. Ref’ edici ise ref’ eder, nasb edici ise nasb eder. İkincisi ise; [مَا] harfî, [إِنْ] ‘den ayırır ve [الذی] mânâsındadır” der ve burada [المبته] kelimesinin ref’inden başkasının caiz olmadığını belirtir.¹⁷²

2. [إِذَا] Edatındaki [إِنْ] müsbet, [مَا]’da menfî mânâyâ delalet eder. Müsbet mânâ ile menfî mânânın bir araya gelmesinden zaruri olarak hasr meydana gelir. Fakat [إِذَا] edatındaki [مَا] ziyade harf kabul edilirse, menfî mânâyâ gelmeksizin amel etme durumu ortadan kalmış olur.¹⁷³

3. [إِذَا] Edatındaki [إِنْ] ve [مَا] harfleri müştereken tekit ifade ederler. Böylece Sekkâkî’ye göre iki tekit bir araya gelerek hasr ifade ederler. ‘Eğer iki tekitin bir araya gelmesi hasr ifade etseydi [إِنْ زيدا لتمام] “Zeyd muhakkak ayaktadır.” cümlesi de hasr ifade ederdi.’ şeklinde itiraz edilmiştir. Süyûtî’nin buna cevabı: “Sekkâkî’nin bundan kasdı ard arda gelen iki tekit harfi ancak hasr ifade eder” şeklindedir.¹⁷⁴

4. [قال إِذَا يَأْتِيكُمْ بِهِ اللَّهُ إِنْ] “Deki o ilim ancak Allah yanında.”¹⁷⁵ [قل إِذَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ] “Onu dedi ancak Allah getirir dilerse.”¹⁷⁶ [قل إِذَا عَلِمَهَا عِنْدَ رَبِّي] “De ki Onun ilmi yalnız Rabbim’in nezdindedir.”¹⁷⁷ âyetleri de ileri sürülen delillerdendir. Bu âyetlerdeki mânâ; ‘azabı ben değil ancak Allah getirir, kıyametin ne zaman kopacağını ben değil ancak Allah bilir’ şeklinde olması ve cevaba uygun düşmesi için [إِذَا] edatının ancak hasr ifade etmesi gerekir.¹⁷⁸

¹⁷¹ es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-Ulûm*, s, 291; Süyûtî, *el-İtkân*, II, 65; el-Kazvînî, *el-İzâh*, III, 27

¹⁷² Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ânî ve İ’râbih*, I, 100-102

¹⁷³ Süyûtî, *Mu’terekü’l-Akrân*, I, 138; *el-İtkân*, II, 65

¹⁷⁴ Süyûtî, *Mu’terekü’l-Akrân*, I, 138; *el-İtkân*, II, 65

¹⁷⁵ *Ahkâf*, 46/23.

¹⁷⁶ *Hûd*, 11/33.

¹⁷⁷ *A’raf*, 7/187.

¹⁷⁸ Süyûtî, *Mu’terekü’l-Akrân*, I, 138; *el-İtkân*, II, 65

5. Nahivcilerin şu sözleri de bunun delillerindendir ; “ [إِثْمًا] edatı kendinden sonra zikredileni müsbet, onun dışındakileri menfî kılmak içindir.” Yani ona mukabil olarak daha sonra zikredilenleri menfî kılmak içindir. [إِثْمًا خَالِدٌ قَاتِمٌ] “Halid ancak ayaktadır.” örneğinde kıyam Halid için müsbet kılınırken, oturma ve benzeri şeyler menfî kılınır. [إِثْمًا يَقُومُ زَيْدٌ] “Sadece Zeyd kalkıyor.” örneğinde Zeyd’in kıyâmı müsbet, O’nun dışındaki; Amr, Bekr vb. kıyâmı menfî kılınmıştır.¹⁷⁹

6. [إِثْمًا] ile birlikte fasıl zamirinin kullanılması. Bu; [مَا يَضْرِبُ إِلَّا أَنَا] “Benden başkası dövüyor” örneğinde olduğu gibi, İbni Malik’e göre vacip, Ebu Hayyan’a göre gayr-i vaciptir. [إِثْمًا يَضْرِبُ أَنَا] “Ancak döven benim.” şeklinde fasıl zamiri kullanılır. Buna yine Ferezdak’ın şu şiiri de şahittir:¹⁸⁰

[أَنَا الدَّائِدُ الحَامِي الدَّمَارِ وَ إِثْمًا يَدَافِعُ عَنْ أَحْسَابِهِمْ أَنَا أَوْ مَثَلِي]

“Ahdi himaye edip koruyan benim. (Çünkü) onların şereflerini ancak ben ya da benim gibiler savunuyor.”¹⁸¹

a. [إِثْمًا] Edatının Kullanıldığı Konular

1. [إِثْمًا] Edatı muhatabın doğruluğunu reddetmediği haber için gelir. [إِثْمًا] [إِثْمًا تَتَلَدَّرُ مِنْ اتِّبَاعِ الذِّكْرِ] ¹⁸² “Sadece işitmesi olanlar davete icabet eder.” [يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ] “Ancak zikri takip eden kimseyi sakındırırsın.”¹⁸³, [إِثْمًا أَنْتَ مَتَلَدَّرُ مِنْ يَخْشَاهَا] “Sen ancak münzirisin ondan haşyet duyacakların.”¹⁸⁴ âyetlerinde ifade edilen bütün bu şeyler, sabit ve malum olan işleri hatırlatmadır. Zira her akıllı bilir ki; icabet etme ancak

¹⁷⁹ el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 27

¹⁸⁰ el-Cürçânî, *Delallü'l-İ'câz*, s, 263-264; es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, s, 128

¹⁸¹ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, s, 291

¹⁸² En'am, 6/36.

¹⁸³ Yasin, 36/11.

¹⁸⁴ Nâziât, 79/45.

işiten, söylenenleri akleden ve ona davet edilen tarafından olur. Oysa işitmeyen ve akletmeyen icabet edemez. Yine inzarın inzar olabilmesi ve bir etkisinin olabilmesi için onun; Allah'a inanan, O'ndan korkan ba's'ı ve kıyameti tasdik eden kimseye karşı yapılmasıdır. Yoksa cahil kâfire karşı yapılan inzarın ona bir yararı yoktur. İşte bu, haberin muhatabca bilindiği ve her halukarda inkar edilmediği durumlarda sözkonusudur.¹⁸⁵

2. [إِذَا] Edatı, muhatabın münkir konumuna indirgenmesinde kullanılır.

Şairin şu sözünde olduğu gibi muhatab bazan münkir konumuna indirgenir:

[إِذَا مَصَّعِبَ شَهَابٍ مِنَ اللَّيْلِ نَجَلَتْ عَنْ وَجْهِهِ الظُّلْمَاءُ]

“Mus’ab, yalnızca Allah’tan (gelen) aydınlıktır ki O’nun yüzünden karanlıklar uzaklaşıp gitmiştir.”¹⁸⁶

Şair, memduhunun bu vasıfta olduğunu iddia etmiştir. Şairlerin adeti üzere bu herkesçe bilinen apaçık bir durumdur. Birini övdüklerinde, memduhları için zikretmiş oldukları vasıfların sabit olduğunu iddia ederler. Onlar bu vasıflarla meşhur olup tanınmaktadırlar. Şairler yalnızca malum, zahir ve hiç kimsenin karşı çıkmadığı bir şeyle vafederler.¹⁸⁷

3. [إِذَا] Edatı, önceki bir söze cevap olarak gelmez. [قُلْ إِنْهَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلَكُمْ] “De ki: Ben surf sizin gibi beşerim.”¹⁸⁸ âyetinin [إِذَا] edatı ile gelmesi ‘ibtidâ-i kelam’ olması nedeniyledir. Peygamber (S) onlara tebliğ etmek ve söylemekle emrolunmuştur. Yoksa bu daha önce geçen “Sen de bizim gibi bir beşerden başkası değilsin.”

¹⁸⁵ el-Cürcânî, *Delâllü'l-İ'câz*, s, 254; er-Râzî, *Nihâyetü'l-İ'câz*, s, 361; et-Taybî, *et-Tibyân*, s, 127

¹⁸⁶ Şair Ubeydullah b. Kays er-Rukıyyât, Mus’ab b. Zübeyr’i methediyor. el-Cürcânî, *Delâllü'l-İ'câz*, s, 256; Abdülkâdir el-Bagdâdî, *Hizânetü'l-edebe ve Lübbü lübâbi Lisâni'l Arab*, III, 259

¹⁸⁷ el-Cürcânî, *Delâllü'l-İ'câz*, s, 256,

¹⁸⁸ *Kehf*, 18/110.

şeklindeki bir söze cevap değildir. Öyle olsaydı o sözün fevkinde getirilmesi gerekir ve aralarındaki mesafe gözetilirdi.¹⁸⁹

4. [إِنَّمَا] Edatı, teşriki/ortaklığı nefyeder. [إِنَّمَا] Edatı, aslında zikredilen hükmü tahsis etmeye delalet eden bir kalıptır. Ortaklığı nefyetmesi konusu, onun mefhumunun kendisi değil bilakis gereklerinden birisidir. Konum itibariyle nefye delalet eden bir şeyin durumu lüzum yoluyla ona delalet edenin durumu gibi değildir.¹⁹⁰

[إِنَّمَا جَاءَنِي سَمِيرٌ] “Bana gelen sadece Semir’dir.” denildiğinde bundan maksad Semir’le bir başkasının geldiğini nefyetmek değildir. Ancak sözü edilen gelme işinin Amr’dan değilde ondan kaynaklandığıdır. Aynı şekilde burada iki gelenin varlığı gibi bir şüphe de kalkar. Gelen yalnızca bir kişidir. Şüphe, sadece gelenin Semir mi? yoksa Amr mı? olduğundadır. [إِنَّمَا جَاءَنِي سَمِيرٌ] denildiğinde muhataba gelenin bir kişi olduğu ulaşır. Ancak o, örneğin ‘Amr’ın geldiğini’ sanırda, ona gelenin Semir olduğu bildirilmiş olur.¹⁹¹

b. [إِنَّمَا] Edatı ile yapılan hasrın yeri

[إِنَّمَا] Edatında hasr, fiil cümlesinde hemen onu takip edenin üzerinde vaki olur. Örneğin [إِنَّمَا ضَرَبَ زَيْدًا عَمْرُو] “Zeyd’i sadece döven Amr’dır.” denildiğinde hasr “dövme” dedir. [إِنَّمَا ضَرَبَ عَمْرُو زَيْدًا] “Amr yalnızca Zeyd’i dövdü.” denildiğinde ise hasr dövülen üzerindedir. [إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ] “Kulları içinden ancak âlimler Allah’tan (gereğince) korkar.”¹⁹² âyeti de bu şekildedir. Burada kasıt, merfu olandır ki; o da haşyet edenlerin âlimler olup başkası olmadığıdır. Mansûb’tan geri kalmasında ise bir sakınca yoktur. Eğer mansûb tehir edilseydi maksat kendisinden korkulana beyan etmek olurdu ki; bu durumda mânâ değişirdi ve böylece Allah’tan

¹⁸⁹ el-Cürcânî, *Delâilü'l-İ'câz*, s, 256

¹⁹⁰ er-Râzî, *Nihâyetü'l-İ'câz*, s, 366

¹⁹¹ el-Cürcânî, *Delâilü'l-İ'câz*, s, 256

¹⁹² Fatır, 35/28.

korkma âlimlere hasredilmemiş olurdu. Mânâ âlimlerden başkasının da yine Allah'tan korkacakları şeklinde anlaşılırdı. Ne var ki onlar Allah'tan korkmakla birlikte başkalarından da korkmaktadırlar. âlimler ise Allah'tan başkasından korkmazlar.¹⁹³

c. [إِنَّمَا] Edatından sonra gelen mübteda ve haberin hükmü

[إِنَّمَا] Edatından sonra gelen isim cümlesinde haber, kendi yerinde bırakılır da mübtedadan öne geçmez ise tahsis onadır. Ama mübtedaya takdim edildiğinde tahsis mübtedaya geçer. [إِنَّمَا هَذَا لَكَ] “Bu ancak sanadır.” denildiğinde tahsis [لَكَ] üzerinde olur. Çünkü [إِنَّمَا هَذَا لَكَ لَا لِغَيْرِكَ] “Bu ancak sanadır, senden başkasına değil.” cümlesi bunun delilidir. [إِنَّمَا لَكَ هَذَا] “Sana ancak bu vardır.” denildiğinde ise tahsis [هَذَا] üzerindedir. Bunun delili ise [إِنَّمَا لَكَ هَذَا لَا ذَاكَ] “Sana ancak bu vardır öteki değil.” ifadesidir.¹⁹⁴ [إِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ] “Sana ancak (Allah'ın emirlerini) tebliğ etmek düşer. Hesap yalnız bize aittir.”¹⁹⁵ [إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ وَهُمْ أَغْنَاءٌ...] “Sorumluluk ancak, zengin oldukları halde senden izin isteyenleredir.”¹⁹⁶ âyetlerini ele aldığımızda açıkça görüldüğü gibi tahsis ilkinde; [الْبَلَاغُ] ve [الْحِسَابُ] kelimeleri olan mübtedada olup, haberde değildir. İkinci âyette ise mübteda olan; [السَّبِيلُ] kelimesinde değil haber olan; [عَلَى الَّذِينَ] kelimesi üzerindedir.¹⁹⁷

d. [إِنَّمَا] Edatından önce ve sonra nefy gelmesi

[إِنَّمَا] Edatından önce ve sonra nefy gelebilir. Ancak [إِنَّمَا] edatından sonra gelen fiil yalnızca zikredilenden sâdır olan bir fiil olup başkasından olmaz ise [لَا] ile

¹⁹³ el-Cürçânî, *Delâilü'l-İ'câz*, s, 259-260; er-Râzî, *Nihâyetü'l-İ'câz*, s, 370

¹⁹⁴ er-Râzî, *Nihâyetü'l-İ'câz*, s, 370; İbni Kayyim el-Cevziyye, *el-Fevâidü'l-Müşevvik*, s, 228-229

¹⁹⁵ Ra'd, 13/40.

¹⁹⁶ Tevbe, 9/93.

atıf güzel olmaz.¹⁹⁸ Örneğin; [إنما يتذكر أولو الألباب لا الجهال] “Ancak akıl sahipleri tezekkür eder, cahiller değil.” cümlesi hiç de hoş olmaz. Buna karşılık; [إنما يجيء زيد لا عمرو] “Gelen sadece Zeyd’dir Amr değil.” örneğinde bu hoş ve güzel olmaktadır.

Nefy bazan öne geçer bazan da [إنما] edatından sonra gelir. Şu âyette de sonra gelmiştir. [إنما أنت مذكر لست عليهم بمسيطر] “Sen şimdi bir öğütçüsün, üzerlerine musallat değilsin.”¹⁹⁹ Lebid’in şu sözü de buna örnektir:

[فإذا جوزيتَ قرصاً فاجزه إنما يجزي الفتى ليس الجمال]

“Bir şeye karşılık olarak herhangi bir şey vereceksen onu ver, ancak genç verilir, (yaşlı)deve değil.”²⁰⁰

Nefy’in öne geçtiğine ise; [ما جاءني زيد و إنما جاءني عمرو] “Zeyd bana gelmedi , yalnızca Amr bana geldi.” cümlesini verebiliriz. Bu söz ikisinin birlikte geldiğini sanan kimseye karşı söylenir. Söz şimdi, gelenin kendisi konusunda hatalı olan gelenin Amr değil, Zeyd olduğunu sanana karşıdır.²⁰¹

e. [إنما] Edatının ‘Ta’riz’ ifade etmesi

[إنما] Edatı, eğer kendinden sonraki sözle aynı mânâ kastedilmezse bu olabilenin en kuvvetlisi olarak kalbe görünüp akla en yatkın olanıdır. Ancak ta’riz ifade etmesi (dokunaklı söz söyleme/taşlama²⁰²) onun müktezasıdır. Örneğin biz biliyoruz ki: [إنما يتذكر أولو الألباب] “Onu ancak akıl ve vicdanı temiz olanlar idrak

¹⁹⁷ el-Cürcânî, *Delâillü’l-İ’câz*, s, 263; er-Râzî, *Nihâyetü’l-İ’câz*, s, 370-371

¹⁹⁸ el-Cürcânî, *Delâillü’l-İ’câz*, s, 268

¹⁹⁹ Gâşiye, 88/ 21-22.

²⁰⁰ Abdülkâhir el-Bagdâdî, *Hızânetü’l-Edeb*, IX, 296

²⁰¹ el-Cürcânî, *Delâillü’l-İ’câz*, s, 268; er-Râzî, *Nihâyetü’l-İ’câz*, s, 372

²⁰² Kocakaplan, İ. *Açıklamalı Edebî Sanatlar*, s, 128

eder.”²⁰³ âyetinden maksat bunu işitenlere zahir mânâsını bildirmek değildir. Ama kâfirleri zemmedip kınamaktır.²⁰⁴ Bunun şiiirden örneği şudur:

[أنا لم أرزق محبتها إنما للبعد ما رزقا]

“Ben o (sevgilinin) sevgisi ile rızıklanmadım. Kul için ancak rızıklandığı kadar vardır.”²⁰⁵

Bundan maksat ta’riz/taşlama yoluyla şunu kavratmak istiyor. O kendi nefesine nasihat etmeye başladı. Ve artık bilmeli ki ona ulaşma konusunda ümidini kesmeli, ondan bir yardım geleceği konusunda hiçbir beklentide olmamalıdır.²⁰⁶ Söz konusu ta’riz [إنما] edatı olmaksızın meydana gelmez. [يذكر أولو الألباب] “Akıl sahipleri idrak eder” dense âyetin ifade ettiği şeyi göstermez. Bunun sebebi ise, [إنما] edatı bulunan sözün, ispattan sonra menfilik anlamı içermiş olması ve aklet-meyenden tezekkürün imkânsızlığını açıkça ortaya koymasıdır. Cümleden [إنما] edatı çıkarıldığında akıl sahiplerinin sadece tezekkür ettikleri vasfı oluşur. Böyle bir cümlede ise onlardan başkasının tezekkür etmelerinin menfiligi mânâsı oluşmaz. Bu durumda sözde zikri olmayan, ona bir delil de bulunmayan bir şey için ta’rizin oluşması imkânsızdır.²⁰⁷

4. Takdim ile Hasr

Hasr’ın yollarından birisi de takdim, yani normal bir cümle diziminde sonra gelmesi gerekeni öne almaktır.²⁰⁸ Haberi mübtedaya²⁰⁹, mamüllerini file , mef’ulu

²⁰³ Ra’d, 13/19.

²⁰⁴ el-Cürcânî, *Delâilü’l-İ’câz*, s, 269

²⁰⁵ Beyt; Abbas b. el-Ahnef’e aittir. Bkz. el-Cürcânî, *Delâilü’l-İ’câz*, s, 269

²⁰⁶ el-Cürcânî, *Delâilü’l-İ’câz*, s, 269

²⁰⁷ el-Cürcânî, *Delâilü’l-İ’câz*, s, 270

²⁰⁸ el-Kazvîni, *el-İzâh*, III. 28; el-Bâbertî, *Şerhu’t-Telhîs*, s, 329; et-Taybî, *Et-Tibyân*, s, 113

²⁰⁹ Haberin mübtedaya takdimi şu üç durumda vaciptir: a. Haberin gay-rı müfred olup, mübtedanın nekre olması, b. Haberin istifham edatı olması, c. Mübtedanın, haberin bir kısmına dönen bir zamire muzaf olması. Bkz. İbni Hişam, *Katru’n-nedâ*, s, 172

fâile takdim etme gibi.²¹⁰ Bu tür hasr, öğrenmekle değil , selim zevkle bilinebileceği için zevkî hasr, buna mukabil hasr ifadesi için konulmuş edatlarla kurulan diğerlerine de vaz’i hasr denir.²¹¹

Sîbeveyh’e göre takdim edilen şeyin önemini ya da ona özen göstermeyi yahut da ona dikkat çekmeyi ifade ettiği için takdim hasr ifade etmez. Bu nedenle nefy ve istisna ile atfin dışındakileri hasr yolları içerisinde ele almamıştır.²¹²

İbni Cinnî nekre ve faydaları hakkında konuşurken, nekre’nin takdiminin bazan tekit ifade ettiğini seyley. “Müsnedin mukaddem üzerine yönlendirilmesi ve onun dışındakileri nefy etmek de böyledir. Bu aynı şekilde hasrın da mânâsıdır.” der.²¹³

Abdülkâhir’e göre nekre nefy’in peşinden gelirse söz kesin olarak hasr içindir. Nefy’i takip etmez ise konuşanın kastına göre ‘tahsis’ veya ‘tekid’e ihtimali vardır. Abdülkâhir’in görüşü nefy harfine dayanmaktadır. Harf müsnedi ileyhe takdim ederse mutlak hasr ifade eder. Nefy harfi takdim etmez ise tahsis veya takviye ifade eder.²¹⁴

Sekkâkî, nefy harfine bakmaz. Onu göz önüne almaksızın müsnedi ileyhin açıkça maarife zamir veya nekra olması durumuna bakar. Ona göre eğer takdim edilen müsned ileyhe nekra olursa herhangi bir mani yoksa o tahsis içindir. Eger açıkça ma’rife ise bu kesinlikle hasr ifade etmez. Zamir olması durumunda onun yalnızca mânâda fâil olup lafızda olmaması nedeniyle muahhar olduğu takdir edilir ve sonrada takdim edilirse o zaman hasr içindir. Böyle olmazsa takviye içindir. Bütün bunlarda, Sekkâkîye göre müsnedi ileyhi nefy harfinin takip edip etmemesi aynıdır.²¹⁵

²¹⁰ el-Alevî, Y. *Kitâbu’t-Tırâz el-Mütedâmin li Esrâri’l Belâgatı ve Ulûmi Hakâikri’l İ’câz*, s, 234-235

²¹¹ Süyûtî, *el-İtkân*, II, 66; M.Kaya Bilgegil, hasrı kuruluş açısından bir sınıflandırmaya tabi tutarak der ki: “Eski kitaplar daraltmayı (hasrı) kuruluş bakımından zevkî ve vaz’î olmak üzere ikiye ayırmıştır.” Bkz. *Edebîyet Bilgi ve Teorileri*, s, 101

²¹² Hüseyin A. *Fennü’l Belâga*, s, 158

²¹³ İbni Cinnî, *el-Hasâis*, I, 319-320

²¹⁴ el-Kazvîni, *el-İzâh*, II, 60

²¹⁵ el-Kazvîni, *el-İzâh*, II, 60

Takdim bazan önem, itina, ihtimam, tekit, takrir, teşvik, hatırdan çıkarmama , hoşlanma, nefret, teberrük, nazım, seci, fasıla zarureti için de yapılır.²¹⁶

a. Takdimin Hasr İfade Etmesinin Şartları

Takdimin hasr ifade etmesi konusunda Abdülkâhir El-Cürcâni ile Ebû Yakub Es-Sekkâkî arasında farklı görüşler ve her birinin ileri sürdüğü şartlar bulunmaktadır.

b. Abdülkâhir'in Görüşleri ve Şartları

b1. Müsned ileyhten sonra nefy harfi gelmez.

Der ki: Bazan müsned ileyh eğer onu nefy harfi takip ederse 'fiilî haber'e tahsisini ifade etmesi için takdim eder. [ما أنا قلت هذا] “Ben söylemedim bunu.” örneğinde olduğu gibi, yani o söylenmiş olmakla birlikte ben söylemedim demektir. Bu, fiilin muhatabtan nefyini, muhatabtan başkası için de ispatını ifade eder. Yine ancak söylendiği sabit olan bir şey hakkında ve muhatabın onu söylediğini nefyetmek istenildiğinde söylenir. Şair Mütenebbinin şu sözü de böyledir:

[وما أنا أسقمت جسمي به ولا أنا أضمرت في القلب نارا]

“Ben vücudumu onunla hasta etmedim. Ben kalpte ateşi de tutuşturmadım”²¹⁷

Mânâ; “mevcut olan bu hastalık ve sabit olan ateşi ben celp etmiş değilim.” demektir. Şairin kastı, bunların fâili olmasını nefyetmektir. Yoksa bu ikisinin varlığını değil.²¹⁸

b2. Takdim edilenin ma'rife olması

²¹⁶ et-Taftazânî, *Muhtasaru'l-Meânî*, 168-172; Tabâne Bedevî, *Mu'cemu Belâgatî'l Arabiyye*, s, 553; Durmuş, İ. *DİA için hazırlanan 'Hasr' maddesi*.

²¹⁷ el-Kazvînî, *el-İzâh*, II, 53

²¹⁸ el-Kazvînî, *el-İzâh*, II, 53

[أنا فعلت] “Ben yaptım.” ifadesinde olduğu gibi müsned ileyh ma’rife olursa o zaman kasıd fâile olur. Ve bu iki kısma ayrılır:

1. Onun müsnede tahsisini ifade eder. Bu ondan başkalarını ondan ayırmak (yani mezkur müsned ileyhten başkasını ‘fiilî haber’le ayırmak) ki, bu kalb hasrı olmaktadır. Ya da onda müşterekliği zannedene karşı, karşılık ve cevap olması içindir. [أنا كتبت فى معنى فلان] “Falan hakkında ben yazdım.” örneğinde olduğu gibi. Dolayısıyla tekit murat edildiğinde yukardaki ilk bakış açısına sahip olana karşı; [أنا كتبت فى معنى فلان لا غيرى] “Falan hakkında ben yazdım, benden başkası değil.” İkinci bakış açısına sahip olan için ise: [أنا كتبت فى معنى فلان وحدى] “Falan hakkında tek başına ben yazdım.” denilir. [أنا فعلت كذا وحدى] “Ben tek başıma şöyle yaptım.” ifadesi: [أنا]
[فعلته لا غيرى]²¹⁹ “Onu ben yaptım , başkası değil kuvvetindedir.”

‘Bunlardan her biri bir tekit yönüne has kılındı da başka yöne kılınmadı’ denilirse cevap olarak Hatîb-ül Kazvini şöyle diyor: Çünkü tekidin faydası işitenin kalbini meşgul eden şüphenin giderilmesidir. İlkinde fiil senden başkasından sâdır olmuş, ikincide ise başkasının iştiraki ile senden sâdır olmuştur. Sen [غيرى] sözünle birincide; [وحدى] sözünle de ikincide tekitte bulunarak şüpheyi gideriyorsun. Bu açıklamalardan biri de şu meseldir: [أ تعلمنى بضمب أنا حرشته] “Benim özel bir yöntemle avladığım kertenkeleyi bana mı öğretiyorsun?”²²⁰ Yine bir baka örnek de şu âyeti kerime’dir: [و من أهل المدينة مردوا النفاق لا تعلمهم نحن نعلمهم] “Medine ahalisinden münafıklığa iyice alışanlar sen onları bilmezsin, onları biz biliriz”²²¹ Yani onları bizden başkası bilmez ve bizim dışımızda hiç kimse onların sırlarına ve kalblerinin karanlıklarındaki küfrü gizlemelerine muttali olamaz demektir.

2. Yalnızca işitenin zihninde hükmü takviye etmek, takrir ve temkin etmek içindir: [هو يعطى الجزيل] “O çok çok veriyor” örneğinde olduğu gibi. Bu ondan başkası-

²¹⁹ el-Kazvîni, el-İzâh, II, 56

²²⁰ Hile ile avlanması demektir. Bkz. et-Taybî, et-Tibyân, s, 114

nın çok vermediğini anlattığı gibi yine bir başkasına karşı çıkma da murad edilmiyor. Fakat işitenin zihnine çok çok verme işini yapanın o olduğu yerleştirilip kesinleştirilmek isteniyor.²²²

Abdülkâhîr'in takdimin tahsis ifade edebilmesinde koşmuş olduğu şartların sırrı, zevk ve arapların doğru kullanımındır.²²³

c. Sekkâkî'nin Görüş ve Şartları

Sekkâkî'ye göre takdimin tahsis ifade etmesi üç şarta bağlıdır:

1. Takdim edilen müsned ileyhin aslında lafızda değilde mânâda fâil olması nedeniyle muahhar olabileceğini takdir edebilmenin caiz olması.

2. Onun aslında muahhar olmasını fiilen takdir edebilme

3. Tahsise herhangi bir şeyin engel olmaması

Sekkâkî'ye göre bu şartlarda nekrada iki şart teville gerçekleşir ve bir engelin olmaması şartıyla tahsis ifade eder. Ma'rifede ilk şart gerçekleşmez ve tahsis ifade etmez. Zamirde bazan eder bazanda etmez.²²⁴

Aşağıda göreceğimiz dokuz şekilde Abdülkâhîr ile Sekkâkî arasındaki görüş farklılıkları şöyle ortaya çıkar:

²²¹ Tevbe, 9/101.

²²² el-Kazvîni, **el-izâh**, II, 56

²²³ el-Kazvîni, **el-izâh**, II, 60

²²⁴ el-Kazvîni, **el-izâh**, II, 62 (Şuruh't Telhîs, Subki Haşiyesi I. 414 den naklen)

1- [محمد قام] 2- [محمد لم يقم]	Burada takdim Abdülkâhir'e göre tahsis veya takviye için Sekkâkîye göre yalnızca takviye içindir. Subki der ki: O tahsisi nefyetmez aksine uzaklaştırır. Zamahşeri Abdülkâhir'e kelamının zahirine göre muvafıktır. Subki [محمد لم يقم] ifadesinin Abdülkâhir'e göre takviye için olduğu görüşündedir. ²²⁵
3- [ما محمد قام]	Abdülkâhir'e göre yalnızca tahsis içindir. Sekkâkî'ye göre ise; İzâh musannifinin bundan naklinin zahirine göre yalnızca takviye içindir.
4- [رجل قام] 5- [رجل لم يقم]	Abdülkâhir'e göre tahsis veya takviye için Sekkâkî'ye göre "Bir engel bulunmaması" şartıyla tahsis için.
6- [ما رجل قام]	İkisine göre -Abdülkâhir'de şartsız, Sekkâkî'de şartlı- tahsis içindir. Bu ittifak ettikleri ilk şekildir.
7- [أنا قمت] 8- [أنا ما قمت]	Abdülkâhir'e göre tahsis veya takviye için Sekkâkî'ye göre "maruf" olma şartıyla tahsis için. Eğer bu şart bulunmazsa takviye içindir. (Bu ikisi ittifak ettikleri 2. ve 3. şekildir.)
9- [ما أنا قمت]	Abdülkâhir'e göre yalnızca tahsis, Sekkâkî'ye görede şarta bağlı olarak tahsis içindir. Eğer şart bulunmazsa takviye içindir. ²²⁶

²²⁵ el-Kazvîni, el-İzâh, II, 63

²²⁶ el-Kazvîni, el-İzâh, II, 63

Takdim tehirde mevsufun sıfata ifrad olarak hasrına; birinin şair ve katip olduğuna inanan kişiye karşı söylenen, [شاعر هو] “Şairdir o.” yine kalb hasrı olarak birisinin oturduğuna inanan kişiye karşı söylenen, [قائم هو] “Ayaktadır o.” sözlerini örnek verebiliriz. Her iki örnekte de müsned ileyh müsnele hasredilmiştir.

Sıfatın mevsufa hasredilmesinde ifrad olarak muhatabın işini hem o hemde başkasının yaptığı kanaatine sahip olan için ifade edilen; [أكفيت مهمك] “Senin işini ben yaptım.” yani; [وحدي] “tek başıma” demektir.

Onun işine muhataptan başkasının yeterli geldiği kanaatinde olan kişiye söylenen; [أنا كفيت مهمك] “Ben gördüm senin işini.” ifadesi; [لا غيري] “benden başkası değil” anlamında kalb hasrı içindir.²²⁷ Burada her iki örnekte de müsned, müsned ileyhe hasredilmiştir.

[إياك نعبد و إياك نستعين] “Sade sana ederiz kulluğu ve sade senden dileriz avni / inayeti yârab!”²²⁸ ayetini; [الحمد لله رب العالمين . الرحمن الرحيم . مالك يوم الدين .] “Hamd, o rabbu'l âlemîn, o rahmân-ı rahîm, o din gününün mâliki Allah'ın!”²²⁹ ayetlerinden sonra gereğince okunduğunda -ki o kalbî teemmüldür- onun makamı, yerine tam tamına oturduğu bilinir. Çünkü o, üzerine in'amda bulunulan kulu için bu nimetlerin hasredildiğine dikkat çekmektedir. İşte bunu okuyan sanki şöyle demektedir: “Yalnızca sana! Ey bu sıfatlara sahip olan! İbadet eder, yardım dileriz. Senden başkasına değil!”²³⁰ Ayetle ilgili olarak ‘et-Tırâz’ sahibi iki görüşün olduğunu belirtir. İlki: Mef'ulün takdimi ihtisas içindir. Zamanşeri ve beyan ulemasının çoğunluğu bu görüştedir. Zira mef'ulün takdimi ihtisası gerektirir. Dolayısıyla ibadet sadece Allah'a has olur. İkincisi: Ayet başlarında söz dizimindeki şekil uygunluğu nedeniyle öne geçmiştir. Böylece hüsn-ü nizama uyulmuş ve kelamın seci-i i'cazı gözetilmiştir. Yazara göre bu ikisi arasında bir çelişki yoktur. Burada hem ihtisas

²²⁷ el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 29; *et-Taybî*, *et-Tilbyân*, s, 128

²²⁸ Fâtiha, 1/ 4.

²²⁹ Fatiha, 1/1-4.

hem de söz uyumu için takdim caizdir. İhtisas manevi, söz uyumu ise lafzî bir durum olduğu için hem lafız hem mânâ birlikte gözetilmiş olur.²³¹

Takdim tehirle ilgili olarak şu noktalarında belirtilmesi gerekir.

1. Takdimde hasr ifadesi kendisinde sadarat hakkı bulunan [أين] ve [معى] gibi edatlarda söz konusu değildir.

2. Takdimde maksûru'n aleyh her zaman takdim edilendir.

3. Takdim edilen:

a. Müsned ileyh

b. Müsned

c. Mamüllerden birisidir. Fiile veya diğer şeylere takdim edilen mamüller gibi.

4. Genellikle mamüllerin takdimi tahsisi gerektirir. Sıfatın mevsufa hakiki-tahkiki hasrı olarak şairin şu sözü gibi:

[إلى الله أشكو لا إلى الناس أنتى أرى الدهر يفنى و الأهلء تلهب]

“Allah’a şikâyet ediyorum ben insanlara değil, ben zamanın tükendiğini ve dostların gittiğini görüyorum.”²³²

5. Mamüllerin birbiri üzerine takdim edilmesinin hasr ifade etmesi konusunda Cumhur ile İbnü-l Esir arasında ihtilaf vardır. İzah şarihi racih olanın hasr ifade etmediği olduğunu belirtir.²³³

5. DİĞER YOLLAR İLE HASR

a. Fasil Zamiri ile hasr

Fasil zamiri; müsnedi, müsnedi ileyh üzerine hasretme demektir..²³⁴ Haberi sıfattan ayırmak için getirildiği gibi, bazan da onu mübtedaya hasretmek için veya cümlede başka bir hasr ifadesi varsa onu pekiştirmek için getirilir.²³⁵

²³⁰ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, s, 202-203; et-Taybî, *et-Tibyân*, s, 113

²³¹ el-Alevî, Y. *et-Tırâz*, s, 234-235

²³² el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 29

Veli ancak Allah'tır mânâsındaki: [*إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْوَلِيُّ*] “İşte Allah (asıl) dost odur.”²³⁶ ayeti ile; [*إِنَّ هَذَا هُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ*]²³⁷ “İşte onlar felaha erenlerdir.”²³⁷ [*إِنَّكَ هُمُ الْمَفْلُحُونَ*]²³⁸ “İsa (A) hakkındaki) gerçek kıssa budur.”²³⁸ [*إِنَّ شَانِكَ هُوَ الْأَبْر*]²³⁹ “Asıl sonu kesik olan sana buğzedendir.”²³⁹ âyetleri bu kabildendir.

Süheylî fasıl zamirinin, uluhiyetin Allah'tan başkasına nisbet edildiği durumlarda getirildiği, nisbet edilmediği durumlarda ise getirilmediğine bunu delil olarak ileri sürer. [*إِنَّهُ هُوَ أَضْحَكٌ وَأَبْكِي*] “Güldüren de O'dur, ağlatan da O'dur.”²⁴⁰ ve; [*وَإِنَّهُ أَهْلَكَ عَادًا الْأُولَى*] “O helak etti önce gelen Ad'ı.”²⁴¹ Ayetlerinin ise nisbet edilmediği durumlarda getirilmediğine örnektir. Çünkü bu âyetlerde helak etme işi Allah'tan gayrisine nisbet iddiası mevcut değildir. Bunlardan başka âyetlerde ise Allah'tan gayrisine nisbet iddiası mevcut olduğundan fasıl zamiri getirilmiştir.²⁴²

Süyûtî, Şeyh Bahaüddin'in ‘Arûs’ul Efrâh’ adlı eserinde şöyle dediğini aktarır: “Fasıl zamirinin hasr ifade ettiğini, [*فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتُ أَنْتَ الرَّقِيبُ*] “Beni içlerinden aldığımda, artık onlar üzerine gözetleyici yalnız sen oldun.”²⁴³ âyetinden çıkardım. Şâyet âyette hasr olmasaydı, mânâ doğru olmazdı. Çünkü Allah'ın, kulları

²³³ el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 29

²³⁴ el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 47, Süyûtî, *el-İtkân*, II, 66

²³⁵ Durmuş, İ. *DİA için hazırlanan ‘Hasr’ maddesi*

²³⁶ Şura, 42/9.

²³⁷ Bakara, 2/5.

²³⁸ Al-i İmran, 3/62.

²³⁹ Kevser, 108/3.

²⁴⁰ Necm, 53/43.

²⁴¹ Necm, 53/50.

²⁴² Süyûtî, *Mu'terekü'l-Akrân*, I, 140

²⁴³ Maide, 5/117.

üzerindeki murakabası daimidir. Allah, Hz. İsa'yı kendi katına çekmesinden sonra Allah'tan başka, kulları murakaba edecek kimse kalmaz.²⁴⁴

[لا يستوى أصحاب النار و أصحاب الجنة أصحاب الجنة هم الفائزون] “Cehennem ehliyle cennet ehli bir olmaz. Cennet ehli asıl kurtulanlar onlardır.”²⁴⁵ âyeti de böyledir. Ayetteki fasıl zamiri cennet ehli ile cehennem ehlinin eşit olmadığını beyan etmek için zikredilmiştir. Bu husus, fasıl zamirinin ancak cennet ehlinin kurtulanlardan olduğunu tahsis etmesiyle, âyete uygun bir mânâ kazandırır.²⁴⁶

b. Müsned-i ileyh'in takdimi ile hasr

Abdülkâhir Cürcanî'nin ifadesine göre, müsnedi ileyh'in takdimi hasr ifade eder. Fiilî haber'in tahsisini göstermek için müsnedi ileyh tekaddüm eder. Şeyh Abdülkâhir, müsnedi ileyh'in takdimindeki esasları şöyle açıklar:

a- Müsnedi ileyh marife, müsned de müsbet mânâda olur. [أنا قمت] “Ben kalktım”, [أنا سمعت في حاجتك] “senin ihtiyacını ben gördüm.” cümlesinde görüldüğü gibi tahsis ifade eder. Müsnedi ileyh'in takdiminden ifrad hasrı kastedilirse [وحدي] keli-mesiyle, şâyet kalb hasrı kastedilirse [لا غري] kelimesiyle tekid yapılır.

[بل أنتم بهديتكم تفرحون] “Bilakis ancak siz hediyelerinizle sevinirsiniz.”²⁴⁷ âyeti bu kabildendir. Ayetin başında bulunan; [أتمدوني بما] “bana mal ile yardım mı ediyorsunuz?” cümlesi ile, âyette ‘ıdrab’ mânâsı taşıyan [بل] lafzından, [بل أنتم لا غيركم] “sadece siz başkası değil” şeklindeki ifadenin murad edildiği anlaşılır. Bu âyette kastedilen mânâ, hediye getirenlerin getirdikleri hediyelerden dolayı sevindiklerini göstermek değil, Süleyman (A)'ın getirilen hediyelerden sevinmediğini ifade etmektir. Bu görüşü, ‘Arusu'l Efrâh’ müellifi ileri sürmüştü; [لا تعلمهم نحن نعلمهم] “Sen

²⁴⁴ Süyûtî, *Mu'terekü'l-Akrân*, I, 140; *el-İtkân*, II, 65

²⁴⁵ Haşr, 59/20.

²⁴⁶ Süyûtî, *Mu'terekü'l-Akrân*, I, 140; *el-İtkân*, II, 65

²⁴⁷ Neml, 27/36.

onları bilmezsin, onları biz biliriz.”²⁴⁸ âyetini buna ayrı bir örnek olarak getirmiş, âyetin; ‘onları siz değil, ancak biz biliriz.’ mânâsında olduğunu söylemiştir.

Bazı hallerde müsnedi ileyh tahsis değil, tekit ve takviye mânâsında kullanılır. Şeyh Bahaüddin’e göre bu durum ancak ifade şekli ve sözün gelişinden çıkarılır.

b- Müsnedi ileyh marife, müsned’in menfi olmasıdır. [أنت لا تكذب] “Sen yalan söyleme.” cümlesi buna örnektir. Bu ifade yalanı nefyetmede; [لا تكذب] “Yalan söyleme.” ve [لا تكذب أنت] “Yalan söyleme sen.” ifadelerinden daha belîğdir. [لهم لا] “onlar birbirlerine de sormazlar.”²⁴⁹ âyetinde olduğu gibi bazan da tahsis ifade eder.

c- Müsnedi ileyh’in müsbet nekra olmasıdır. [رجل جاءني] “bir adam bana geldi.” cümlesi buna örnektir. Müsnedi ileyh’in tekaddümü ya cins, ya sayı kastedilerek tahsis ifade eder. Buna göre cümle: ‘Gelen kadın değil erkek, veya iki kişi değil sadece bir kişi’ anlamındadır.

d- Müsnedi ileyh’in önüne nefy edatının gelmesi de tahsis ifade eder.

[ما قلت هذا] “Ben söylemedim bunu.” cümlesi buna örnektir. Yani ‘bir başkası söylemiş olabilir ancak ben söylemedim.’ demektir. [وما أنت علينا بعزير] “Senin bize karşı bir ehemmiyetin yoktur.”²⁵⁰ âyeti, bize ehemmiyetli olan sen değil, kavmindir mânâsındadır. Bu nedenle müteakib âyet [أ رهطى أعز عليكم من الله] “Size göre kavmim Allah’tan daha mı ehemmiyetli ki?”²⁵¹ şeklindedir.

Süyûtî, bunların Şeyh Abdülkâhîr’in görüşlerinin özeti olduğunu ve Sekkaki’nin de bu görüşlere katıldığını ifade eder.²⁵²

²⁴⁸ Tevbe, 9/101.

²⁴⁹ Kasas, 28/66.

²⁵⁰ Hûd, 11/91.

²⁵¹ Hûd, 11/92.

²⁵² Süyûtî, *Mu’terekü’l-Akrân*, I, 140-141; *el-İtkân*, II, 66

c. Müsnedin takdimi ile hasr

Mübtedanın önce gelerek daha sonra gelenin de onun üzerine bina edilmesi durumunda bunlar müsned ve mesnedi ileyhtir.²⁵³ Müsnedin takdim edilerek öne geçirilmesi hasr ifade eder. İbnü'l Esir ve İbnü'n Neffis gibi bazı ulemaya göre, haberin mübtedaya takdimi tahsis ifade eder. İzzüddin Abdülhamid, "el-Felekü'd-Dair" adlı eserinde bu görüşü reddederek, beyan ulemasından hiç kimsenin bunu söylemediğini belirtir. Sekkâkî, rütbesi tehir olanı öne almanın hasr ifade ettiğini söyler. Cümlede sonra gelmesi gereken kelimenin öne geçmesi hasr ifade eder. [تميمي] [أف "Temimliyim ben." cümlesi buna örnektir.²⁵⁴

d. Müsnedi ileyh'in zikredilmesi ile hasr

Müsnedi ileyh'in zikredilmesi hasr ifade eder. Sekkaki ise bunun bazan tahsis ifade ettiği görüşündedir. İzah müellifi de ona katılmıştır.

Zamahşeri ise; [الله ييسط الرزق] "Allah dilediği kimseye rızkı genişletir."²⁵⁵ [والله يقول الحق و هو يهدى السبيل] "Allah sözün en güzelini indirdi."²⁵⁶ [الله نزل أحسن الحديث] "Allah ise hakkı söylüyor ve doğru yola hidâyet eyliyor."²⁵⁷ âyetlerinde olduğu gibi müsnedin zikredilmesinin tahsis ifade ettiğini açıklar. Zamahşeri bu sözüyle müsnedin takdimini de murad etmiş olabilir ve bu durumda yukardaki âyetler bu konuya değil, müsnedi ileyh'in takdimine ait örnekler olur.²⁵⁸

²⁵³ Sibeveyh, el-Kitâb, II, 126

²⁵⁴ Süyûtî, Mu'terekü'l-Akrân, I, 141

²⁵⁵ Ra'd, 13/26.

²⁵⁶ Zümer, 39/23.

²⁵⁷ Ahzâb, 33/4.

²⁵⁸ Süyûtî, Mu'terekü'l-Akrân, I, 141-142; el-İtkân, II, 66-67

e. Müsned ve Müsnedi ileyh'in Marife Olmasıyla hasr

Hem müsnedin ve hemde müsnedi ileyh'in marife olması hasr ifade eder.²⁵⁹

Müsned ve müsnedi ileyh'in marife olmasının, hakikat ve mübalâğa yönüyle hasr ifade ettiğini belirtilir ve; [المنطلق زيد] "Giden Zeyd'dir." cümlesi buna örnek verilir.²⁶⁰

Zemlekani, "Esrâru't Tenzîl" adlı eserinde [الحمد لله] "Hamd Allah'adır."²⁶¹

âyetini buna buna örnek göstererek, [إياك نعبد] "Ancak sana kulluk ederiz."²⁶²

cümlesinde olduğu gibi, bu âyet de hasr ifade eder demiştir. Ayetin anlamı; 'hamd başkasına değil, sadece Allah'a mahsustur.' demektir.²⁶³

f. Tekid-i manevî ile hasr

Bazı "Telhis" şarihleri arasında yapılan nakillerden anlaşıldığına göre, [جاء] "Zeyd'in kendisi geldi." cümlesindeki tekidi manevi olan [نفسه] kelimesi hasr ifade eder.²⁶⁴

g. Peşpeşe gelen iki tekid ile hasr

[إن زيدا لقاتم] + [ل] formunda, peşpeşe gelen iki tekid hasr bildirir. [إن زيدا لقاتم]

"Muhakkak Zeyd ayaktadır." cümlesinde olduğu gibi.²⁶⁵

²⁵⁹ el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 47; Et-Taybî, *et-Tibyân*, s, 124; Süyûtî, *el-İtkân*, II, 66; Durmuş, İ.

DİA için hazırlanan 'Hasr' maddesi

²⁶⁰ el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 30; Süyûtî, *Mu'terekü'l-Akrân*, I, 142; *el-İtkân*, II, 67

²⁶¹ Fatiha, 1/1.

²⁶² Fatiha, 1/4.

²⁶³ Süyûtî, *Mu'terekü'l-Akrân*, I, 142; *el-İtkân*, II, 67

²⁶⁴ Süyûtî, *Mu'terekü'l-Akrân*, I, 142; *el-İtkân*, II, 67; Durmuş, İ. **DİA için hazırlanan 'Hasr' maddesi**

²⁶⁵ Süyûtî, *Mu'terekü'l-Akrân*, I, 142; *el-İtkân*, II, 67; Durmuş, İ. **DİA için hazırlanan 'Hasr' maddesi**

h. Soruya verilen cevap ile hasr

et-Taybî', "Et-Tıbyân Fi Meâni vel Beyân" adlı eserinde zikrettiğine göre; Zeyd oturuyor mu? Yoksa ayakta mı? sorusuna cevap olarak verilen [قام] sözü hasr ifade eder.²⁶⁶

ı. Kelime vezninde yapılan değişikle hasr

Bazı kelimelerdeki yer değişikliği hasr ifade eder. Keşşaf'ın ifadesine göre, [والذين اجتنبوا الطاغوت أن يعبدوها] "Tağut'tan, ona kulluk etmekten kaçınanlar.."²⁶⁷ âyetinde hasr mevcuttur. Ayette hasr ifade eden yer değişikliği, [الطاغوت] kelimesine nisbetledir. Bu kelimenin vezni [ملكوت] ve [رحمت] gibi tuğyanı gösteren [فعلوت] şeklindedir. Bu vezinde [ل] harfi, [ع] harfi ile yer değiştirmiş ve vezni [فعلوت] şeklinde olmuştur. [فعلوت] vezninde masdarla isimlendirilmesinde mübalâğa olduğu gibi, sigasında da mübalâğa vardır. [الطاغوت] kelimesi, şeytandan başkasına söylenmediğinde tahsis içindir.²⁶⁸

j. Fiil cümlesini isim cümlesine dönüştürmekle hasr

Abdülkâhir ve Sekkaki'ye göre; fiil cümlesini, öznenin fiile takdimi suretiyle isim cümlesi biçiminde ifade etmede hasr bildirir. Takdim edilen zamir veya zahir isim olabilir.²⁶⁹

k. Bazı fiil ve kelimelerle hasr

Yine [تخصص, اختصاص, المحصار, حصر, قصر] lafızları ile [ليس غير] [لا غير] [وحده] masdarlarının fillerini ve türevlerini kullanarak ta sarîh hasr ifade etmek mümkündür.²⁷⁰

²⁶⁶ Et-Taybî, et-Tıbyân, 124; Süyûtî, el-İtkân, II, 67; Durmuş, İ. DİA için hazırlanan 'Hasr' maddesi

²⁶⁷ Zümer, 39/17.

²⁶⁸ Süyûtî, Mu'terekü'l-Akrân, I, 142; el-İtkân, II, 67; et-Tahbîr, s, 278-280

D. DEĞERLENDİRME

Hasr'ı ifade eden üslup ve yollar çeşitli açılardan birbirlerinden farklıdır. Bu yolların yalnızca hasr ifade etme konusunda ortak oldukları belirtilmiştir.²⁷¹

1. Atf 'in Farklılığı

Atfın hasra delaleti vaz'îdir. Atıftaki asıl, müsbet ve menfinin hepsine ibare ile delalet etmesidir. Bu durum inhisar makamında, itnab keraheti dışında terk edilmez. Örneğin; [زيد يعلم النحو والتصريف والعروض والقوافي] “Zeyd, nahiv, sarf, aruz ve kafiye bilir.” ve; [زيد يعلم النحو وعمرو وبكر و خالد] “Zeyd, nahiv bilir; Amr, Bekr ve Halid de.” denildiğinde, bu iki ifade hakkında; [زيد يعلم النحو لا غير] “Zeyd, nahiv bilir, başka şey değil” denildiğinde bu; [لا غير النحو] “nahivden başkasını değil”, yani: [ليس إلا] anlamındadır. Yoksa [لا غير زيد] “Zeyd'den başkası değil.” anlamında değil.²⁷²

Nefy [لا] sı ile atıf yolu, tek bir sözde ‘nefy ve istisna’ yolu ile biraraya gelemmez. Çünkü nefy [لا] sının şartı, daha önce başka bir nefy edatıyla menfi olmamasıdır. Zira o, ilk olarak onu nefyetmek üzere belirlenip konmuştur.

Atıf [لا] sı, takdim ve [إنما] edatı ile birarada bulunabilir. [إنما قمي أنا لا قيسي] “Ben sadece temimliyim, Kays’lı değilim.” ve [قمي أنا لا قيسي] “Temimliyim ben, Kays’lı değil.” denilebilir.²⁷⁴ Atf, [لا] ile yapıldığında maksurun aleyh, [لا] dan önce bulunur. [جاء محمد لا خالد] “Muhammed geldi, Halit değil.” denildiğinde, ‘gelmek’ Muhammed’e hasredilmiştir. [بل] ya da [لكن] ile atıf yapıldığında durum bunun tam tersidir. Maksuru’n aleyh, her zaman bu ikisinden sonra bulunur. [ما جاء محمد لكن خالد]

²⁶⁹ Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi’l Kur’ân, II, 412

²⁷⁰ el-Hâşimî, Cevâhiru’l-Belâga, s, 180

²⁷¹ el-Kazvîni, el-İzâh, III, 29

²⁷² el-Kazvîni, el-İzah, III, 30

²⁷³ es-Sekkâkî, Miftâhu’l-Ulûm, s, 293; el-Cürçânî, Delâilül-İ’câz, s, 266; el-Kazvîni, el-İzâh, III, 30-31

“Muhammed gelmedi, ancak Halit (geldi).” ve [لا تقسن الرياضيات بل الفيزياء] “Sen matematiği değil, bilakis fiziği iyi biliyorsun.” örneklerinde olduğu gibi.²⁷⁵

Bir başka farklılık, takdim dışındaki diğer yolların, bu üslupları gösteren bir edata sahip olmalarıdır.²⁷⁶

2. [إنما] Edatının Farklılığı

[إنما] Edatının hasra delaleti; atıf ile ‘nefy ve istisna’ yollarıyla birlikte vaz’idir. Çünkü bunu belirleyip koyan, zikredilene müsbet, onun dışındakileri ise nefy etmek için koymuştur ki, bu hasır ifade etmektedir.²⁷⁷

[إنما] Edatı, hasrın diğer yollarından olan ‘nefy ve istisna’ ve takdim’le birlikte menfiye değil de müsbet olana ibare ile delalet eder. Burada nefy açıkça getirilmez, yalnızca zımmen ona delalet eder.²⁷⁸ Bu üç yolda, bir konuda menfi olan için ibare getirme aslın dışına çıkmadır.

[إنما] Edatı ile nefy biraraya gelebilir ve bundan hasır elde edilir. [لا] ile yapılan atıf ise tekit olur ve hasır ona nisbet edilemez. [إنما زيد كاتب لا شاعر] “Zeyd sadece katiptir, şair değil.” denilir. Çünkü [إنما] edatındaki nefy bunu tasrih etmez.²⁷⁹

Sekkâkî, [إنما] edatı ile atıf [لا] sının biraraya gelmesindeki şartın, vasfın mevsufa has kılınmış olmaması olduğunu söyler. Şu âyet buna örnektir: [إنما يستجيب] “Sadece işitmesi olanlar davete icabet eder.”²⁸⁰ Her akıllı kişi bilir ki, icabet yalnızca işiten kimse tarafından gerçekleşir. Bu olumsuz için örnektir ve; [الدين]

²⁷⁴ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, s, 293

²⁷⁵ Fadl, H.A. *el-Belâgatü Fünûnuhâ*, II, 369

²⁷⁶ Fadl, H.A. *el-Belâgatü Fünûnuhâ*, II, 369

²⁷⁷ el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 30

²⁷⁸ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, s, 293; el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 31

²⁷⁹ el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 33

²⁸⁰ En'am, 6/36.

[لا يسمعون] denilmesi, icabetin işiten ve akleden dışındaki kimse için olmayacağı nede- niyle doğru olmaz. Ama [إنما يقوم زيد لا عمرو] “Yalnızca Zeyd kalkıyor, Amr değil” bunun tersinedir. Çünkü kıyam Zeyd’e has bir durum değildir.²⁸¹

Şeyh Abdülkâhir, atıf [لا] sının, [إنما] edatı ile biraraya gelmesinin, mevsufa has olan vasıfta güzel olurken, bunun mevsufa has olmayan vasıfta güzel olmadığını söyler.²⁸² İzah müellifi bunun doğruya daha yakın olduğunu belirtir.²⁸³

İzah Şarihi bütün bunları şu şekilde özetler: Atıf [لا] sının, [إنما] edatı ile biraraya gelmesi, Hatîb’e göre caizdir. Sekkaki’ye göre ise, vasfin mevsufa mahsus olması şartıyla caizdir. Abdülkâhir’e göre de vasfin mevsûfa mahsus olmaması güzel görülmektedir.²⁸⁴

Delail’ül İcaz’da, nefyin [إنما] edatı ile biraraya gelmesinin [إنما أنت مذكر لست] âyetlerinde olduğu gibi ya takdimle beraber olduğu, ya da; [ما جاءني زيد و إنما جاءني عمرو] “Bana Zeyd gelmedi, bana sadece Amr geldi” cümlesinde olduğu gibi tehirle birlikte olduğu ifade edilmiştir.²⁸⁶

[إنما] Edatının aslı, muhatabın bildiği ve inkar ettiği konularda kullanılmasıdır. Örneğin; [إنما هو أخوك] “O sadece kardeşindir.” ve; [إنما هو صاحبك القديم] “O ancak senin eski arkadaşındır.” cümleleri, bunu bilen ve kabul eden muhataba, ona

²⁸¹ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, s, 293; el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 33

²⁸² el-Cürcânî, *Delailü'l-İ'câz*, s, 271

²⁸³ el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 34

²⁸⁴ el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 34

²⁸⁵ Gaşîye, 88/21-22.

²⁸⁶ el-Cürcânî, *Delailü'l-İ'câz*, s, 271

şefkat göstermesi ve üzerine düşen kardeşlik hakkı ile arkadaşlık saygısına dikkat çekmek isteğiyle bu ifade edilmiştir.²⁸⁷

Ebu Tayyib'in Kâfûr hakkındaki şu sözü böyledir:

[إنما أنت والد و الأب القا طع أحنى من واصل الأولاد]

“Sen sadece babasın, işi sonuçlandıran baba, çocuklarla ilişkiyi sürdürene şefkat besleyendir.”²⁸⁸

Kâfûr'a onun baba konumunda olduğunu bildirmek istemedi. Zaten Kâfûr'a bunu bildirmeye ihtiyaç yoktu. Ancak o, üzerine gereken şeyi, çağırdığı konu üzerine bina etmek için malum olan bir şeyi ona hatırlatmak istemiştir.

Bazan da meçhul, malum konumuna çıkarılır. Bunun gerekçesi ise mütekelimin onun zahir olduğunu iddia etmesidir. İşte bu durumda [إنما] edatı kullanılır. Örneğin; [إنما نحن مصلحون] “biz sadece ıslah edicileriz”²⁸⁹ demekle kendilerinin ıslah ediciler olduklarının çok açık ve zahir olduğunu iddia etmişlerdi. Bu nedenle onlara cevap; [ألا إنهم هم المفسدون] “Doğrusu asıl bozguncular işte onlardır.”²⁹⁰ şeklinde bir çok tekitle birlikte gelmiştir. İsim cümlesi kullanılmış, haber ‘lam’ ile marife olarak getirilmiş, fasıl zamiri kullanılmış, ardından da [ئ] getirilmiştir.²⁹¹

Meçhulün malum konumuna çıkarılmasının, hasr için durumu şu şekildedir:

- 1- İnkâr edilmeyen malum hüküm. O zaman bundan maksat tarizdir.
- 2- Kendisinde inkişaf ve açıklık üstünlüğü bulunduğu iddia edilen meçhul hüküm. O zaman bundan maksat ise, muhataba reddiye veya tariz olmaktadır.

²⁸⁷ el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 37

²⁸⁸ el-Cürcânî, *Delâilü'l-İcâz*, s, 254

²⁸⁹ Bakara, 2/11.

²⁹⁰ Bakara, 2/12.

²⁹¹ el-Cürcânî, *Delâilü'l-İcâz*, s, 271; el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 38; İbni Kayyim el-Cevziyye. *el-Fevâldü'l-Müşevvik*, s, 228-229

İzah Şarihi, bunun Abdülkâhir'in görüşü olduğunu, Sakkaki'nin ise, onun yalnızca 'nefy ve istisna'da kullanılacağı görüşünde olduğunu belirtir.²⁹²

[إِثْمًا] Edatının, atıf üzerindeki bir başka özelliği, tek bir kerede fiili bir şey için müsbet kılıp, onun dışındakilerden nefyetmesidir. Ondan ilk olarak müsbetlik sonra da nefy anlaşılır. Örneğin; [زَيْدٌ قَائِمٌ لَا قَاعِدٌ] “Zeyd ayaktadır, oturmakta değil.” Bunun aksî olarak da; [مَا زَيْدٌ قَائِمًا بَلْ قَاعِدٌ] “Zeyd ayakta değil, bilakis oturmaktadır.” cümlelerini verebiliriz. Bu konuda takdim ile 'nefy ve istisna' [إِثْمًا] edatı gibidir. Bu hasrın yolları arasındaki bir başka farklılık kabul edilir.²⁹³

[إِثْمًا] Edatı ile yapılan hasr ile, atıfla yapılan hasr arasındaki farklılık; [إِثْمًا] edatı ile yapılan hasrda olumsuzluk her zaman bir defada gelir. [إِثْمًا خَالِدٌ كَاتِبٌ] “Halid sadece katiptir.” denildiğinde, onun 'hatip' ya da 'şair' olmadığı anlaşılır.

Atıf ile yapılan hasrda olumsuzluk böyle değildir. Bu ancak yavaş yavaş anlaşılır. [خَالِدٌ كَاتِبٌ] “Halid katiptir” denildiğinde muhatab, [إِثْمًا خَالِدٌ كَاتِبٌ] ifadesinde anladığı gibi diğer sıfatların olumsuzluğunu anlamaz. Bunu ancak atıf getirildikten sonra anlar, ve şöyle denilir: [لَا شَاعِرٌ وَلَا خَطِيبٌ] “ne şairdir, ne de hatip”. Zira [خَالِدٌ كَاتِبٌ] ifadesi, onun şair veya hatiplik gibi başka sıfatlarının olmasını olumsuz kılmaz.²⁹⁴

3. 'Nefy ve istisna'nın Farklılığı

Nefy ve istisna yolu, asıl olarak muhatabın bilmediği ve inkar ettiği konularla, yine muhatabın hatalı olduğuna inanıp, onun bu hatada ısrar etmesi durumunda kullanılır.²⁹⁵

Nefy ve istisna formu, olumsuz olana değil de, olumlu olana ibare ile delalet eder. Mevsufun sıfata hasredilmesine; [مَا أَنَا إِلَّا تَمِيمٌ] “Ben Temimliden başkası değil-

²⁹² el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 37

²⁹³ el-Cürcânî, *Delatü'l-İ'câz*, 258; el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 38

²⁹⁴ Fadî, H.A. *el-Belâgatü Fünûnuhâ*, II, 370

²⁹⁵ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, s. 127; el-Cürcânî, *Delatü'l-İ'câz*, s. 266

lim.” cümlesini ve sıfatın mevsufa hasredilmesine ise; [ما يجيى إلا زيد] “Zeyd’den başkası gelmiyor” cümlesini örnek olarak verebiliriz.²⁹⁶ Bir başka örnek olarak da; uzaktan silüet halinde birisini görünce muhatabın, o kişinin Zeyd’den başkası olduğuna inandığını ve bu tutum ve inkarında ısrarlı olduğunda ona karşı; [ما هو إلا زيد] “o Zeyd’den başkası değildir” denilmesidir. [وما من إله إلا الله] “Allah’tan başka hiçbir ilah yoktur.”²⁹⁷ âyeti de bu şekildedir.²⁹⁸

Bazan malum uygun bir yaklaşımla meçhul konumuna indirgenir. Bu malum için ‘nefy ve istisna’ formu kullanılır. İfrad hasrı için; [وما محمد إلا رسول قد خلت] “Muhammed ancak bir elçidir, ondan öncede elçiler gelip geçmiştir.”²⁹⁹ âyeti örnek olarak verilebilir. Yani; O(S), risalet üzerine hasredilmiştir. Ölümünden kurtuluşa geçemez. Burada muhatablar sahabedir. O’nun risalet üzerine hasredildiğini, risalet ile helak ve ölümden beri olma olan ebediliğin birarada bulunmadığını biliyorlardı. Ancak onlar helak ve ölümü çok büyük bir şey saydıkları için, O’nun ölümünü büyük bir şey olarak görmeleri, sahabeyi risaleti inkar edenler konumuna indirgemıştır. Mezkür ve malum bir durum belâğî bir amaçla meçhul konumuna düşürülmüştür.³⁰⁰

Nefy ve istisna formu ile nefy [لا] sı, hasrın ona nisbet edilmesini tasrih edeceğinden, biraraya gelmeleri doğru olmaz. Çünkü bu durumda atif [لا] sı ile menfi olan, daha önce diğer nefy edatlarıyla olumsuz kılınmış olmaktadır.³⁰¹

4. Takdim’in Farklılığı

Takdimin hasra delaleti, zevk ve anlam yönüyledir. Sözün içeriğinden ve belagatçıların ondan anladıkları sırlardan elde edilen anlam hasır ifade eder.³⁰² Selim

²⁹⁶ es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-Ulûm*, s, 293

²⁹⁷ Ali İmrân, 3/62.

²⁹⁸ el-Kazvînî, *el-İzâh*, III, 34

²⁹⁹ Ali İmrân, 3/144.

³⁰⁰ es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-Ulûm*, s, 127; el-Kazvînî, *el-İzâh*, III, 35

zevk sahibi içerisinde takdim geçen bir ifadeyi düşündüğü zaman onun hasr ifade ettiğini hemen anlar.

Atıf [لا] sı, takdimle birarada bulunabilir ve bundan hasr elde edilir. [لا] ile yapılan atıf tekit olur ve hasr ona nisbet edilmez. [هو يأتي لا عمرو] “O geliyor bana Amr değil.” denilir ve buradaki nefy bunu tasrih etmez.³⁰³

Takdim yolunda ilk önce gelen her zaman maksuru’n aleyh, sonra gelen ise maksurdur. Yine bu yolda, diğer yollarda olduğu gibi hasra delalet eden özel bir edat bulunmaz, hasr tabiat ve zevkle idrak edilir.³⁰⁴

---

³⁰¹ es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-Ulûm*, s, 293; el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 32

³⁰² el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 30

³⁰³ es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-Ulûm*, s, 293

³⁰⁴ Fadl, H.A. *el-Belâgatü Fünûnuhâ*, II, 368-369

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HASR'IN İŞLEVİ VE KUR'AN'DA ANLAMA YANSIMASI

I. HASR'IN İŞLEVİ

Hasır, mübteda-haber, fiil, fail ve mef'ul üzerinde olabildiği gibi, cümle içerisindeki diğer ögeler üzerinde de olabilmektedir. Bu bölümde öncelikle cümlenin ögeleri üzerinde hasrın işlevinin nasıl olduğunu kısaca belirtip, daha sonra Kur'an'da anlama nasıl yansıdığını örneklerle ele alacağız.

a. İSİM CÜMLESİ ÖGELERİ ARASINDA HASR

MÜBTEDA VE HABER'DE HASR

Mübteda ve haber [إِنَّمَا] edatından sonra gelir, haber olduğu gibi bırakılarak mübtedan öne geçmezse, hasr haber üzerinde olur. Eger mübtedadan öne geçerse, haberde bulunan tahsis mübteda üzerinde olmuş olur. [إِنَّمَا هَذَا لَكَ] “Bu sadece sanadır.” cümlesinde hasr [لَكَ] üzerindedir. [إِنَّمَا هَذَا لَكَ لَا لِغَيْرِكَ] “Bu sadece sanadır, senden başkasına değil.” cümlesi bunu göstermektedir. [إِنَّمَا لَكَ هَذَا] “Sana sadece bu vardır.” denildiğinde ise, hasr [هَذَا] üzerindedir. [إِنَّمَا لَكَ هَذَا لَا ذَاكَ] “Sana sadece bu vardır, öteki değil.” cümlesi bunu ispat etmektedir.³⁰⁵ Haberin takdimi, mübtedanın nekre olarak gelmesini onaylamasıdır. Nekre hükümünün haber üzerine yöneltmesi, sözün başında gelmesini sağlar.³⁰⁶

Örneğin; [إِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ] “Sana ancak (Allah'ın emirlerini) teblig etmek düşer. Hesap yalnız bize aittir.”³⁰⁷ ve; [إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ وَهُمْ أَغْنِيَاءُ]

³⁰⁵ er-Razî, Nihâyetü'l-İcâz, s, 371-372

³⁰⁶ Radiyy, Şerhu'r Radiyy ala'l Kâfiye, I, 260

³⁰⁷ Ra'd, 13/40.

“Sorumluluk ancak, zengin oldukları halde senden izin isteyenlerdir.”³⁰⁸ ayetlerinde açıkça görüldüğü gibi, ilk ayette hasr mübteda olan [البلاغ] ve [الحساب] kelimelerinde olup, haber olan [علينا] kelimesinde değildir. İkinci ayette ise, haber olan [على الذين] üzerinde olup, mübteda olan [السييل] üzerinde değildir.³⁰⁹

‘Nefy ve istisna’ ile yapılan hasırda ise, haber takdim edilmezse hasr haberde, takdim edilirse hasr mübteda üzerinde dir. [ما سجد إلا قائم] “Sa’d ancak ayaktadır.” cümlesinin anlamı şu şekildedir: Sa’d’ın sahip olduğu sanılan vasıfları arasından ‘ayakta olma’ ona sıfat yapılarak tahsis yapılmış olunur. [ما قائم إلا بكر] denildiğinde ise anlam, Bekir’i ‘ayakta olmak’la nitelendirilerek tahsis edilmiş kılınır. İlk örnekte sıfatı mevsufa, ikinci örnekte ise mevsufu sıfata hasretme sözkonusudur.

“Mübteda lafzen [لا] edatı ile gelirse haberin takdimi vaciptir.”³¹⁰ Haber; [ما على إلا قائم] cümlesinde olduğu gibi tehir edildiğinde, Ali’in sahip olduğu sanılan vasıfları içerisinden kıyam, tahsis edilmiş ve ‘ayakta olma’ dışındakiler ondan nefyedilmiş olur. Bununla sadece ‘ayakta olmak’la çelişen, oturma, yatma, yaslanma v.s. gibileri kastedilir. Yoksa kıyamdan sayılmayan tüm sıfatları nefyetme kastedilmez. [ما هو إلا قائم] ifadesiyle onun; siyah / beyaz, uzun / kısa, âlim / cahil olması nefyedilmemiştir. Yine; [ما قائم إلا على] demekle dünyada ondan başka ‘ayakta olan’ olmadığı kastedilmez. Yalnızca mütakellimin bulunduğu yer ve çevrede olmadığı kastedilir.³¹¹

³⁰⁸ Tevbe, 9/93.

³⁰⁹ el-Cürcânî, *Delâllü'l-İ'câz*, s, 262; er-Razî, *Nihâyetü'l- İ'câz*, s, 371-372

³¹⁰ İbni Hişam, *Evdahu'l Mesâlik*, II, 215

³¹¹ el-Cürcânî, *Delâllü'l-İ'câz*, s, 262-263; er-Razî, *Nihâyetü'l- İ'câz*, s, 369

B. FİİL CÜMLESİ ÖGELERİ ARASINDA HASR

Hasr mübteda ile haber arasında vaki olduğu gibi, fiille fâil arasında ve bunlardan başka şeylerde de vaki olur.³¹²

1. Fâilin Mef'ule Hasrı

Fâilin mef'ule hasredilmesinin anlamı, kipinin 'ism-i fâil'e dönüşmesinden sonra, müsned fiili fâile hasretmedir. Bu, sıfatın mevsufa hasredilmesidir. Veya fâilin, mef'ule taalluk eden fiil üzerine hasrıdır ve bu da mevsufun sıfata hasrı olmaktadır.³¹³

'Nefy ve istisna' formu, mef'ulü bulunan bir cümleye dahil olduğunda bu cümlede kastedilen; [لا] dan sonra gelendir. Sonra [لا], mansub'a, merfu'ya ya da ikisine birden takdim edip, öne geçebilir. Eğer bunlardan birisine takdim eder ve bu merfu olursa, [ما ضرب عمرا إلا زيد] "Zeyd'den başkası Amr'ı dövmedi." cümlesinde olduğu gibi, bu merfu kastedilmiş olur. Eğer bu mansub olursa, kastedilen; [ما ضرب] [زيد إلا عمرا] "Zeyd, Amr'dan başkasını dövmedi" cümlesinde olduğu gibi mansub olandır. Nedeni ise; fâil ve mef'ulden birisinin zikredilmesinin daha önemli sıdır ve bu daha önemli olan [لا] ya mutlaka taalluk etmelidir. Çünkü o, âmilin mamüle tekaddümü nedeniyle hasra delalet eden bir edettir.³¹⁴

Nefy ve istisna'da maksuru'n aleyh istisna harfi ile tehir olur. Yukardaki cümle, makamın durumuna göre ifrad ya da kalb hasrına örnektir.

[ما قلت لهم إلا أمرتني به أن اعبدوا الله ربي وربكم] "Sen bana ne emrettinse, ben onlara ancak onu söyledim; hep 'Rabbim ve rabbiniz Allah'a kulluk edin' dedim."³¹⁵ ayeti kalb hasrına örnektir. Bunun anlamı; 'bana emrettiğin şey üzerine bir şey ilave etmedim' demek degildir. Zira kelam, onun bir şey eklediği ya da eksilttiği hakkında

³¹² es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, s, 296

³¹³ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, s, 296; el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 43

³¹⁴ er-Razî, *Nihâyetü'l-İ'câz*, s, 369

³¹⁵ Maide, 5/117.

değil, ancak; Ben tam tersine bana emrettiklerini onlara söylemeyi terketmedim demektir. Çünkü o, bir önceki “Ey Meryem oğlu İsa! Sen mi dedin o insanlara ‘Beni ve anamı Allah’ın yanında iki ilah edin’ diye?” ayetinin delaletiyle şu makamda söylenmiştir: Sen ey İsa! Söylemeni emrettiklerimi, söylemeni emretmediklerime terkettin. Ben sana, insanları bana ibadet etmeye davet etmeni emrettim. Sonra sen onları benden başkasına ibadete davet ettin.”³¹⁶

Fâilin mef’ule hasrı; [ما ضرب زيد إلا عمرا] öneğinde olduğu gibi sıfatın mevsufa hasrı şeklinde veya, mevsufun sıfata hasrı şeklinde güzel olur. Sıfatın mevsufa hasrı olmasına göre takdir; [ما مضروب زيد إلا عمرو] şeklindedir. Bunun mevsufun sıfata hasrı içinse takdir; [ما زيد إلا ضارب عمرو] şeklindedir. Böylece fiilini mef’ulde hasretme ya da fâili, mef’ule müteallık fiilinde hasretme caiz olmaktadır.³¹⁷

[إنما] Edatından sonra fâil ve mef’ulün durumu ise, hasr müteahhir olan üzerindedir. [إنما ضرب زيد عمرو] denildiğinde hasr dövendedir.

2. Mef’ulün fâile hasrı

Mef’ulün fâile hasredilmesinin anlamı, mef’ulle bağlantılı olan fiilin, fâil üzerine hasredilmesidir. Bu sıfatın mevsufa hasredilmesi olmaktadır. Ya da mef’ulün fâille bağlantılı olan fiil üzerine hasrıdır. O zaman mevsufun sıfata hasrı olur.

Mef’ulün fâile hasrına örnek; [ما ضرب عمرا إلا زيد] cümlesi olup, “Amr’ı Zeyd’den başkası dövmedi.” anlamındadır.³¹⁸ Bu sıfatın mevsufa veya mevsufun sıfata hasrı olmasına hamledilir. Bu durumda sıfatın mevsufa hasrına göre takdir; [ما ضرب عمرو إلا زيد] şeklinde, mevsufun sıfata hasrına göre ise; [ما مضروب زيد]

³¹⁶ er-Razî, *Nihâyetü’l-İcâz*, s, 369, el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 41; et-Taybî, *et-Tibyân*, s, 122

³¹⁷ el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 41

³¹⁸ es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-Ulûm*, s, 297; el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 43; et-Taybî, *et-Tibyân*, s, 122

şeklinde bir takdir yapılır. Bu durumda fiilin fâil üzerine hasrı veya mef'ulün fâile müteallık fiilinde hasrı takdir etme caiz olmaktadır.³¹⁹

Fâil ile mef'ul, mef'ul ile fâil arasında hasr ifade etmesi anlam açısından şu farklılığı ortaya koyar: İlkinde Amr'ın, Zeyd'den başkası tarafından dövülmesi imkânsız değildir. İkincide bu durum imkânsızdır. Ve Zeyd'in ikincide Amr'dan başkasını dövücü olması imkânsız iken bu birincide imkânsız değildir.³²⁰

[إنما] Edatından sonra ise; durum şöyledir: Eğer mef'ul en geride ise hasr onun üzerinde vaki olur. [إنما كتب عمرو رسالة] “Amr sadece mektub yazdı.” denilince hasr, yazılan üzerindedir.³²¹

Fâil ile mef'ul, [إلا] dan sonra gelirse hasr hemen [إلا] yı takib eden üzerindedir. Örneğin; [ما ضرب إلا عمرو زيدا] “Zeyd’ ancak Amr dövdü.” cümlesinde hasr fâildedir. Sanki bu; [الضارب عمرو لا غيره] “Döven Amr’dır başkası değil.” demek gibidir. Ama [ما ضرب إلا زيدا عمرو] “Amr Zeyd’den başkasını dövmedi” denilince, tahsis mef'ul içindir. Anlam da; [المضروب زيد لا غيره] “dövülen Zeyd’dir başkası değil.” demiş gibidir. [إلا] Edatının merfu ve mansuba takdimi nadirdir.³²² Bu takdim ve tehir, herşeyden önce sıfatın mevsufa hasrını gerektirdiğinden kullanımı azdır. Çünkü; [ما ضرب زيدا إلا عمرو] cümlesinde Amr üzerine hasredilen sıfat, Zeyd’in dövmesi olup, mutlak dövme değildir. [ما ضرب عمرا إلا زيد] ifadesindeki Zeyd üzerine hasredilen sıfat Amr’ı dövmedir.³²³

³¹⁹ el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 41-42; el-Alevî, Y. *et-Tırâz*, s, 234

³²⁰ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, s, 297

³²¹ er-Razî, *Nihâyetü'l-İ'câz*, s, 369

³²² er-Razî, *Nihâyetü'l-İ'câz*, s, 367-368

³²³ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, s, 297

3. DİĞER ÖĞELER ARASINDA HASR

3a. Mef'ullerde hasr

Mef'ullerde hasr, [ما كسوت بكرا إلا جبة] “Bekir’e cübbeden başka bir şey giydirmedim.” ve [ما ظننت عليا إلا منطلقا] “Ali’yi gitmiş olmaktan başka sanmadım.” cümlelerinde olduğu gibi birinci mef’ulün ikinciye hasrı şeklinde olabilir.³²⁴ Bu, [ما ظننت] [ما ظننت عليا إلا جبة] “Cübbeyi Bekir’den başkasına giydirmedim.” örneği ile, [ما ظننت] [ما ظننت عليا إلا منطلقا] “Gidenin Ali’den başkası olduğunu sanmıyorum.” örneğinde olduğu gibi ikinci mef’ulün birinciye hasrı şeklinde de görülebilir.³²⁵

Aynı şekilde ‘mef’ulü maah’ dışında, fiile tealluk eden diğer şeyler arasında hasr vaki olur.³²⁶ [ما قام زيد إلا في الدار] “Zeyd sadece evde kalktı.” [ما نام إلا في الليل] “O ancak geceleyin uyudu.” [ما ضربته إلا تأديبا] “onu ancak terbiyeli kılmak için dövdüm.” ve [ما طاب إلا نفسا] “O ancak, nefsi yönden güzelleşti.” örneklerinde olduğu gibi.

3b. ‘Hâl’ de hasr

[ما جاء إلا راكبا بكر] “Bekir ancak binmiş olarak geldi” ve [ما جاء بكر إلا راكبا] “Binmiş olarak sadece Bekir geldi.” örneklerinde olduğu gibi ‘zil hâl’i, hâl üzerine hasretmek mümkündür.³²⁷ Burada onun sadece bu sıfatla gelip, başka bir şekilde gelmediği belirtilmiş olur.³²⁸ ‘Hâl’in, ‘zil hâl’ üzerine hasrı ise, [ما جاء راكبا إلا بكر]

³²⁴ es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-Ulûm*, s, 297; er-Razî, *Nihâyetü’l-İ’câz*, 368; el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 43; et-Taybî, *et-Tibyân*, s, 122

³²⁵ es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-Ulûm*, s, 297; er-Razî, *Nihâyetü’l-İ’câz*; 368; el-Kazvîni, *el-İzâh*, III, 43

³²⁶ Radiyy, *Şerhu’r Radiyy*, I, 337.

³²⁷ et-Taybî, *et-Tibyân*, 122

³²⁸ el-Alevî, Y. *et-Tırâz*, 237

“Binmiş olarak Bekir’den başkası gelmedi.” örneği ile; [ما جاء إلا بكر راكميا] “binmiş olarak sadece Bekir geldi.” şeklindedir.³²⁹

3c. Sıfat tamlamasında hasr

Sıfat-mevsuf, arasında da hasr vaki olur. Örneğin; [ما جاءني رجل إلا فاضل] “Bana sadece faziletli adam geldi.”, [ما جاءني أحد إلا أخوك] “Bana senin kardeşinden başka hiç kimse gelmedi.” cümlelerinde bunu görebiliriz.

3d. Bedel ile Mübdelün minh arasında hasr

Bedel ile Mübdelün minh arasındaki hasr için, [ما ضربت زيدا إلا رأسه] “Zeyd’in kafasından başka yerine vurmam.” ve [ما سلب زيد إلا ثوبه] “Zeyd sadece elbisesini çıkardı.” cümlelerini zikredebiliriz.³³⁰

3e. Câr - mecrûrda Hasr

Câr-mecrûr üzerinde hasr gelebilir. Örneğin: [قل هو الرحمن آمنا به و عليه توكلنا] “De ki: O öyle bir Rahman’dır ki biz ona iman ettik ve sadece ona tevekkül ettik.”³³¹ İman yalnızca Allah’a inanmakla sınırlı olmayıp, aksine mutlaka onunla birlikte peygamberlerine, meleklerine, kitaplarına, ahiret gününe ve diğer imanın sıhhatinin bağlı ol-duğu şeylere inanmak da gereklidir. Tevekkül ise bunun tersinedir. O yalnızca bir tek Allah’a yapılır. Zira, kadim ve bâkî kudret ile ilimdeki teklik ona mahsustur. Burada kuldun sadece Allah’a olup, başkasına olmaması için câr ve mecrûr konumunda olan tevekkülün tahsisine izin verildi. Bu nedenle şu ayette zarf, yalnızca ondan nefyi ifade edip buna mahsus olması nedeniyle takdim edildi: [لا فيها] “O’nda şüphe [لا ريب فيه] Buna karşın [لا ريب فيه] “O içkide ne sersemletme vardır.”³³²

³²⁹ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, s, 297; el-Kazvînî, *el-İzâh*, III, 43; et-Taftazânî, *el-Mutavvel*, 220

³³⁰ et-Taftazânî, *el-Mutavvel*, s, 200

³³¹ *Mülk*, 67/29.

³³² *Saffât*, 37/47.

yok..”³³³ ayeti bunun hilafıdır. Çünkü şüpheyi nefyetme, sadece Kur’an’a mahsus değil, bilakis diğer indirilen kitapları da kapsamaktadır.³³⁴

II. HASRIN KUR’ANDA ANLAMA YANSIMASI

Burada şimdiye kadar ortaya koyduğumuz hasr üslubunun Kur’an-ı Kerim’de anlama nasıl yansıdığını ortaya koyacağız. Hasr üslubunun kazandırdığı anlamı öncelikle bazı tefsirlere başvurarak, daha sonrada seçmiş olduğumuz birkaç mealde nasıl bir anlam verildiğini göstereceğiz. Kur’an-ı Kerim’deki hasr sanatı bulunan tüm ayetleri böyle bir çalışmada ele almamızın çok zor olduğunu düşünerek biz sadece bir bölüm ayeti inceleyeceğiz.

1. Fiilde Hasr

[ولئن سألتهم ليقولن إنما كنا نخوض و نلعب]³³⁵ Bu ayet ile ilgili olarak şu olay zikredilir:

“Tebuk gazvesi sırasında münafıklardan olanlar, küçümseyerek, Hz. Peygamber hakkında; ‘Şam’ın köşklerini, kalelerini fethedecek adama bakın’ dediler. Allah bu durumu Peygamberine (S) bildirince; ‘bineklerinde bekletin’ dedi ve onlara gelerek; ‘şöyle şöyle mi dediniz?’ deyince; ‘Vallahi ya Resulullah, bu söylediklerimiz senin ve ashabın hakkında değil, biz sadece yolu kısaltmak için söylenip eğleniyorduk’ dediler.”³³⁶ Görüldüğü üzere kendilerine yönelen isnadı nefyetmekte ve ‘sadece...idik’ diyerek hasr yapmaktadırlar. Hasr burada fiildedir.

Bu ayete elimizdeki meallerin vermiş oldukları anlama gelince: “*Biz andolsun ki eğlenip oynuyorduk.*”³³⁷ “*Biz dalıp eğleniyorduk.*”³³⁸ “*Lakardıya*

³³³ Bakara, 2/2.

³³⁴ Zerkeşî, el-Burhân, II, 511

³³⁵ Tevbe, 9/65.

³³⁶ Zamaşerî, el-Keşşâfu a’n Hakâiki gavâmızı’t- Tenzil ve uyûni’l Ekâvil fi vücûhi’t- Te’vîl, II, 200; Beydâvî, Envâru’t Tenzil ve Esrâru’t Te’vîl, II, 193; Ebu’s-Suûd, İrşâdü Aklî’s Selîm ilâ Mezâya’l Kur’âni’l Kerîm, IV, 79; Alûsî, Rûhu’l meânî fi Tefsiri’l Kur’âni’l Azîm ve’s Seb’îl Mesânî, X, 130-131

³³⁷ Atay, H.ve Kutluay, Y. Meâl

³³⁸ Tüzüner A. A. Meâl

*dalmış şakalaşıyorduk.*³³⁹ “*Andolsun: Biz dalmış oyalanıyorduk.*”³⁴⁰ şeklinde anlam verilerek hasrın mânâsı hiç de gözetilmemiştir.

Buna karşılık, “*Biz ancak lafa dalarak eğleniyorduk.*”³⁴¹, “*Biz ancak (lafa) dalmış bulunuyor, şakalaşıyorduk.*”³⁴², “*Biz ancak lafa dalmış.*”³⁴³, “*Biz ancak lafa dalarak...*”, “*Biz sadece lafa dalmış.*”³⁴⁴ şeklinde hasrın fiilde olduğunu ifade eden anlamlar da verilmiştir.

Elmalılı ise: “*Biz sırf lafa dalmış şakalaşıyorduk.*”³⁴⁵ anlamını vermiştir.

2. Fâilde Hasr

2a. Fiilin mef'ulü yoktur, hasr faildedir

Fâil ya cümle olarak gelmekte veya tamlama/ izafet terkibi halinde hemen fiilden sonra gelmekte, fiilin başına gelen [إِذَا] edatının ifade ettiği hasr mânâsını üzerinde taşımaktadır.³⁴⁶

[إِذَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ وَالْمَوْتَى يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ]³⁴⁷ Bu ayetteki hasrı daha iyi ve açık bir şekilde görebilmek için bir önceki ayetle ele almak gerekmektedir. Bir evvelki ayet şöyle tefsir edilmektedir: “Eğer o kâfirlerin, zâlimlerin yüz çevirmeleri sana pek ağır geliyor, gözünde büyüyor, sabrı tahammül edilemez bir şey gibi görünüyorsa, sen kendi başına yerin derinliklerine işler bir menfez veya gökte üstüne çıkacak bir merdiven bulup da onlara tek bir ayet, iman ettirecek bir harika getirmeğe muktedir olabilirsen hiç durma yap. Allah dilemiş olsaydı hepsini hidayet üzerine toplar, cümlesine iman nasib eder, cemaatı vahide yapardı, mademki

³³⁹ Öztürk, Y. N. Meâl.

³⁴⁰ Bulaç, A. Meâl

³⁴¹ Doğrul, Ö.R. Tanrı Buyruğu, I, 326

³⁴² Çantay, H. B. Meâl, I, 288

³⁴³ Yavuz, A. F. Meâl; Ateş, S. Meâl; Davudoğlu, A. Meâl; Eryarsoy, M.B. ve Atrakça, A. Meâl

³⁴⁴ Özek, A. ve Arkd, Meâl

³⁴⁵ Elmalılı, Hak Dini, IV, 2586

³⁴⁶ Sayı, A. Kur'an'da [إِذَا] edatı üzerine. İslami Araştırmalar, c:2, sayı: 6 Ocak 1988

³⁴⁷ En'am, 6/36.

yapmamış demek ki dilememiştir. O dilemeyince de sen hangi harikayı göstersen iman ettiremezsin. Binaenaleyh sakın cahiller gürhundan olma. Onları imânâ getirmek için hemen yerlere geçip veya göklere çıkıpda bir âyât, bir harika-i kahire arayacak derecede hırslanma.³⁴⁸

Bu durumda yukarda metnini verdiğimiz ayette yer alan [اِنْفَا] edatının hasr anlamı daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Onlarda olan olumsuzlukların sıralanarak onların ölü durumda olduğu, dolayısıyla duyamayacakları, davete icabet edenlerin ise sadece duyanların olduğu belirtilmektedir.³⁴⁹

Ebu Hayyân: “Hasr, diğer bir kısmı hissettirmektedir ki, o da içten gelerek dinlemeyenler imânâ icabet etmez ve onlar kâfirlerdir.” der.³⁵⁰ Beydâvî icabet edeceklerin, anlayışla ve düşünce düşünce dinleyenlerin olduğunu belirtir.³⁵¹ Alûsî; “Bu ayette , daha önceki ayetin ifade ettiği, ‘iman etmezler’ beyanını onaylama vardır. Senin imânâ davetine ancak kendilerinde ibretle ve içtenlikle işitenler icabet ederler.”³⁵² demektedir. Süyûtî’ye göre ayette geçen [الموتى] kelimesinden maksat kâfirlerdir.³⁵³

Bu ayete, “*Senin davetini kabul edenler, onu dinleyenlerdir.*”³⁵⁴ “*Samimiyetle dinleyenler (yapacağın davete) icabet eder.*”³⁵⁵ meâli verilerek hasrı ifade edebilecek hiçbir işarette bulunulmamıştır. Yine: “*Senin davetini samimiyet ve can kulağı ile dinleyenler ancak kabul eder.*”³⁵⁶ şeklinde bir meal verilerek hasrı fiil üzerinde gösteren bir anlam ifade edilmiştir.

³⁴⁸ Elmalılı, **Hak Dini**, III, 1916

³⁴⁹ Sayı, A. **Kur’an’da [اِنْفَا] edatı üzerine. İslami Araştırmalar**, c:2, sayı: 6 Ocak 1988

³⁵⁰ Ebu Hayyân, **Bahru’l-Muhît**, IV, 498

³⁵¹ Beydâvî, **Envâru’t Tenzîl**, II, 15

³⁵² Alûsî, **Rûhu’l Meânî**, VII, 141

³⁵³ Süyûtî, ve Mahallî, C. **Tefsir’ul Celaleyn Lil Kur’ani’l Azîm**, I, 115

³⁵⁴ Doğrul, Ö.R. **Tanrı Buyruğu**, I, 229. (Ayet numarası 37 olarak verilmiştir.)

³⁵⁵ Davudoglu, A. **Meâl**

³⁵⁶ Yavuz, A.F. **Meâl**

Hasrı fâil üzerinde gösterecek şekilde; “..ancak işitenler..” olarak doğru anlamı görmekteyiz.³⁵⁷

Elmalılı: “Sade işitmesi olanlar davete icabet eder; ölümlere gelince onları Allah diriltir, sonra hepsi O’nun huzuruna çıkarılırlar.”³⁵⁸ meâlini vermiştir.

2b. Fiilin mef’ulü vardır, Hasr fâildedir.

Bunlarda görülen özellik fâilin fiilden sonra gelmemesidir. Fiilden hemen sonra sarîh yahut cümle olarak gelmesi konusunda herhangi bir standartlaşma sözü konusu değildir. Bazan tekbir isim halinde bazan da cümle halinde geldiği görülebilmektedir.³⁵⁹

b1. [ولقد نعلم أنهم يقولون إنما يعلمه بشر]³⁶⁰ Ayetin anlamı öncesiyle bağlantılı olup, bir önceki ayette Kur’an’ı indirenin Ruh’ul Kudüs olduğu belirtilmektedir.³⁶¹ Taberî: “Biz o müşriklerin cahilce söylemiş oldukları; ‘bu okuduklarını Muhammed’e ademoğlundan bir beşer öğretiyor.’ demelerini biliyoruz.” açıklamasını yapar.³⁶² Ayette müşriklerin, yukarıda söyleneni nefyedici mahiyette, “O’na sadece bir beşer öğretiyor.” diyerek ta’limi beşere hasretmektedirler.³⁶³ Yani Kur’ânı Peygambere(A) Ruh’ul Kudüs tarafından indirildiğinin apaçık olmasına rağmen, kesin bir biçimde beşerin öğrettiğini söylemektedirler.³⁶⁴

Ayete, “Bunu mutlaka bir beşer öğretiyor..”³⁶⁵ “Kur’an’ı muhakkak surette bir insan öğretiyor..”³⁶⁶ “Muhammed’e elbette bir insan öğretiyor”³⁶⁷ “Kur’an’ı

³⁵⁷ Çantay, H.B. Meâl, I, 188 ve diğerleri için aynı eserler.

³⁵⁸ Elmalılı, Hak Dini, III, 1916

³⁵⁹ Sayı, A. Kur’an’da [إنما] edatı üzerine. İslami Araştırmalar, c:2, sayı: 6 Ocak 1988

³⁶⁰ Nahl, 16/103.

³⁶¹ Ebu’s-Suûd, İrşâd, V, 141

³⁶² et-Taberî, Câmiu’l- Beyân fi Te’vili’l Kur’ân, VII, 748-749

³⁶³ Ebu’s-Suûd, İrşâd, V, 141

³⁶⁴ Alûsî, Rûhu’l Meânî, XIV, 232

³⁶⁵ Çantay, H.B. Meâl, II, 502

³⁶⁶ Yavuz, A.F. Meâl

ona mutlaka bir insan öğretiyor.”³⁶⁸ “Bunu (Muhammed’e) muhakkak bir beşer öğretiyor.”³⁶⁹ denilmek suretiyle sadece tahkik mânâsı verip hasr mânâsı verilmemiştir.

Yine; “Biz onların: ‘Ona bir insan öğretiyor!’ dediklerini biliyoruz.”³⁷⁰ ve “Andolsun ki biz onların ‘Kur’an’ı ona bir insan öğretiyor’ demekte olduklarını biliyoruz.”³⁷¹ anlamını vererek hasr anlamını gözetmedikleri gibi tahkik anlamını da gözetmeyenler bile olmuştur.

“Bunu ancak kendisine bir beşer öğretmektedir.”³⁷² şeklinde bir anlam vererek hasrı mef’ul üzerinde kılınması yanlışlığı da söz konusudur.

Doğrusunu ise; “..ancak bir insan öğretiyor.”³⁷³ şeklinde hasrı fâilde gösteren anlamda görmekteyiz.

Elmalılı: “Muhakkak biliyoruz ki onlar ‘mutlaka bir beşer öğretiyor’ da diyorlar.”³⁷⁴

b2. [إنما يعمر مساجد الله من آمن بالله واليوم الآخر و أقام الصلاة و أتى الزكاة ولم يخش إلا الله فعسى أولئك]

³⁷⁵ [أن يكون من المهتدين]

Nehhas, bu ayetteki [ما] nın kâffe ve fiilin mukaddem olduğunu söyler.³⁷⁶

Bir önceki ayette; “Müşriklerce mescidlerin imarının sahib olmadığı, zira

³⁶⁷ Atay, H.ve Kutluay, Y. **Meâl**

³⁶⁸ Davudoglu, A. **Meâl**

³⁶⁹ Eryarsoy, M.B. ve Agrakça, A. **Meâl**

³⁷⁰ Ateş, S. **Meâl**

³⁷¹ Öztürk, Y.N. **Meâl**

³⁷² Bulaç, A. **Meâl**

³⁷³ Doğrul, Ö.R. **Tanrı Buyruğu** , II, 447; Tüzüner, A.A. **Meâl**; Özek ve Arkdş. **Meâl**

³⁷⁴ Elmalılı, **Hak Dini**, V, 3123

³⁷⁵ **Tevbe**, 9/18.

³⁷⁶ **Nehhâs, İ’rabu’l Kur’ân**, II, 206

müşriklerin birbirine zıt; Allah'a ibadetle, Allah'a şirk koşturmak gibi ameli birlikte yaptıkları, Kâbe etrafında üryan bir şekilde tavaf ettikleri"³⁷⁷ belirtilmektedir.

İşte burada müşriklerin mescidleri imar edemeyecekleri bildirilip onlar devre dışı bırakılarak, "Mescidleri sadece ...lar imar ederler" anlamı verilmek üzere [لا] edatı kullanılmış ve hasr; [من آمن] ile başlayan cümleye yapılmıştır.³⁷⁸ Bununla "sadece onların imareti müstekim olur."³⁷⁹ denilerek hasr cümlede fâile yapılmış olmaktadır. Beydâvî, "Ancak ilim ve amelî kemâlâtı tamamlayan kimselerin imar etmeleri yerinde olur."³⁸⁰ açıklamasını yapar. Yapımın ve imarın gerçekleşmesinin, mü'minlere hasredildiği ifade edilir.³⁸¹

Bu ayete, "Allah'ın mescidlerini, Allah'a, ahiret gününe inanan, namaz kılan, zekat veren, yalnız Allah'tan korkanlar şenlendirir."³⁸² şeklinde verilen anlamda, [لا] edatı ile ilgili hiç bir mânâ verilmemiş, dolayısıyla hasr gözetilmemiştir.

Elimizdeki diğer meallerin tamamı, "ancak" veya "sadece" kelimelerini kullanarak, "Allah'ın mescidlerini ancak onlar imar eder."³⁸³ anlamını verirler.

Elmalılı: "Allah'ın mescidlerini -onlar değil- ancak şunlar imar ederler, Allah'a ve ahiret gününe iman eden ve namazı ikame eyleyen, zekatı veren, Allah'dan başkasından korkmayan kimseler. İşte bunlar hidayeti bulmuş, muradlarına ermişlerden olabilirler."³⁸⁴ mealini vermiştir.

³⁷⁷ Zamahşerî, el-Keşşâf, II, 179

³⁷⁸ Sayı, A. Kur'an'da [لا] edatı üzerine. İslami Araştırmalar, c:2, sayı: 6, Ocak 1988

³⁷⁹ Zamahşerî, el-Keşşâf, II, 179

³⁸⁰ Beydâvî, Envâru't Tenzil, II, 174

³⁸¹ Ebu's-Suûd, İrşâd, IV, 51; Alûsî, Rûhu'l Meânî, X, 60

³⁸² Tüzüner, A.A. Meâl

³⁸³ Doğrul, Ö.R. Tanrı Buyruğu, I, 315; Çantay, H.B. Meâl, II, 275, Yavuz, A.F. Meâl; Atay, H. ve Kutluay, Y. Meâl; Ateş, S. Meâl; Davudoglu, A. Meâl; Özek ve Arkd. Meâl; Bulaç, A. Meâl; Eryarsoy, M.B. ve Atrakça, A. Meâl; Öztürk, Y.N. Meâl.

³⁸⁴ Elmalılı, Hak Dini, IV, 2481-2482

b3. [إنما يقرئ الكذب الذين لا يؤمنون بآيات الله و أنك هم كاذبون]³⁸⁵ Zamahşeri: “Onların, ‘sen ancak müfterisin’ demelerine cevaptır, yani yalan iftirası sadece iman etmeye layıktır. Çünkü, kendi üzerine yönelecek bir ikabı beklemektedir.”³⁸⁶ demektedir. Beydâvî, onların ezici ve aşağılayıcı ikabdan korkmadıkları için bun yaptıklarını belirtir.³⁸⁷ Ayet, onların Peygambere (A), ‘sen müfterisin’ sözlerine cevap olarak gelmiş, iftira edenlerin sadece kendileri olduğunu beyan ederek aleyhlerine çevirmiştir.³⁸⁸

Bu ayete, “Ancak yalan iftira edenler, Allah’ın ayetlerine inanmayanlardır ve yalancılar ancak onlardır.”³⁸⁹ şeklinde bir anlam verilerek hasrı fâil yerine [يقرئ الكذب] üzerine yöneltenler olmuştur.

Elimizdeki diğer mealler ise; “Ancak Allah’ın ayetlerine inanmayanlar..”³⁹⁰ şeklinde hasrı doğru olarak fâil üzerinde kılıcı anlamlar vermişlerdir.

Elmalılı’da: “Yalanı ancak Allah’ın ayetlerine inanmayan böyle imansızlar uydurur.”³⁹¹ meâlini vermiştir.

b4. [قال إنما يأتيكم به الله إن شاء و ما أنتم بمعجزين]³⁹²

Önceki ayetlerde (Hud Suresi: 31-32) Nuh(A) kendi topluluğuna: “Yanımda Allah’ın hazineleri var, zenginlik konusunda sizden üstünüm diyemem, kaldı ki bunu hemen yalanlarsınız. Gaybı da bildiğimi iddia edemem, böyle yaparsam beni yalancı ve iftiracı olarak nitelendirirsiniz. Melek olduğumu da söyleyemem, bunu yaparsam hemen benim insan olduğumu söylersiniz. Mü’minlerden fakirlikleri sebebiyle küçük

³⁸⁵ Nahl, 16/105.

³⁸⁶ Zamahşeri, *el-Keşşâf*, II, 429

³⁸⁷ Beydâvî, *Envâru’t Tenzil*, II, 450

³⁸⁸ Ebu’s-Suûd, *İrşâd*, V, 142; Alûsî, *Rûhu’l Meânî*, XIV, 235

³⁸⁹ Tüzüner, A.A. *Meâl*

³⁹⁰ Doğrul, Ö.R. *Tanrı Buyruğu*, II, 448; Çantay, H.B. *Meâl*, II, 105; Yavuz, A.F. *Meâl*; Atay, H.ve Kutluay, Y. *Meâl*; Ateş, S. *Meâl*; Davudoglu, A. *Meâl*; Özek ve Arkd. *Meâl*; Bulaç, A. *Meâl*; Eryarsoy, M.B. ve Agraçça, A. *Meâl*; Öztürk, Y.N. *Meâl*

³⁹¹ Elmalılı, *Hak Dini*, V, 3129

³⁹² Hud, 11/33.

gördükleriniz hakkında, sizin dediğiniz gibi, Allah dünya ve Ahirette katiiyen hayır vermeyecek diyemem, böyle dersem zâlimlerden olurum.” demektedir.³⁹³ İşte Nuh (A), azab getiriciliğin Allah’a hasrını sağlamak üzere, [إِنَّمَا] edatı ile ayeti ifade etmektedir ve hasr sadece Allah’a aittir.³⁹⁴ Yani; “Azabı getirmek bana ait olmadı, sadece bunu yapacak odur ki siz durmadan O’na isyan edip küfrediyorsunuz.”³⁹⁵ denilmektedir. Er veya geç o azabı getirir.³⁹⁶ “Onu getirme işi benim kudretim altında bana verilmiş değildir. Sadece, sizin küfür ve isyan ettiğiniz Allah’a aittir. Sanki şöyle denildi: ‘Onu getirmek, beşeri gücün sınırları dışındadır ve sadece Allah onu gerçekleştirecektir.’³⁹⁷

Bu ayete, “Onu size ancak dilerse Allah getirir”³⁹⁸ şeklinde bir meal verilerek hasr [إِن شَاءَ] üzerine yöneltilip fâile yöneltilmemiştir.

“Eğer dilerse onu size Allah getirir.”³⁹⁹ biçiminde verilen bir meal ile hasr tamamen görmezden de gelinebilmiştir.

Bizde bulunan diğer mealler de: “ancak Allah getirir..” şeklinde bir meal vererek hasrı fâil üzerinde gösteren bir mânâ vermişlerdir.⁴⁰⁰

Elmalılı: “Onu dedi, ancak Allah getirir dilerse.”⁴⁰¹ mealini verir.

b5. [إِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ الدِّينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَارْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَذَدُونَ] ⁴⁰²

³⁹³ Zamahşerî, el-Keşşâf, II, 267

³⁹⁴ Sayı, A. Kur’an’da [إِنَّمَا] edatı üzerine. İslami Araştırmalar, c:2, sayı: 6, Ocak 1988

³⁹⁵ Zamahşerî, el-Keşşâf, II, 267

³⁹⁶ Beydâvî, Envâru’t Tenzîl, II, 261

³⁹⁷ Ebu’s-Suûd, İrşâd, IV, 204; Alûsî, Rûhu’l Meânî, XII, 45

³⁹⁸ Özek ve Arkd. Meâl

³⁹⁹ Bulaç, A. Meâl

⁴⁰⁰ Doğrul, Ö.R. Tanrı Buyruğu, I, 364; Çantay, H.B. Meâl, I, 331; Yavuz, A.F. Meâl; Atay, H. ve Kutluay, Y. Meâl; Ateş, S. Meâl; Davudoğlu, A. Meâl; Özek ve Arkd. Meâl; Bulaç, A. Meâl; Eryarsoy, M.B. ve Atrakça, A. Meâl; Öztürk, Y.N. Meâl

⁴⁰¹ Elmalılı, Hak Dini, IV, 2775

⁴⁰² Tevbe, 9/45.

Taberî: “Ey Muhammed! Senden sadece, sana karşı çıkarak, geri kalmak ve özürsüz olarak seninle birlikte cihad etmeyi terkedenden izin istiyorlar.” der.⁴⁰³ Ebu Hayyân’a göre bunlar münafıklardır.⁴⁰⁴ Ebu’s Suûd da: “İki yerde imanı Allah’a ve ahiret gününe imana tahsis etme şuna işaret etmek içindir: Cihada nefsi ve malı bezlederek sevkedilen şey, sadece bu ikisine imandır. Zira onunla mü’minlere, ebedi hayat ile sonsuza dek var olan nimetlerle, fani hayat ve kesat malı değiştirme yolu gösterilir.”⁴⁰⁵ *Elmalılı*: “İşte böyle bir imânâ sahip olmayan ve hatta şekkü şüpheden kurtulamayıp, bütün hayatı rayb içinde olanlar, kuşkudan kuşkuya çalkalanır dururlar. Hatta rayblerinde bile tereddüt ederler, imandan küfre, küfürden imânâ mekik dokurlar, bir kelepik görür, imânâ yanaşır, bir meşakkat görür küfre dolaşır. Bu suretle kâh imânâ doğru giderler, cihada çıkmak için izin isterler, derken dönerler geri kalmak için mazeretler uydurarak istizan ederler. İşte cihad da istizan mü’minlerin değil, böyle müteredit, şüpheli imansızların âdetidir.” Açıklamasını yapar.⁴⁰⁶

Bu ayete “Senden ancak izin isteyenler, Allah’a ve ahiret gününe iman etmeyenler, kalpleri şüpheye düşenlerdir.”⁴⁰⁷ şeklinde verilen bir mealde hasr, [يستأذنك] fiili üzerinde ifade edilmiştir.

Elimizdeki diğer meallerin tamamı, “ ancak o kimseler senden izin isterler...”⁴⁰⁸ şeklinde hasrı fâil üzerinde gösteren anlam vermişlerdir.

Elmalılı, “Sana ancak şunlar istizan ederler ki. Ne Allah’a inanırlar, ne de Ahirete ve kalpleri reyb tutmuş, bunlar battıkları rayb içinde tereddüt eder dururlar.”⁴⁰⁹ meâlini verir.

⁴⁰³ et-Taberî, *Câmi’ü’l-Beyân*, VI, 382

⁴⁰⁴ Ebu Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, V, 427

⁴⁰⁵ Ebu’s Suûd, *İrşâd*, IV, 70; Alûsî, *Rûhu’l Meânî*, X, 110

⁴⁰⁶ Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 2555-2556

⁴⁰⁷ Yavuz, A.F. *Meâl*

⁴⁰⁸ Doğrul, Ö.R. *Tanrı Buyruğu*, I, 322; Çantay, H.B. *Meâl*, I, 283; Yavuz, A.F. *Meâl*; Atay, H. ve Kutluay, Y. *Meâl*; Ateş, S. *Meâl*; Davudoğlu, A. *Meâl*; Özek ve Arkd. *Meâl*; Bulaç, A. *Meâl*; Eryarsoy, M.B. ve Ağrakça, A. *Meâl*; Öztürk, Y.N. *Meâl*

b6. [إنما يؤمن بآياتنا الذين إذا ذكروا بها خروا سجدا و سبحوا بحمد ربهم و هم لا يستكبرون]⁴¹⁰

“Hidayet bulmayı haketmediklerini belirtmek ve İman etmediklerine işaret etmek için yeni bir başlangıç olarak getiriliyor ve hasr yoluyla adeta şöyle deniliyor: “Sizi dünyaya tekrar döndersek bile ayetlerimize yine iman etmezsiniz, onların gereğince salih amelde bulunmazsınız. Onlara sadece ...ler iman eder.”⁴¹¹

Bu ayete, “Bizim ayetlerimize onlar inanır ki, kendilerine anıldığında büyüklemeden Rablerini överek tesbih ederler, secde ederek yerlere kapanırlar.”⁴¹²

“Bizim ayetlerimize o kimseler inanırlar ki...”⁴¹³ “Bizim ayetlerimize o kimseler inanırlar ki...”⁴¹⁴ şeklinde meal vermek suretiyle, hasr gözardı edilmiştir.

Aynı şekilde *Elmalılı* da şu meali vermiştir: “Bizim ayetlerimize öyle kimseler iman ederler ki onlarla kendilerine nasihat verildiği vakit secdelere kapanırlar ve Rablarına hamd ile tesbih ederler de kibirlenmezler.”⁴¹⁵ anlamını vermiştir.

“Bizim ayetlerimize, ancak onlarla kendilerine hatırlatıldığı zaman, hemen secdeye kapananlar, Rablerini hamd ile tesbih edenler ve büyüklük taslamayanlar iman ederler.”⁴¹⁶ ve “Ayetlerimize ancak, kendilerine hatırlatıldığı zaman secdeye kapananlar, büyüklük taslamayarak Rablerine överek yüceltenler inanır.”⁴¹⁷ şeklinde hasrı fiil üzerinde ifade eden bir meal verenler olmuştur.

⁴⁰⁹ Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 2555-2556

⁴¹⁰ Secde, 32/15.

⁴¹¹ Ebu's-Suûd, *İrşâd*, VII, 84; Alûsî, *Rûhu'l-meânî*, XXII, 193-194

⁴¹² Tüzüner, A.A. *Meâl*

⁴¹³ Öztürk, Y.N. *Meâl*

⁴¹⁴ Ateş, S. *Meâl*

⁴¹⁵ Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 3861

⁴¹⁶ Bulaç, A. *Meâl*

⁴¹⁷ Atay, H. ve Kutluay, Y. *Meâl*

Doğru olarak, “Bizim ayetlerimize ancak o kimseler...”⁴¹⁸ şeklinde meâl verilerek hasr fâil üzerinde gösterilmiştir.

[قل يا عباد الدين آمنوا اتقوا ربكم للدين أحسنوا في هذه الدنيا حسنة و أرض الله واسعة إنما يوهي b7.

⁴¹⁹ الصابرين أجرهم بغير حساب]

Bu ayetin anlamını [إنما] edatından önceki kısmıyla düşündüğümüzde, “Muhsinler için ücretin ifası ahirette olur. Onun âcilen dünya da elde olunacak kısmı ise sabredenlere mahsustur ve hesapsızdır.”⁴²⁰ anlamı önümüze çıkmaktadır. Bu şekilde dünya da hesapsız ücret kazanmak konusunda sabredenlerin dışındakiler nefyolunmakta ve hesapsız ücretin sabredenlere hasrı da [إنما] edatı ile yapılmaktadır.⁴²¹ Allah, sadece sabır ehline, dünya da karşılaştıkları şeyler yüzünden ahirette hesapsız ecir verecektir.⁴²² Ebu’ Suûd: “Yalnızca, dinleri üzerine sabreden, hududunu korumak, hukukunu gözetmek, çeşitli acı, belâ, aile ve vatandan ayrılık gibi şeylere katlananlara ödenir.”⁴²³ demektedir. Alûsî de der ki: “Bu şekilde bir ifade ve üslub belaya uğrayanları teselli, kulları ibadetin zorluklarına karşı sabırla, teşvik ve taatin gereklerine yönelttiği için iyi bir tevcih olur.”⁴²⁴

Bu ayette önceki örneklerden farklı bir durum sözkonusudur. Öncekilerde, kendisinde hasr olan fâil, mef’ulden sonra gelmişken burada hemen fiilden sonra ve mef’ulden önce gelmiştir. Ancak burada fâilin meçhul fiilden sonra gelmiş bir nâibi fâil olması da diğer bir farklı durumu ortaya koymaktadır.⁴²⁵

⁴¹⁸ Doğrul, Ö.R. **Tanrı Buyruğu**, II, 653; Çantay, H.B. **Meâl**, II, 736; Yavuz, A.F. **Meâl**; Özek ve Arkdş. **Meâl**; Eryarsoy M.B. ve Ağırakça, A. **Meâl**.

⁴¹⁹ Zümer, 39/10.

⁴²⁰ Alûsî, **Rûhu’l-Meânî**, XXIII, 249

⁴²¹ Sayı, A. **Kur’an’da** [إنما] edatı üzerine. **İslami Araştırmalar**, c:2, sayı: 6, Ocak 1988

⁴²² et-Taberî, **Câmiu’l-Beyân**, X, 622; Nehhâs, **İ’râbu’l Kur’ân**, IV, 7; Beydâvî, **Envâru’t Tenzil**, IV, 30

⁴²³ Ebu’s-Suûd, **İrşâd**, VII, 246

⁴²⁴ Alûsî, **Rûhu’l Meânî**, XXIII, 249

⁴²⁵ Sayı, A., **Kur’an’da** [إنما] edatı üzerine. **İslami Araştırmalar**, c:2, sayı: 6, Ocak 1988

Bu ayete “*Sabredenlere ecirleri muhakkak hesapsız verilir..*”⁴²⁶ şeklinde bir meal verilerek, yalnız tahkik mânâsı gözetilmiştir.

“(*Felaketlere*) karşı dişlerini sıkıp, göğüs gerenlere mükafatları hesapsız verilir.”⁴²⁷ denilen meâlde, hasrı görmezden gelinen bir anlam verilmiştir.

Bizdeki diğer mealler ise: “*yalnız*”, “*ancak*” ve “*sadece sabredenlere..*” şeklinde ; hasrı fâil üzerinde kılan mealler vermişlerdir.⁴²⁸

Elmalılı: “*ancak sabredenler..*” mânâsını vermiştir.⁴²⁹

b8. [أو تقولوا إنما أشرك آباءنا من قبل و كنا ذرية من بعدهم]⁴³⁰

“Biz onlara uyduk. Zira taklit, delil öne sürme ve bilgi edinme konusunda mazeret olarak kabul edilmez.”⁴³¹ “Babalarımızdır şirki icad eden ve onlardır zamanımızdan önce bunu âdet haline getiren .”⁴³² Burada [إنما] edatındaki hasır değerlendirilirken hem mamülün takdimi ve hem de müsnedi ileyh’in takdimi tarzı kullanılmıştır.⁴³³

Bu ayete, “*Bizden evvel atalarımız- babalarımız Allah’a ortak katmışlar.*”,⁴³⁴ “*Doğrusu atalarımız önceden Allah’a ortak koştu.*”⁴³⁵ “*Bizden önce babalarımız şirk koştumtu.*”⁴³⁶ “*Daha önce babalarımız Allaha ortak koştumşlardı.*”⁴³⁷ “*(Ne yapalım) daha önce babalarımız (Allah’a) ortak koştu.*”⁴³⁸

⁴²⁶ Eryarsoy M.B. ve Ağırakça, A. *Meâl*

⁴²⁷ Doğrul, Ö.R. *Tanrı Buyruğu*, II, 719

⁴²⁸ Çantay, H.B. *Meâl*, I. 824; Yavuz, A.F. *Meâl*; Tüzüner, A.A. *Meâl*; Atay, H.ve Kutluay, Y. *Meâl*; Ateş, S. *Meâl*; Davudoğlu, A. *Meâl*; Özek ve Arkdş. *Meâl*; Bulaç, A. *Meâl*, Öztürk, Y.N. *Meâl*

⁴²⁹ Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 4119

⁴³⁰ A’râf, 7/173..

⁴³¹ Beydâvî, *Envâru’t Tenzîl*, II, 123; Ebu’s-Suûd, *İrşâd*, III, 290

⁴³² Alûsî, *Rûhu’l-Meânî*, IX, 103

⁴³³ Sayı, A. *Kur’an’da* [إنما] edatı üzerine. *İslami Araştırmalar*, c:2, sayı: 6, Ocak 1988

⁴³⁴ Doğrul, Ö.R. *Tanrı Buyruğu*, I, 289

⁴³⁵ Yavuz, A.F. *Meâl*

⁴³⁶ Tüzüner, A.A. *Meâl*

⁴³⁷ Atay, H.ve Kutluay, Y. *Meâl*

“Yahut Allah’a şirk koştuyrsa evvelce atalarımız koşmuş..”⁴³⁹ “Daha önce babalarımız Allah’a ortak koştı..”⁴⁴⁰ “Daha önce atalarımız şirke batmıştı.” şeklinde hiç hasır yokmuş gibi meâller verilebilmiştir.

Oysa, “Ancak atalarımız şirk koşmuştu.”⁴⁴¹ “Sadece atalarımız şirk koştı.”⁴⁴² şeklinde hasrın fâil üzerinde olduğunu gösteren mealin doğruluğu ortadadır.

Elmalılı’da: “veya şirki bundan evvel ancak atalarımız yaptı, onu biz değil onlar çıkardılar..”⁴⁴³ anlamını vermiştir.

2c. Mef’ulü bih’te Hasır

ci. Fiilin tek mef’ulü bih sarih’i vardır, hasır mef’ulü bih sarihtedir.

Aşağıda verilen örneklerde de görüleceği üzere, mef’ulü bih sarih durumunda olanlar ya tek bir kelime veya cümle halinde olabilmektedirler. Bazan birkaç cümle peşpeşe gelmekte fakat atıf yoluyla tek cümle haline getirilmektedirler ve bu şekilde tek mef’ulü bih sarih olarak hasrı üzerlerinde taşımaktadırlar.⁴⁴⁴

1a. [*إِنَّ الدِّينَ يَبِيعُونَكَ إِثْمًا يَبِيعُونَ اللَّهَ*]⁴⁴⁵

Ebu’s Suûd: “Seninle biatleşme, Allah’la biatleşmedir. Çünkü maksat, O’nun emir ve yasaklarını gözetme, ahdi sağlamlaştırmadır.”⁴⁴⁶ demektedir. “Resule beyattan ve ona itaattan maksat, Allah’a ve emirlerine itaattir.”⁴⁴⁷ Görüldüğü üzere

⁴³⁸ Ateş, S. Meâl

⁴³⁹ Davudoğlu, A. Meâl

⁴⁴⁰ Özek ve Arkd. Meâl

⁴⁴¹ Çantay, H.B. Meâl, I. 245; Bulaç, A. Meâl

⁴⁴² Eryarsoy M.B. ve Ağırakça, A. Meâl

⁴⁴³ Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 2334

⁴⁴⁴ Sayı, A.Kur’an’da [*لَمَّا*] edatı üzerine. *İslami Araştırmalar*, c:2, sayı: 6, Ocak 1988

⁴⁴⁵ Fetih, 48/10.

⁴⁴⁶ Ebu’s-Suûd, *İrşâd*, VIII, 106

⁴⁴⁷ Alûsî, *Râhu’l-Meâni*, XXVI, 96

Hız Peygamber'e (S) itaatın şekli veya mecazî olduğu belirtiliyor.⁴⁴⁸ Bu, hasrın yapılabilmesi için gerekli olan nefy vasatının varlığına işaret etmektedir.⁴⁴⁹

Bu ayete, “Ey Muhammed! Şüphesiz sana baş eğerek ellerini verenler, Allah'a baş eğip el vermiş sayılırlar.”⁴⁵⁰ denilerek hasr mânâsı ifade etmeyen bir anlam verilmiştir. Yine, “..gerçekte Allah'a biat etmektedirler..”⁴⁵¹ şeklinde hasr ifade edecek şekilde değil de tahkik belirten bir mânâ da verilmiştir.

Elmahlı ve diğerleri de, “mahza” veya “ancak Allah'a..” şeklinde hasrı mef'ulü bih üzerinde kılan anlamlar vermişlerdir.⁴⁵²

İb. [قل إنما أمرت أن أعبد الله ولا أشرك به ..]⁴⁵³

Beydâvî, ayetle ilgili olarak; “Yani onlara de ki: Ben bana indirilenlerde yalnızca Allah'a ibadetle emrolundum.”⁴⁵⁴ açıklamasını yapar. Alûsî, “Burada [لئلا] edatının hasr için olup, mânâsının: “Ben sadece Allah'u Teâlâ'ya ibadetten başka bir şeyle emrolunmadım' olup, onsuz teklif ve emir ve neh-yin olmayacağına delalet ettiğini” ifade eder.⁴⁵⁵ Burada ibareden de anlaşılacağı üzere Alûsî, [لئلا] edatının hasr anlamını, diğer bir hasr yöntemi olan “nefy ve istisna” ile belirtmektedir. Bir sonraki satırda, burada hasrın “Mutlak olarak ibadete değil, Allah'a ibadet üzerine yapıldığına dikkat çekilerek, hasrı cümleye yapmış olmakta, nefyin ise münkirlere ve onların inkarlarına yönelik olduğunu ifade etmektedir.⁴⁵⁶

⁴⁴⁸ Alûsî, *Rûhu'l-Meâni*, XXVI, 96

⁴⁴⁹ Sayı, A. Kur'an'da [لئلا] edatı üzerine. *İslami Araştırmalar*, c:2, sayı: 6, Ocak 1988

⁴⁵⁰ Atay, H. ve Kutluay, Y. *Meâl*

⁴⁵¹ Ateş, S. *Meâl*; Öztürk, Y.N. *Meâl*

⁴⁵² Elmahlı, *Hak Dini*, VI,4413; Doğrul, Ö.R. *Tanrı Buyruğu*, II, 792; Çantay, H.B. *Meâl*, III, 941; Yavuz, A.F. *Meâl*; Tüzüner, A.A. *Meâl*; Davudoğlu, A. *Meâl*; Özek ve Arkdş. *Meâl*; Bulaç, A. *Meâl*; Eryarsoy M.B. ve Ağrakça, A. *Meâl*

⁴⁵³ Ra'd, 13/36.

⁴⁵⁴ Beydâvî, *Envâru't Tenzil*, II, 347

⁴⁵⁵ Alûsî, *Rûhu'l-Meâni*, XIII, 166

⁴⁵⁶ Alûsî, *Rûhu'l-Meâni*, XIII, 166

Bu ayete, “Ben, Allah’a kulluk etmek, ona şerik koşmamak ile emrolundum de.”⁴⁵⁷ şeklinde hasır anlamı olmayan bir meal verilirken diğerlerinin tamamı, “ancak Allah’a..” demek suretiyle hasırı mef’ulde gösteren anlam vermişlerdir.⁴⁵⁸

1c. [و لا تمجرك أمواتهم و أولادهم إنما يريد الله أن يعذبهم بها في الدنيا و ترهق أنفسهم و هم كافرين]⁴⁵⁹

Ebu’s Suûd, yararlandıkları mal ve çocuklarla, dünyada Allah’a şiddetle karşı gelmeleri nedeniyle bu azabla karşılaşacaklarını ifade eder.⁴⁶⁰

Alûsî de, zikredilenlerin umûmu belvâ olması ve hoş gitmesi nedeniyle hakîki olduğunu belirtir.⁴⁶¹

Elmalı: “Hem onların ne malları, ne evladları gözüne batmasın, o bir şey değil, ancak Allah onları dünya da bunlarla muazzeb kılmayı ve kâfir oldukları halde canlarının çıkmasını murad ediyor.”⁴⁶² anlamını verir.

Bu ayete, “Mallarının (bolluğu) çoluk çocuklarının (çokluğu da hiç) müteaccip etmesin. Allah onları dünya da bunlarla azaba uğratmak, onların kâfir olarak canlarını almak istiyor.”⁴⁶³, “Allah bunlarla onlara dünya da azab..”⁴⁶⁴ “Allah bunlarla onlara dünya da azab etmek istiyor..”⁴⁶⁵ “Allah onlara dünya da bunlarla azab etmeyi..”⁴⁶⁶ “Allah onları bunlarla azaba çarpıtmayı..”⁴⁶⁷ şeklinde hiç hasır yokmuş gibi mânâlar verilmiştir.

⁴⁵⁷ Tüzüner, A.A. **Meâl**

⁴⁵⁸ Doğrul, Ö.R. **Tanrı Buyruğu**, II, 405-406; Çantay, H.B. **Meâl**, I, 374; Yavuz, A.F. **Meâl**; Atay, H.ve Kutluay, Y. **Meâl**; Ateş, S. **Meâl**; Davudoğlu, A. **Meâl**; Özek ve Arkdş. **Meâl**; Bulaç, A. **Meâl**; Eryarsoy M.B. ve Ağırakça, A. **Meâl**; Öztürk, Y.N. **Meâl**

⁴⁵⁹ Tevbe, 9/85.

⁴⁶⁰ Ebu’s-Suûd, **İrşâd**, IV, 90

⁴⁶¹ Alûsî, **Rûhu’l-Meâni**, X, 155

⁴⁶² Elmalı, **Hak Dini**, IV, 2597

⁴⁶³ Doğrul, Ö.R. **Tanrı Buyruğu**, I, 330

⁴⁶⁴ Atay, H. ve Kutluay, Y. **Meâl**

⁴⁶⁵ Öztürk, Y.N. **Meâl**

⁴⁶⁶ Ateş, S. **Meâl**

⁴⁶⁷ Eryarsoy M.B. ve Ağırakça, A. **Meâl**

Yine, “o yüzden..” ve “..bunlar sebebiyle..”⁴⁶⁸ şeklinde ta’lil anlamı da verenler olmuştur.

Yanlış olarak, “Ancak Allah onları dünya da..”⁴⁶⁹ demek suretiyle hasrı fâil üzerinde kılıcı bir mânâ bile verilmiştir.

Doğru meali, “ ancak kendilerini dünya da..”⁴⁷⁰ diye hasrı mef’ulü bih’te gösteren anlamlarda görmekteyiz.

Id. [إنما يريد الشيطان أن يوقع بينكم العداوة والبغضاء في الخمر والميسر و يصدكم عن ذكر الله]⁴⁷¹

Taberî: “Allah, aranızı ima şeytan, bunlarda birbirinize düşmanlık ve nefret ettirerek sizi parçalamak istiyor.” der.⁴⁷² Bu sayılanlardan içki ve kumarın dünyevî, Allah’ı zikir ve namazdan alıkoymanın da dinî mef’edet olduğu belirtilir.⁴⁷³

Elmalılı: Bir önceki ayetle ilgili olarak: “Bu beyandan asıl maksad hamr-ü meysirin tahrimi olduğunu ihtar ve bunların tahrimini iktiza eden dinî, dünyevi mef’edet ve veballerini takrir ile ameli Şeytanı tavzihtir” demiş ve devamında bu ayetle ilgili olarak da: “Hamr-u meysirde Şeytanın muradı başka değil, ancak aranızda buğz-u adavet düşürmek ve namazdan meneylemektir.”⁴⁷⁴ demiştir.

Bu ayete, “Şeytan içki ve kumarla aranızda yalnız düşmanlık salmak..”⁴⁷⁵ şeklinde hasrı mef’ulü bih olan [العداوة] kelimesinde gösteren bir anlam verilmiştir.

Buna karşın, “Şeytan içki ve kumarla ancak aranızda düşmanlık..”⁴⁷⁶ demek suretiyle [بينكم] üzerinde hasrı ifade edilmiştir.

⁴⁶⁸ Tüzüner, A.A. Meâl; Davudoğlu, A. Meâl

⁴⁶⁹ Yavuz, A.F. Meâl

⁴⁷⁰ Çantay, H.B. Meâl, I, 293; Özek ve Arkdş. Meâl; Bulaç, A. Meâl

⁴⁷¹ Maide, 5/91.

⁴⁷² et-Taberî, Câmiu’l-Beyân, V, 33-34

⁴⁷³ Ebu’s-Suûd, İrşâd, III, 76; Alûsî, Rûhu’l Meânî, IIV, 16

⁴⁷⁴ Elmalılı, Hak Dini, III, 1805

⁴⁷⁵ Doğrul, Ö.R. Tanrı Buyruğu, I, 215; Davudoğlu, A. Meâl

⁴⁷⁶ Çantay, H.B. Meâl, I, 175; Tüzüner, A.A. Meâl; Özek ve Arkdş. Meâl

Bir diğeri, “Şeytan şüphesiz içki ve kumar yüzünden..”⁴⁷⁷ demek suretiyle ta’lil anlamı vermiştir.

Ayrıca, “..aranıza kin ve düşmanlık sokmak..”⁴⁷⁸ demek suretiyle hiç hasr ve [إنما] edatı yokmuş gibi bir anlam da ifade edilmiştir.

“Muhakkak Şeytan, içki ve kumarla...”⁴⁷⁹ şeklinde mealde, [إنما] edatına tahkik anlamı verilmiştir.

İe. [قل إنما حرم ربي الفواحش ما ظهر منها وما بطن والإثم والبغى بغير الحق وأن تشرکوا بالله ما لم ينزل

به سلطانا وأن تقولوا على الله ما لا تعلمون]⁴⁸⁰

Önceki iki ayetle birlikte düşünüldüğünde, nefy yoluyla helal olanlar anlaşılmaktadır. “Bu dönemde müşriklerce icad edilen bir takım gereksiz riyazatlar sebebiyle ibadetin bir işkence haline dönüştürülmeye başlandığı görülmektedir. Zira cahiiyye döneminde tavaf çıplak yapıldığı gibi, örneğin Beni Amir, hac günlerinde yemek ve yağlı yemezler ancak bayılıp düşmeyecek kadar kût miktarı (çok az) bir şey yerler, böylece haclarına tazim ederlerdi.”⁴⁸¹ İşte burada yapılan ve riayet edilenlerin aslında haram olmadığı, fakat sadece, ...ların haram kılındığı, [إنما] edatı ile başlayan bu ayet tarafından hasr yoluyla belirtilmiş olmaktadır.⁴⁸²

Bütün bunların, çirkin, sınırı ve ölçüyü aşan, gizli ve açık her türlü günah olduğu belirtilir.⁴⁸³ *Elmalılı: “De ki: Rabbim ancak şunları haram kalmıştır: Bütün fuhşiyyatı, açığını, gizlisini ve her türlü vebali, ve haksızlıkla bağıyi, ve Allah’a hiçbir zaman bir bürhan indirmedigi herhangi bir şeyi şirk koşmanızı ve Allah’a*

⁴⁷⁷ Atay, H.ve Kutluay, Y. Meâl

⁴⁷⁸ Ateş, S. Meâl; Öztürk, Y.N. Meâl

⁴⁷⁹ Yavuz, A.F. Meâl; Bulaç, A. Meâl; Eryarsoy M.B. ve Ağrakça, A. Meâl

⁴⁸⁰ A’râf, 7/33..

⁴⁸¹ Elmalılı, Hak Dini, III, 2153

⁴⁸² Sayı, A. Kur’an’da [إنما] edatı üzerine. İslami Araştırmalar, c:2, sayı: 6, Ocak 1988

⁴⁸³ Ebu’s-Suûd, İrşâd, III, 224; Alûsî, Rûhu’l Meânî, IIX, 112

*bilmediğiniz şeyler isnad etmenizi haram buyurdu.*⁴⁸⁴ mealini vererek hasrı mef'ulü bih sarîh üzerinde gösterir.

Bu ayete, “*De ki: Tanrım görünmeyen, görünen hayasızlıkları..haram kalmıştır.*”⁴⁸⁵ şeklinde hiç hasr yokmuş gibi bir mânâ verilirken elimizde meallerin tamamı; “*ancak şunları...*” demek suretiyle hasrı mefulü bih sarîhte kılıcı anlamlar vermişlerdir.⁴⁸⁶

c2. Fiilden sonra arka arkaya, harfî cer almamış iki mef'ulü bih gelmiştir, hasr ikinci mef'ulü bih üzerindedir.

[كل نفس ذائقة الموت إنما توفون أجوركم يوم القيمة]⁴⁸⁷

Önceki ayetlerde özellikle yahûdilerin Allah’a yönelttikleri iftiralari, Rasul-lerine yaptıkları ve onları yalanlamalarını dikkate aldığımızda, Hz. Peygamberin üzüldüğü ve aynı şekilde sahabenin de öfkeye kapıldığı anlaşılmaktadır.⁴⁸⁸ İşte [إنما] edatının hasr anlamı bu atmosfer içerisinde daha belirginleşmekte ve ücretlerinin tamı tamına ancak kıyamette ifa olunacağı belirtilmektedir.⁴⁸⁹ Onların amellerinin karşılığı, şer de olsa, hayır da olsa kıyamet günü verilecektir.⁴⁹⁰

Keşşaf’ta bunu teyid eder mahiyette: “Madem ücretler ölümden kalktıktan sonra verilecek o halde kabirde ücret verileceğine işaret eden ‘Kabir cehennem çukurlarından bir çukur veya cennet bahçelerinden bir bahçedir’ hadisini telif ederiz şeklinde sorulacak bir soruyu; ‘tevfîyenin değerlendirilmesi bu vehmi ortadan kaldırır; bu durumda anlam ücretlerinin kamil anlamda ifâ edilmesi bu günde olur, bu günden önce örneğin kabirde verilenler bu ücretin bir kısmıdır.’ şeklinde cevaplayabilirim”⁴⁹¹ diyerek ek bir açıklama da getirmiştir.

⁴⁸⁴ Elmalılı, *Hak Dini*, III, 2153

⁴⁸⁵ Doğrul, Ö.R. *Tanrı Buyruğu*, I, 264

⁴⁸⁶ Çantay, H.B. *Meâl*, I, 219 ve a.g.e.ler.

⁴⁸⁷ Al’i İmrân, 3/185.

⁴⁸⁸ Elmalılı, *Hak Dini*, II, 1244

⁴⁸⁹ Alûsî, *Rûhu’l- Meâni*, IV, 146, Elmalılı, *Hak Dini*, II, 1245

⁴⁹⁰ Beydâvî, *Envâru’t Tenzîl*, I, !!0; Ebu’s-Suûd, *İrşâd*, II, 123

⁴⁹¹ Zamahşerî, *el-Keşşâf*, I, 485

Bu ayete, “*Kıyamet günü mükafatlarınız tastamam verilecektir.*”⁴⁹² ve “*Kıyamet günü ecirleriniz size eksiksiz verilecektir.*”⁴⁹³ şeklinde hiç hasır yokmuş gibi bir meal verilmiştir.

Yine, “*mutlaka / elbette verilecektir.*”⁴⁹⁴ şeklinde tahkik ifade eden mânâlar verilebilmiştir.

Doğru anlamı, “*..ancak kıyamet günü.*”⁴⁹⁵ şeklinde hasrı ikinci mef’ulü bih üzerinde belirten meallerde görmekteyiz.

c3. Fiilin birincisi sarih, ikincisi gayri sarih olmak üzere iki mef’ulü bih’i vardır. Hasır mef’ulü bih gayri sarih üzerindedir.

3a. [قال إنما أشكو بثي و حزني إلى الله ..]⁴⁹⁶

Beydâvî: “Ne size, ne de sizden başkasına şikâyet etmem. Beni şikayetikle başbaşa bırakın.”⁴⁹⁷ açıklamasını yaparken, Ebu’s Suûd da, “Ona şikayet yollu ve teselli için bir şeyler söylediler de o, ‘ben hüznümü ne size, ne de başkalarına şikayet etmem, bu nedenle teselliye kalkışmayın’ dedi.”⁴⁹⁸ izahını yapar. Alusi: “Teselli etmeniz için ne size ne başkasına olanları şikayet etmem, hüznünü iltica ederek def’i konusunda niyaz ederek sadece Allah’a şikayet ederim. Çünkü buna kadir olan sadece O’dur.”⁴⁹⁹ anlamını verir.

Elmalûlû: “Ben! dedi, Bessimi ve hüznümü ancak Allah’a şikayet ederim. Ne size ne başkalarına değil.”⁵⁰⁰

Bu ayete, “Ben içimi doldurup taşan özlemimi kederimi Allah’a arz ederim.”⁵⁰¹ şeklinde hiç hasır yokmuş gibi bir mânâ verilmiştir.

⁴⁹² Doğrul, Ö.R. Tanrı Buyruğu, I, 146

⁴⁹³ Ateş, S. Meâl

⁴⁹⁴ Çantay, H.B. Meâl, I, 374; Atay, H.ve Kutluay, Y. Meâl; Eryarsoy M.B. ve Ağırakça, A. Meâl; Öztürk, Y.N. Meâl; Bulaç, A. Meâl

⁴⁹⁵ Yavuz, A.F. Meâl; Davudoğlu, A. Meâl; Özek ve Arkdş. Meâl

⁴⁹⁶ Yûsuf, 12/86.

⁴⁹⁷ Beydâvî, Envârû’t Tenzîl, III, 323

⁴⁹⁸ Ebu’s-Suûd, İrşâd, IV, 302

⁴⁹⁹ Alûsî, Rôhu’l-Meâni, XIII, 43

Yanlış olarak, “Ben sadece gam ve kederimi Allah’a arz ediyorum”⁵⁰² şeklinde bir mânâ ile hasır, birinci sarih mef’ulü bih üzerinde kılınmıştır. Elimizdeki diğer mealler ise, “ancak / yalnız Allah’a...”⁵⁰³ şeklinde iki mef’ulden mef’ulü bih gayrı sarih üzerinde hasırı gösteren anlamlar vermişlerdir.

3b. [إن الشيطان لكم عدو فاتخذوه عدوا إنما يدعو حزبه ليكونوا من أصحاب السعير]⁵⁰⁴

Beydâvî, “Burada taraftarlarını, hevaya uyma ve dünyaya yönelmeye davet etmesindeki amacı ve düşmanlığı ortaya konulmaktadır.”⁵⁰⁵ der. Ebu’s Suûd der ki: “Şuna dikkat çekerek, onun düşmanlığını takrir edip, ona itaattan sakındırmak isteniyor: Kendi şiasını hevaya ittibaya çağırması, dünya lezzetlerine yönlendirmesi, dünya da birbirin sevenlerin, birbirlerinin ihtiyaçlarını gidermede yaptığı gibi onların istek ve dünyevi menfaatlerini elde etmek değildir. Bilakis onları vartaya düşürmek ve hiç hesap etmedikleri bir yönden ebedi azaba götürmektir.”⁵⁰⁶ **Elmalılı:** “Haberiniz olsun ki şeytan size düşmandır, sizde onu düşman tutun, çünkü o etrafına toplanan hizbini ancak eshabi sairinden olsunlar diye davet eder.”⁵⁰⁷ der.

Bu ayete, “Şeytan taraftarlarını, alevli ateşin yaranı olsunlar diye davet eder.”⁵⁰⁸ “ O kendi taraftarını çılgın alevli cehennem yaranı olmaya çağırır.”⁵⁰⁹ “O

⁵⁰⁰ Elmalılı, **Hak Dini**, IV. 2908

⁵⁰¹ Öztürk, Y.N. **Meâl**

⁵⁰² Özek ve Arkdş. **Meâl**

⁵⁰³ Doğrul, Ö.R. **Tanrı Buyruğu**, I, 392; Çantay, H.B. **Meâl**; I, 361; Tüzüner, A.A. **Meâl**; Yavuz, A.F. **Meâl**; Atay, H.ve Kutluay, Y. **Meâl**; Ateş, S. **Meâl**; Davudoğlu, A. **Meâl**; Bulaç, A. **Meâl**; Eryarsoy M.B. ve Ağırakça, A. **Meâl**

⁵⁰⁴ Fâtır, 35/6.

⁵⁰⁵ Beydâvî, **Envâru’t Tenzil**, III, 418

⁵⁰⁶ Ebu’s-Suûd, **İrşâd**, VII, 144

⁵⁰⁷ Elmalılı, **Hak Dini**, VI, 3972

⁵⁰⁸ Doğrul, Ö.R. **Tanrı Buyruğu**, II, 683

⁵⁰⁹ Atay, H.ve Kutluay, Y. **Meâl**

partisini alevli ateşin halkından olmağa çağırır."⁵¹⁰ şeklinde hiç hasr yokmuş gibi anlam verenler olmuştur.

Yine, "*O ancak kendine uyanlara...*"⁵¹¹ şeklinde hasrı birinci mef'ul üzerinde gösteren bir mânâ da verilmiştir.

"*O kendi grubunu ancak çılginca yanan ateşin halkından olmağa çağırır.*"⁵¹² diyerek hasrı, [السعير] üzerinde gösteren bir meali de görebilmekteyiz.

Diğerleri ise "*Ancak cehennemlik...*" şeklinde hasrı mef'ulü bih gayri sarih üzerinde ifade eden anlamı vermişlerdir.⁵¹³

c4. Fiilin Birincisi gayri sarih ikincisi, sarih olmak üzere iki mef'ulü bih vardır. Hasr mef'ulü bih sarih üzerindedir.

4a. [إنما حرم عليكم الميتة و الدم و لحم الخنزير و ما أهل به لغير الله ...]⁵¹⁴

Beydâvî, buradaki haram oluşun zikredilenler üzerine olduğunu belirterek, "sanki, size zorunlu kalmadığınız sürece sadece bu şeyler haram kılınmıştır."⁵¹⁵ açıklamasını belirtir. Ebu'sSuûd buradaki [إنما] edatının hükmü zikredilen üzerine hasr ettiğini ifade ettiğini söyler. Birçok haram burada zikredilmemiştir. Bundan maksat helal olarak gördüklerinin haramlığına hasrdır veya seçme hali üzerine haramlığına hasrdır. Sanki şöyle denilmiştir: Zorunlu kalmadığınız sürece sizin üzerinize sadece şu şeyler haram kılınmıştır.⁵¹⁶ *Elmalî*'da: "*O size yalnız şunları haram kaldı, meyte, kan, hıncır eti birde Allah'ın gayrisinin namına kesilen; sonra*

⁵¹⁰ Ateş, A. Meâl

⁵¹¹ Tüzüner, A.A. Meâl

⁵¹² Bulaç, A. Meâl

⁵¹³ Çantay, H.B. Meâl, II, 771; Yavuz, A.F. Meâl; Davudoğlu, A. Meâl; Özek ve Arkdş. Meâl;

Eryarsoy M.B. ve Ağırakça, A. Meâl; Öztürk, Y.N. Meâl

⁵¹⁴ Bakara, 2/173 ve Nahl, 16/115

⁵¹⁵ Beydâvî, *Envâru't Tenzîl*, I, 163

⁵¹⁶ Ebu's-Suûd, *İrşâd*, I, 191

*kim bunlardan yemeğe muhtar kalırsa ona bir günah yükletilmez.”*⁵¹⁷ mealini vererek hasrı mef’ulü bih sarîh üzerinde göstermiştir.

Bu ayet Kur’an-ı Kerim’de hem Bakara suresinde hemde Nahl suresinde geçmektedir. Elimizdeki meallerin iki farklı yerde geçen aynı ayete farklı mealler verdiklerini görüyoruz.

Bu iki ayetin ilkinde, “*Şüphesiz size ölü hayvan etini...*” diyerek tahkik mânâsı, ikinciye “*Size ancak leşi...*” diyerek hasr mânâsı verilebilmiştir.⁵¹⁸

Bir bakası, her iki ayete de aynı şekilde “*Allah size leş... haram kıldı*” diyerek hiç hasr gözetmeyen bir mânâ vermiştir.⁵¹⁹

“*Allah size... kesin olarak haram kıldı.*” şeklinde ilk ayete tahkik ikincisinde ise tahkik ve hasr ifade etmeyen anlam da verilmiştir.⁵²⁰

Yine ilk ayete; “*... kesin olarak haram kıldı*” diyerek tahkik mânâsı, ikinci ayete “*... ancak ölü hayvanı...*” şeklinde hasr mânâsı verilmiştir.⁵²¹

“*Allah size leşi... haram kılmıştır*” diye ilk ayette hasr olmayan , ikinci ayette de “*O size ancak şunları...*” diyerek hasr ifade eden mânâ verilebilmiştir.⁵²²

İlk ayete, “*O size ölmüşü, kanı...*” diyerek hasr olmayan, ikinciye “*O size ancak ölüyü...*” diyerek hasr ifade eden bir mânâyı da görmekteyiz.⁵²³

ilk ayete “*O size ölüyü ... kat’iyyen haram kıldı*” diyerek tahkik ifade eden bir mânâ ikinciye ise; “*O size ancak ölüyü...*” demek suretiyle hasr ifade eden mânâ verilmiştir.⁵²⁴

Diğerleri ise; “*O size ancak şunları haram kıldı...*” demek suretiyle hasrı ikinci ve sarîh olan mef’ul üzerinde ifade etmişlerdir.⁵²⁵

⁵¹⁷ Elmalılı, Hak Dini, I, 588

⁵¹⁸ Atay, H.ve Kutluay, Y. Meâl

⁵¹⁹ Ateş, S. Meâl

⁵²⁰ Bulaç, A. Meâl

⁵²¹ Yavuz, A.F. Meâl

⁵²² Öztürk, Y.N. Meâl

⁵²³ Eryarsoy M.B. ve Ağırakça, A. Meâl

⁵²⁴ Çantay, H.B. Meâl, I, 47, II, 505

4b. [و لا تعجل عليهم إنما نعد لهم عدا]⁵²⁶

Taberî: “Onların helakını, onlar için istediğimiz bir hayır nedeniyle gecikmeye bırakmadık.”⁵²⁷ der. Beydâvî: “Onların helakları için acele etme . Onlar için sadece sınırlı günler ve sayılı nefesler kalmıştır.”⁵²⁸ ve Alusi: “Onların helakı için sadece günler ve nefesler kaldı da onu sayıyoruz.”⁵²⁹ derken, *Elmalılı*: “*Aleyhlerine acele etme biz onlar için ancak bir sayı sayıyoruz.*”⁵³⁰ demek suretiyle hasrı ikinci ve sarîh mef’ulü mutlak üzerinde göstermiştir.

“Hasrda nefy olayının da olduğunu tekrar hatırlayalım. İşte bu sebep ilişkisi de nefy olayından ortaya çıkmaktadır. Mesela burada zikredilen bir evvelki ayette şeytanların müşrikleri Allah’a isyan konusunda son derece cesaretlendirdikleri, onları o yolda oynattıkları belirtilmektedir. Bunun mü’minler tarafından görülmesi ve değerlendirilmesi ise niçin böyle oluyor, bunlar yanlış yolda iseler neden cezalarını bulmuyorlar şeklinde olacaktır. İşte onlardaki bu halin sürekli olacağı hakkındaki kanaati, nefy yoluyla sürenin çok kısa olduğu hususuna hasr yapılmakta, yapılan sadece süre saymaktır başka bir şey değil denilmektedir.”⁵³¹

Bu ayete, “*Biz ancak onların (günlerini ve nefeslerini) sayıyoruz*”⁵³² ve “*Biz onlar için ancak saydıkça saymaktayız.*”⁵³³ şeklinde hasrı ikinci ve mef’ul üzerinde gösteren bir mânâ vermişlerdir.

Buna karşın, “*Biz onların günlerini teker teker sayıyoruz.*”⁵³⁴ “*Biz onlara (günlerini ve nefeslerini) mükemmel bir şekilde sayarız.*”⁵³⁵ “*Onların günlerini*

⁵²⁵ Doğrul, Ö.R. Tanrı Buyruğu, I, 62 ve II, 449 ; Tüzüner, A.A., Meâl; Davudoğlu, A. Meâl; Özek ve Arkdş. Meâl

⁵²⁶ Meryem, 19/84.

⁵²⁷ et-Taberî, Câmi’ü’l-Beyân, VIII, 379

⁵²⁸ Beydâvî, Envâru’t Tenzîl, III, 65

⁵²⁹ Ebu’s-Suûd, İrşâd, V, 281; Alûsî, Rûhu’l-Meânî, XVI, 135

⁵³⁰ Elmalılı, Hak Dini, V, 3315

⁵³¹ Sayı, A. Kur’am’da [ل] edatı üzerine. İslami Araştırmalar, c:2, sayı: 6, Ocak 1988

⁵³² Çantay, H.B. Meâl, II, 561

⁵³³ Bulaç, A. Meâl

⁵³⁴ Doğrul, Ö.R. Tanrı Buyruğu, II, 505

sayıyoruz”⁵³⁶ “Biz onlar için günlerini teker teker sayıyoruz”⁵³⁷ “Biz onların günlerini saydıka sayıyoruz.”⁵³⁸ “Biz onlar(ın günlerini ve nefeslerini doldurmaları) için saydıka sayıyoruz.”⁵³⁹ “ Biz onların günlerini saydıka sayıyoruz.”⁵⁴⁰ “Çünkü biz ecel günlerini sayıyoruz.”⁵⁴¹ şeklinde hiç hasır yokmuş gibi mânâ verilmiştir.

c5. Fiilden sonra gayri sarıh iki mef’ulü bih gelmiştir, hasır ikincisinde yapılmıştır.

5a. [و لا يحسبن الذين كفروا إنما غلبي لهم خير لأنفسهم إنما غلبي لهم ليزدادوا إثما و لهم عذاب مهين]⁵⁴²

Taberi: “Bizim onların ecellerini tehir etmemiz ve uzatmamız sadece günahlarının artması içindir.”⁵⁴³ Onlar için verilen sürenin, tevbe edip imana girmeyi telafi için olduğu da ifade edilmiştir.⁵⁴⁴ *Elmalılı* bu ayete şu anlamı verir: “Birde o küfredenler kendilerini bırakışımızı zinhar kendileri için bir hayır sanmasınlar, biz onları sırf günahlarını artırsınlar diye bırakıyoruz.”⁵⁴⁵

Ayetin bütününe dikkate aldığımızda hatta bir evvelki ayetlede irtibat kurulduğunda kâfirlerin yaptıklarından son derece emin bir hesap içerisinde oldukları bu durumda mü’minlerinde etkilendikleri ve zihinlerinde acaba yaptıkları doğru mu? kanaatinin giderek yer etmesini sağlamaktadır. İşte bu durum nefy edilerek verilen mühletin sadece; azabı artıracak günahın ziyadeleşmesine hasır yapılmaktadır.⁵⁴⁶

⁵³⁵ Eryarsoy M.B. ve Ağırakça, A. Meâl

⁵³⁶ Tüzüner, A.A. Meâl

⁵³⁷ Özek ve Arkdş. Meâl

⁵³⁸ Davudoğlu, A. Meâl

⁵³⁹ Ateş, S. Meâl

⁵⁴⁰ Atay, H.ve Kutluay, Y. Meâl

⁵⁴¹ Yavuz, A.F. Meâl

⁵⁴² Ali İmrân, 3/178.

⁵⁴³ et-Taberî, Câmiu’l-Beyân, III, 528

⁵⁴⁴ Beydâvî, Envâru’t Tenzil, I, 307; Ebu’s-Suûd, İrşâd, II, 113

⁵⁴⁵ Elmalılı, Hak Dini, II, 1223

⁵⁴⁶ Sayı, A. Kur’an’da [لا] edatı üzerine. İslami Araştırmalar, c:2, sayı: 6, Ocak 1988

Bu ayete, “Onlara mühlet vermemiz günahlarını artırmaları içindir.”⁵⁴⁷
 “Biz onlara günahlarını artırmak için mühlet veriyoruz.”⁵⁴⁸ “Biz onlara mühlet veriyoruz ki günahlarını artırsınlar.”⁵⁴⁹ “Onlara biraz daha günah işlesinler diye süre veriyoruz.”⁵⁵⁰ şeklinde hiç hasır yokmuş gibi anlam verilmiştir.

“Ancak günahları çoğalsın...”⁵⁵¹ şeklinde ki anlamlarda ise, hasrı ikinci gayri sarih mef’ulde kılan doğru meali görmekteyiz.

5b. [أن تقولوا إنما أنزل الكتاب على الطائفتين من قبلنا]⁵⁵²

Ayette hasrın hangi kelimede olduğu ilk bakışta anlaşılmamaktadır. [إنما] edatında ihtisas vardır. Çünkü kütübü semaviyeden o dönemde bu iki taifenin kitaplarından başkası yoktu. Meşhur olan bunlardı.⁵⁵³ Bu tefsirlerce yapılan ayetteki kitap kelimesi ile Tevrat ve İncilin kastedildiği hususu kendileri tarafında bilinenler olması itibariyledir. Bunu belirleyen husus kelimenin başındaki harfi tarifi ‘Ahd’ için olmasıdır. Yoksa kitabın iki taifeye inmediği bilinen bir gerçektir. Bu durumda kitap sadece iki taifeye indirildi değerlendirmesi doğru olmaz. Zira asıl olarak kitap sadece iki taifeye indirilmemiştir. Fakat burada vurgulanmak istenen husus kendilerinden önce olması hususudur. Kendilerinden sorumluluğu atmak için bize değil bizden öncekilere demektedirler. Bu şekilde [إنما] edatı ile kendilerini terettüp edecek sorumluluğu nefyette hasrı kendilerinden öncesine yapmaktadırlar.⁵⁵⁴

Elmalılı: “Kitap ancak bizden evvelki iki taifeye -Yahud ve Nasaraya- indirildi.” anlamını vermiştir.⁵⁵⁵ Bu ayete, “Bizden evvel iki taifeye (Yahudilere ve

⁵⁴⁷ Doğrul, Ö.R. Tanrı Buyruğu, I, 144

⁵⁴⁸ Tüzüner, A.A. Meâl

⁵⁴⁹ Ateş, S. Meâl

⁵⁵⁰ Öztürk, Y.N. Meâl

⁵⁵¹ Çantay, H.B. Meâl, I, 113; Yavuz, A.F. Meâl; Atay, H.ve Kutluay, Y. Meâl; Davudoğlu, A.

Meâl; Özek ve Arkdş. Meâl; Bulaç, A. Meâl; Eryarsoy M.B. ve Ağırakça, A. Meâl

⁵⁵² En’am, 6/156.

⁵⁵³ et-Taberî, Câmiu’l-Beyân, V, 402; Ebu’s-Suûd, İrşâd, III, .201; Alûsî, Rûhu’l-Meâni, VIII, 61

⁵⁵⁴ Sayı, A. Kur’an’da [إنما] edatı üzerine. İslami Araştırmalar, c:2, sayı: 6 Ocak 1988

⁵⁵⁵ Elmalılı, Hak Dini, III, 2101

*Hristiyanlara) kitap gönderildi.*⁵⁵⁶ “ *Kitap bizden önceki iki topluluğa indirildi.*”⁵⁵⁷
*“Bizden önce iki topluluğa kitap indirildi.”*⁵⁵⁸ “*Bizden önce Yahudilerle Hristiyanlara indirilen bu kitap...*”⁵⁵⁹ şeklinde hasr ifadesi olmayan mânâlar verilmiştir. Yine, “*Yalnız iki taifeye indirildi.*”⁵⁶⁰ demek suretiyle hasrı “iki taife” üzerinde gösterenler de vardır.

Buna karşılık, “*Kitap yalnız bizden önceki iki topluluğa indirildi.*”⁵⁶¹ demek suretiyle hasrı gayri sarîh iki mef’ulden ikincisi üzerinde ifade eden anlam doğru olarak ifade edilmiştir.

3. İsim Cümlesinde Hasr

a. Haber kendi yerinde, müteehhir olarak gelir

[قال إنما العلم عند الله]⁵⁶²

Bir isim cümlesinde mübteda ve haber bir değişiklik yapılmadan kendi yerlerinde bırakıldıklarında hasr, haber üzerindedir. Beydavî: “Sizin azabınızın vakti hakkında benim bir bilgim yoktur. Müdahalem de yok ki onu acele ettireyim. Onun ilmi sadece Allah katında olup, takdir edilen vaktinde azabı getirir.”⁵⁶³ açıklamasını belirtir. Bu ayetle ilgili olarak, Ebu’s-Suûd bilginin yalnızca O’nun yanında olduğunu belirterek der ki: “O’nun nüzul vakti hakkında benim hiçbir bilgim yoktur, onun zamanında ve getirilmesinde benim bir dahlim yoktur. Onun ilmi ancak Allah katındadır ve takdir edilen vaktinde onu getirir.”⁵⁶⁴ Alusi de der ki: “Onu bilmeyi nefyete hasr delalet eder. Bunda Allah’tan onun acele getirilmesini isteme ve

⁵⁵⁶ Doğrul, Ö.R. Tanrı Buyruğu, I, .255

⁵⁵⁷ Öztürk, Y.N. Meâl

⁵⁵⁸ Atay, H.ve Kutluay, Y. Meâl

⁵⁵⁹ Yavuz, A.F. Meâl

⁵⁶⁰ Çantay, H.B. Meâl, I, 211; Tüzüner, A.A. Meâl ; Eryarsoy M.B. ve Ağrakça, A. Meâl; Bulaç, A. Meâl

⁵⁶¹ Özek ve Arkdş. Meâl; Ateş, S. Meâl; Davudoğlu, A. Meâl

⁵⁶² Ahkâf, 46/23.

⁵⁶³ Beydâvî, Envâru’t Tenzil, IV, 140

⁵⁶⁴ Ebu’s-Suûd, İrşâd, VIII, 85

onu dua etme konusundaki dahlini nefy vardır.”⁵⁶⁵ **Elmalılı:** “Dedi o ilim ancak Allah yanında ben size gönderdiğim şeyi tebliğ ediyorum velakin sizi öyle bir kavim görüyorum ki cahillik ediyorsunuz”⁵⁶⁶ Bu ayete, “(Bunun) ilmi Allah’tadır.” “O bilgi Allah’ın yanındadır.” “O ilim Allah’ın nezdindedir.” ve “Doğrusu bunun ne zaman geleceğini Allah bilir.”⁵⁶⁷ diyerek hasr olmayan bir mânâ verilmiştir.

Elimizdeki diğer mealler ise; “Onun ilmi ancak Allah nezdindedir.”⁵⁶⁸ demek suretiyle hasrı haberde kılan anlam vermişlerdir.

b. Haber mübtedadan öne geçer, hasr mübtedadadır.

[فإِذَا عَلِمَكَ الْبَلَغُ وَ عَلَيْنَا الْحِسَابُ]⁵⁶⁹

Bu ayetle ilgili olarak Zamahşeri: “Sana düşen yalnızca tebliğdir, hesapları da sana değil bizedir. Amelleri üzerine ceza da.”⁵⁷⁰ Ebu Hayyân: “Senin üzerine vacib olan sadece risaleti tebliğdir. Amellerine karşılık cezalandırma ise, senin üzerine değil bize aittir.”⁵⁷¹ Ebu’s-Suûd ise: “Yani tamamiyle risalet ahkâmını tebliğ sanadır, yoksa senin tebliğinin mazmunu olan vaidî gerçekleştirme değil. Sana risaleti tebliğden başkası yoktur. Bunun gerisindekilere önem verme. Biz sana yeteriz ve sana vaad ettiğimiz zaferi tamamlarız. Onun tehiri seni sıkıntıya sokmasın. Çünkü o bizim bildiğimiz bir maslahat nedeniyledir.”⁵⁷² şeklinde açıklama getirirler.

⁵⁶⁵ Alûsî, *Rûhu’l-Meânî*, XXVI, .25

⁵⁶⁶ Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 4353

⁵⁶⁷ Doğrul, Ö.R. *Tanrı Buyruğu*, II, 782; Tüzüner, A.A. *Meâl*; Davudoğlu, A. *Meâl*; Atay, H. ve Kutluay, Y. *Meâl*

⁵⁶⁸ Çantay, H.B. *Meâl*, III, 926; Yavuz, A.F. *Meâl*; Ateş, S. *Meâl*; Özek ve Arkdş. *Meâl*; Bulaç, A. *Meâl*, Eryarsoy, M.B. ve Ayrıakça, A. *Meâl*; Öztürk, Y.N. *Meâl*

⁵⁶⁹ Ra’d, 13/40.

⁵⁷⁰ Zamahşeri, *el-Keşşâf*, II, 363

⁵⁷¹ Ebu Hayyân, *El-Bahrü’l-Muhît*, VI, 399

⁵⁷² Ebu’s-Suûd, *İrşâd*, V, 28

Alûsi: “Maksurun aleyh [البلاغ] kelimesidir. Bu nedenle haber takdim edilmiştir. Bu hasr [إنما] edatından elde edilmiştir.”⁵⁷³ der. **Elmalılı:** “Üzerine vacip olan ancak belâğdır, yani sen bir Rasul olduğundan üzerine vacip olan vazife risaletin ahkâmını tamamen tebliğden ibarettir.”⁵⁷⁴

Bu ayete, “Sana düşen (risaletini) tebliğ etmektir.” “O halde tebliğ etmek sana hesap sormakta bize düşer.”⁵⁷⁵ demek suretiyle hasr ifade etmeyen bir mânâ verilmiştir.

Bu ayete; “Ancak sana düşen tebliğ etmektir” şeklinde verilen bir meal de hasr, takdim eden haber üzerine yöneltilmiştir.”⁵⁷⁶

Elimizdeki diğer mealler; “Sana düşen yalnızca tebliğdir.”⁵⁷⁷ şeklinde hasrı müteahhir mübteda üzerinde gösteren mealler vermişlerdir.

4. Nefy ve İstisnada Hasr

[و ما محمد إلا رسول قد خلت من قبله الرسل]⁵⁷⁸

Bu ayetle ilgili olarak Ebu’s-Suûd: “Hasr kalbidir, Onlar ökçeleri üzere ters döndüklerinde sanki şuna inandılar, Hz. Peygamber (A) diğer Rasullerin gelip geçmeleri konusunda onlar gibi bir elçidir. Kendisinden sonra o Peygamberlerin dinlerine yapışıldığı gibi yapışmak gerekir. Sahabeye O’nun diğerleri gibi bir Rasul olduğu ve Onlar gibi gelip geçici olduğu ifade edilmiştir.”⁵⁷⁹ der.

Elmalılı: “Ayet Uhud Savaşı sırasında inmiş olup Rasulullah’ın öldürüldüğü şayasından sonra bu şaya üzerine terki vazife edenleri terbiye ve makam-ı Sıddıkine irşad için nazil olmuştur. Vak’a şaya’i katl üzere olduğu halde ayette mevzin takdimi Rasulullah hakkında katlin vaki olmadığı ve olmayacağı ve fakat

⁵⁷³ Alûsi, Rûhu’l-Meâni, XIII, 172

⁵⁷⁴ Elmalılı, Hak Dini, IV, 3004

⁵⁷⁵ Doğrul, Ö.R. Tanrı Buyruğu, II, 406; Öztürk, Y.N. Meâl

⁵⁷⁶ Çantay, H.B. Meâl, I, 375

⁵⁷⁷ Yavuz, A.F. Meâl; Tüzüner, A.A. Meâl; Atay, H. ve Kutluay, Y. Meâl; Ateş, S. Meâl; Davudoğlu, A. Meâl; Özek ve Arkdş. Meâl; Bulaç, A. Meâl; Eryarsoy, M.B. ve Ağırakça, A. Meâl

⁵⁷⁸ Ali İmrân, 3/144.

mevтин behemahal vuku bulacağı cihetle bilhassa vefat-ı Peygamberi sırasında zuhur edecek hadisata celbi dikkat etmek ve o noktayı nazarla terbiye-i diniyyeyi takviye eylemek hikmetine tazammum eylemektedir.” der ve “*Muhammed de ancak bir rasuldür.*”⁵⁸⁰ mealini verir.

Elimizdeki bütün mealler bu ayete; “*Muhammed ancak bir Peygamberdir.*” şeklinde meal vermişlerdir.⁵⁸¹

5. Takdimde Hasr

[فل هو الرحمن آمننا به و عليه توكلنا]⁵⁸²

Taberi: “İşlerimizde O’na itimad ettik”⁵⁸³ ifadesiyle hasra değinmemiştir. Beydâvî, “O’na güvenmek, O’ndan başkasının zarar ya da fayda veremeyeceği için tevekkül ettik.”⁵⁸⁴ açıklamasını yapar. Ebu’s-Suûd der ki: “Asla ondan başkasına değil ondan başka kim olursa olsun fayda ve zarardan hali olmadığını bildiğimiz için sadece olan tevekkül ederiz”⁵⁸⁵ Alûsi: “Tevekkül sadece Allah’adır, tek başına onadır ve bu takvanın hakikatıdır” der.⁵⁸⁶ *Elmalılı* da: “İşte size azabı bize bu rahmeti veren rahmandır ki bizler ona iman ettik ve ancak ona tevvekkül kaldık, kendimizi ona verdik. Ona dayanmaktayız. Biz size çoklukla veya diğer bir vasıtayla değil ancak o rahmanın nusretiyle galebe ettik ve edeceğiz Ey geri kalan kâfirler”⁵⁸⁷ açıklamasını yapar.

⁵⁷⁹ Ebu’s-Suûd, *İrşâd*, II, 92

⁵⁸⁰ *Elmalılı, Hak Dini*, II, 1192

⁵⁸¹ Doğrul, Ö.R. *Tanrı Buyruğu*, I, 138; Çantay, H.B. *Meâl*, I, 106; Yavuz, A.F. *Meâl*; Tüzüner, A.A. *Meâl*; Atay, H. ve Kutluay, Y. *Meâl*; Ateş, S. *Meâl*; Davudoğlu, A. *Meâl*; Özek ve Arkdş. *Meâl*; Bulaç, A. *Meâl*; Eryarsoy, M.B. ve Ağırakça, A. *Meâl*; Öztürk, Y.N. *Meâl*

⁵⁸² *Mülk*, 67/29.

⁵⁸³ Taberî, *Câmiu’l Beyân*, XII, !74

⁵⁸⁴ Beydâvî, *Envâru’t Tenzil*, IV, 303

⁵⁸⁵ Ebu’s-Suûd, *İrşâd*, IX, 10

⁵⁸⁶ Alûsi, *Rûhu’l-Meâni*, XXIX, .22

⁵⁸⁷ *Elmalılı, Hak Dini*, VII, 5246

Bu ayete, “*Biz Ona inandık ve Ona güvendik*”⁵⁸⁸ şeklinde hasr ifadesi olmayan bir meal verilmesine karşılık, diğer meallerimiz ise; “*Ancak Ona tevekkül ettik.*” şeklinde hasr ifade eden mealler vermişlerdir.⁵⁸⁹

6. Fasil Zamiri ile Hasr

a. [*فَالله هو الولي*]⁵⁹⁰

Fasil zamirinin getirilmesi suretiyle hasr yapıldığını görmüştük. Nehhas, [*الولي*] zâiddi ve i’raptan mahalli yoktur. Mübteda olması durumunda haber [*هو*] kelimesidir.⁵⁹¹ der. Bu ayetle ilgili olarak Taberi: “Velilerin velisi Allah’tır. Başka ilahları ve putları değil sadece O’nu veli edinin.”⁵⁹² Zamahşeri: “Veli edinilmesi gereken tek başına Odur” der.⁵⁹³ Ebu’s-Suûd: “Bu mahsuf şartın cevabıdır, sanki şöyle demiştir, Veli edindiklerinin velayetini iptalden sonra hakikatte veli edinmek isterlerse işte Allah velidir, Ondan başka veli yoktur.”⁵⁹⁴ Alûsi de: “Hakiki veli Odur. Bihakkın Onun dışında veli yoktur.”⁵⁹⁵ demiştir.

Elimizdeki meallerde bu ayette hasrı ifade eden hiçbir mânâ bulamadık.⁵⁹⁶

b. [*لا يستوى أصحاب النار و أصحاب الجنة أصحاب الجنة هم الفائزون*]⁵⁹⁷

“Cehennem ashabının takdiminde ilk olarak şu bildirilir. Eşit olmamanın üzerine bina edildiği maksur onlar cihetinen olup onların mukabilleri cihetinden değildir. ‘Cennet ashabının faizlerden olduğu’ ifadesi iki fırka arasında eşitliğin

⁵⁸⁸ Doğrul, Ö.R. *Tanrı Buyruğu*, II, 871; Atay, H. ve Kutluay, Y. *Meâl*; Ateş, S. *Meâl*; Bulaç, A.

Meâl

⁵⁸⁹ Çantay, H.B. *Meâl*, III, 1071; Yavuz, A.F. *Meâl*; Tüzüner, A.A. *Meâl*; Davudoğlu, A. *Meâl*;

Özek ve Arkdş. *Meâl*; Eryarsoy, M.B. ve Ağırakça, A. *Meâl*; Öztürk, Y.N. *Meâl*

⁵⁹⁰ Şurâ, 42/9.

⁵⁹¹ Nehhâs, *İ’râbu’l Kur’ân*, IV, 73

⁵⁹² et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XI, 131

⁵⁹³ Zamahşerî, *el-Keşşâf*, III, 461

⁵⁹⁴ Ebu’s-Suûd, *İrşâd*, IIX, 24

⁵⁹⁵ Alûsî, *Rûhu’l-Meânî*, XXV, 15

⁵⁹⁶ Bkz. Adı geçen mealler.

olamayacağı keyfiyetini açıklayan bir başlangıçtır. Yani her isteği elde edenler, her kötülükten kurtulanlar onlardır.”⁵⁹⁸ İki farklı şey arasındaki eşit olamama, fazlalık ve eksiklik açısından dır.⁵⁹⁹

Elmalılı der ki: “Cehennemlikler ile Cennetlikler denk olmaz. Fazilet ve rüçhan hangi tarafta olduğuna gelince ancak ashab-ı Cennettir ki faizdirler. Tehlikeden kurtulmuş büyük murada ermişlerdir. Mü'minler böyle her tehlikeden kurtulup o büyük murada ermek için o fazileti kesbetmek için Allah'a korunarak ve ikabından sakınarak çalışmalıdır. Her gün yarına ne hazırladığına bakıp hesap etmeli ve bu Allah'ı unutup da kendilerine yazık ederek ateşte kalacak fasıklar, zâlimler gibi olmamalı bu nasihatları Allah'ın bu emrî nehyine iyi dikkat etmelidirler.”⁶⁰⁰ Bu ayete, “Kurtulanlar ancak Cennet halkıdır.”⁶⁰¹ şeklinde hasr ifade eden mânâ verilmiştir. Diğer meallerde böyle bir mânâ yoktur.⁶⁰²

7. Müsnet İleyh'in Zikri ile Hasr

Bir fiil cümlesinde müsnedi ileyh'in zikredilmesiyle de hasr yapılabilmektedir. Müsned ileyh'in zikredilmesinin hasr ifade ettiğini daha önce görmüştük. Bu gibi ayetlerde müsnedi ileyh'in takdimi Sekkâkî'ye göre yalnızca takviye içindir. Zemahşeri ise takviye ve tahsis için olmasında bir engel olmadığı görüşündedir.⁶⁰³

[الله يسط الرزق لمن يشاء و يقدر]⁶⁰⁴

Bu ayetle ilgili olarak Zemahşeri: “Yani Allah tek başına O rızkı genişletip daraltır, Ondan başkası değil. Mekke halkı için rızkı bollandıran ve onlar için

⁵⁹⁷ Haşr, 59/20.

⁵⁹⁸ Ebu's-Suûd, *İrşâd*, IIX, 223

⁵⁹⁹ Alûsî, *Rûhu'l-Meâni*, XXVII, 61

⁶⁰⁰ Elmalılı, *Hak Dini*, VII, 4866-67

⁶⁰¹ Çantay, H.B. *Meâl*, III, 1028; Ateş, S. *Meâl*

⁶⁰² Doğrul, Ö.R. *Tanrı Buyruğu*, II, 846; Yavuz, A.F. *Meâl*; Tüzüner, A.A. *Meâl*; Atay, H. ve Kutluay, Y. *Meâl*; Davudoglu, A. *Meâl*; Özek ve Arkdş. *Meâl*; Bulaç, A. *Meâl*; Eryarsoy, M.B. ve Ağırakça, A. *Meâl*; Öztürk, Y.N. *Meâl*

⁶⁰³ Alûsî, *Rûhu'l-Meâni* XIII, 147

⁶⁰⁴ Ra'd, 13/26.

genişleten Odur.”⁶⁰⁵ Ebu’s-Suûd da: “Yani hikmetinin gereğine göre hiçkimsenin bu konuda bir dahli olmaksızın hikmetinin farkına varmaksızın dilediğini daraltır ve genişletir.”⁶⁰⁶ derler. *Elmalılı*: “Allah dilediği kimseye rızka genişletir daraltır da.”⁶⁰⁷ Mealini vermiştir. Hasr ifadesi gözetilmeyen bu mânâyâ benzer ifadeler elimizdeki diğer meallerde verilmiştir.⁶⁰⁸

III. DEĞERLENDİRME

Arap dili ve edebiyatında temel referans olan Kur’ân-ı Kerîm’in, Arapça konuşmayan insanlara, tam bir tercümesinin yapılamayacağı için meal olarak aktarılması elbette bir gerekliliktir. Böyle bir çalışma yapılırken, Arap dili ve belâgatını, çok iyi bir biçimde bilmek ve dil sanatlarını da mümkün mertebe yapılan meale yansıtılabilmek için aynı zamanda mealin yapıldığı dilde iyi bilmek ve kullanmak gerekmektedir.

İşte bu nedenle, Kur’ân’da hasr sanatının da meallere doğru bir biçimde yansıtılması gerekliydi. Cümle içerisinde farklı yer ve ögeler üzerinde ifade edilen bu sanat, ayetler anlamlandırılırken, tefsirlere başvurularak dile getirilmeliydi. Aksi halde, görüldüğü gibi ya hiç hasr yokmuş gibi anlam verilmekte, ya sadece tahkik manası gözetilmekte, ya da hasr başka bir öge üzerinde gösterilebilmektedir.

⁶⁰⁵ Zamahşerî, el-Keşşâf, II, 359; Ayrıca aynı anlam için bakınız: Beydâvî, Envâru’t Tenzil, II, 343

⁶⁰⁶ Ebu’s-Suûd, İrşâd, V, 19

⁶⁰⁷ Elmalılı, Hak Dini, IV, .2981

⁶⁰⁸ Doğrul, Ö.R. Tanrı Buyruğu, II, 403; Çantay, H.B. Meâl, I, 372; Yavuz, A.F. Meâl; Tüzüner, A.A. Meâl; Atay, H.ve Kutluay, Y. Meâl; Ateş, S. Meâl; Davudoglu, A.Meâl; Özok ve Arkdş. Meâl; Bulaç, A. Meâl; Eryarsoy, M.B. ve Ağırakça, A. Meâl; Öztürk, Y.N. Meâl

SONUÇ

Hasr, bir işin özel bir yolla diğerine has kılınması, belirtilen iş, olay veya kişi için bir hükmün belirlenerek, onun dışındaki hükümlerin geçerli olmadığını belirtmesidir.

Hasr üslubu, ilk dönemden itibaren Arap dili ve Edabiyatını kullanan herkesin ifadesinde görülebilmesine karşın, Abdülkâhir ve Sekkâkî gibi âlimlerin gayretleriyle sistematik bir hâl almıştır.

Hasrı; maksûr ve maksûru'n aleyh ile, hasr hangi yöntem kullanılarak yapılmış ise onu ifade eden edat olmak üzere üç öge oluşturmaktadır.

Hasr, hasrı oluşturan iki öge, yapılan hasrın vakıya uygunluğu ve gerçeği yansıtır - yansıtmaması, ayrıca; insanlarla yapmış olduğumuz konuşmalarda muhatabımızın sahip olduğu kanaat ve düşünceye göre farklılık göstermekte ve çeşitli bölümlere ayrılmaktadır.

Bu çalışmamızda, hasr üslubunu ifade etmek için en çok kullanılan ve ittifak edilen yolların; [لما] edatı, nefy ve istisna, atıf yolu, takdim-tehir ve fasıl zamiri olduğunu, ancak Süyûti gibi bir kısım âlimlerin, bu yolların sayısını ondört'e kadar çıkarttıklarını tesbit ettik. Ayrıca, hasr anlamına gelen kimi fiillerle de daraltma yapılabilmektedir. İttifak edilen yollar için bazı âlimler tarafından farklı şartlar ileri sürülmüştür. Bu yollardan kimisinin hasr ifade edemeyeceğini öne süren âlimler olmuştur. Onlara gerekli cevabı vererek hasr ifade etmesinin isbatı da diğer bir kısım âlim tarafından yapılmıştır.

Bu yollardan her birisinin kendine has ve onu diğer yollardan ayırt eden bir takım özellikleri bulunmaktadır.

İşlev açısından hasr, bir cümle içerisindeki ögeler üzerinde kendisini göstermektedir. Mübteda ve haber'de olabildiği gibi, fiil, fâil veya mef'ûl üzerinde hasr yapılabilmektedir. Bundan başka, bir cümledeki; ikinci mef'ul, hâl, zi'l-hâl, sıfat, mevsûf, câr, mecrûr ve zarf üzerinde de hasr görülebilmektedir.

Yapmış olduğumuz bu çalışmada, hasr üslubunun Kur'an'da anlama nasıl yansıdığını gördük. Mevcut meâllerden çalışmamızda yararlandıklarımız, zaman

zaman hasrı yansıtmayan anlamlar vermek suretiyle ayetlerdeki mânâyı tam olarak karşılayıcı meal verememişlerdir.

Zamahşerî, Ebu's-Suûd, Alusî gibi dirayet tefsiri sahibi müfessirlerle, yine Türkçe bir tefsir yazan Elmalılı, ayetlerin açıklamasını yaparlarken genellikle hasrı ifade eden bir tefsir yapmışlardır. Buna karşın, meâl sahiplerinin bir kısmı, kimi zaman hasrı hiç görmemiş, kimi zaman tahkik olarak ifade etmiş, bazan da cümle içerisindeki başka öğelerde hasrı karşılayan anlamlar vermişlerdir.

Öyleyse; Arapçanın dil ve belâgat kaidelerinde, ilahî olması, lafzen ve manen bize intikal etmesi nedeniyle temel referans olan Kur'ân-ı Kerîm'in tercüme ve meallerinde hasrın anlama yansıtılmasına dikkat edilmesi gerekmektedir. İnsanlara hidayeti ve ebedi mutluluk yolunu gösteren Kur'ân'ı doğru bir şekilde anlayıp kavramak, başkalarına ifade edilen anlamı doğru olarak yansıtabilmek için Arap dilinin özelliklerini, belâgatını ve dil sanatlarını iyi bir biçimde bilmek de gözardı edilmemelidir. Aksi takdirde incelikler kaybolup gidecektir.

KAYNAKLAR

- ABBAD, es-Sâhib İsmail b. Abbâd, (öl. 385 h.), *el-Muhît fi'l-Luga*, (tah: Muhammed Hasan Ali Yâsîn), (I-XI) Beyrut, 1994
- AKKÂVÎ, İn'âm Fevvâl, *Mu'cemü'l Mufasssal fi Ulûmi'l Belâga el-Bedi' ve'l Beyân ve'l Meânî*, (haz: Ahmed Şemseddin), Beyrut, 1992
- el-ALEVÎ, Yahya b. Hamza b. Ali b. İbrahim el-Alevî el-Yemenî, *Kitâbü't-Tırâz el Metedâmin li Esrâri'l Belâgati ve Ulûmi Hakâiki'l- İ'câz*, (tah: Muhammed Abdüsselâm Şahin) Beyrut, 1995
- ALÛSÎ, Şihâbüddîn Mahmûd el-Alûsî, (öl. 1270) *Rûhu'l Meânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l- 'Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, (I- XXX) Lübnan, 1985
- ATAY, H. Y. KUTLUAY, *Kur'an'ı Kerîm ve Türkçe anlamı (Meâl)*, (Meal) Ankara, 1986
- ATEŞ, Süleyman, *Kur'an'ı Kerîm ve Yüce Meâli*, (Meal) Ankara, trh.y.
- el-BÂBERTÎ, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed, (öl. 786 h.), *Şerhu't- Telhîs*, (tah. Muhammed Mustafa Sûfiyye), Trablus, 1983
- el-BAĞDÂDÎ, Abdülkâdir b. Ömer, *Hizânetü'l-Edeb ve Lübbü Lübbâbi Lisâni'l Arab*, (I-XII) Kahire, 1988
- BEYDÂVÎ, Nâsıruddin Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b Muhammed eş-Şîrâzî el-Beydâvî, (685), *Envâru't Tenzîl ve Esrâru't Te'vil*, (I-IV), Beyrut, 1990
- BİLGEGİL, M. Kaya, *Edebiyat Bilgileri ve Teorileri (Belâgat)*, İstanbul, 1989
- BULAÇ, Ali, *Kur'an'ı Kerîm ve Türkçe Anlamı*, (Meal) İstanbul trh.y.
- CARİM, Ali ve EMİN, Mustafa, *el-Belâgatü'l Vâdiha*, Kahire, 1981
- el-CEVZİYYE, İbni Kayyım, Muhammed b. Ebi Bekr b. Eyyûb ez-Zer'î, *el-Fevâidü'l Müşevvik ilâ Ulûmi'l Kur'ân ve İlmi'l Beyân*, Beyrut, 1988
- el-CÛRCÂNÎ, Ebu Bekr Abdülkâhir b. Abdurrahmân b. Muhammed, *Delâilü'l- İ'câz*, (haz: Muhammed et-Tuncî), Beyrut, 1995
- Esrâru'l Belâga*, (haz: Mahmud Muhammed Şakir) Kahire, 1991
- el-CÛRCÂNÎ, Ali b. Muhammed, Seyyid eş-Şerîf, (öl. 816 h.) *Kitâbu't- Ta'rifât*, (tah: Abdülmün'im el-Hanefî), Kahire, 1991
- ÇANTAY, Balıkesirli Hasan Basri, *Kur'an'ı Hakîm ve Meâli Kerîm*, (I-III) İstanbul, 1984
- DAVUDOĞLU, Ahmed, *Kur'an'ı Kerîm ve İzahlı Meâli (Türkçe Anlam)*, (Meal) İstanbul, 1981
- ed-DESÛKÎ, *Hâşiyetü'd- Desûkâ a'lâ Muhtasari'l Meânî*, ty. yy.

- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara, 1997
- DOĞAN, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul, 1996
- DOĞRUL, Ömer Rızâ, *Kur'ân'ı Kerîmin Tercüme ve Tefsîri, Tanrı Buyruğu*, (I-II) İstanbul, 1955
- DURMUŞ, İsmail, DİA *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* için hazırlanan 'Hasr' maddesi,
- EBU'S-SUÛD, Muhammed b. Muhammed el-İ'mâdî, (öl. 982), *İrşâdü Aklı's-Selîm ilâ Mezâyâ'l Kur'âni'l-Kerîm*, (I-IX) Beyrut, ty.
- EBU HAYYÂN, Muhammed b. Yûsuf Ebu Hayyân el-Endülûsî, (öl. 745), *el-Bahru'l Muhît*, (I-X) Beyrut, 1992
- ERYARSOY, M.B. A. AĞIRAKÇA, *Kur'ân'ı Kerîm ve Nüzul Sebepi Türkçe Meâli*, (Meal) İstanbul, 1992
- ELMALILI, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili: Yeni Mealli Türkçe Tefsir*, (I-IX) İstanbul, 1971
- el-ERBİLÎ, Alâüddîn b. Ali, *Cevâhirü'l Edeb fî Ma'rifeti Kelâmi'l Arab*, (haz: Emîl Bedi' Ya'kûb), Lübnan, 1991
- FADL, Hasan Abbâs, *el-Belâgatü Fünûnuhâ ve Efnânuhâ*, (I-II) Ammân, 1987
- el-HAŞİMÎ, Ahmed, *Cevâhirü'l - Belâga*, İstanbul, 1984
- HÜSEYİN, Abdülkâdir, *Fennü'l-Belâga*, Beyrut, 1985
- İBN CİNNÎ, Ebu'l Feth Osman b. Cinnî, *el-Hasâis*, (tah: Muhammed Ali en-Neccâr), (I- III) Kahire, 1986
- İBN FÂRİS, Ebu Hüseyin, Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, (öl.395 h.) *Mu'ce-mu Mekâyisi'l- Lüga* (tah: Abdüsselâm Muhammed Hârûn), (I-IV) Beyrut, 1991
- Mücmelü'l-Lugati*, (tah: Züheyr Abdülmuhsin Sultan), (I-IV) Beyrut, 1986
- es-Sâhibiyyü fî Fıkhı Lugâti'l Arabiyyeti ve Mesâlihuhâ ve Süneni'l-Arabı fî Kelâmihâ*, (tah: Ömer faruk et-Tabba'),
- İBN HİŞÂM, Cemâlüddîn b. Hişam el-Ensârî, (öl.761), *Mugni'l Lebîb a'n Kütübi'l Eâ'rib*, (tah: Mâzin el-Mubârek ve Muhammed Ali Hamdullah), Beyrut, 1992
- Evdahu'l Mesâlik ilâ Elfiyyeti İbni Mâlik*, (tah. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid) (I-IV), Beyrut, ty,
- Katru'n Nedâ ve Belli's Sadâ*, Kahire, ty.

- İBN MANZÛR, Ebu'l Fadl Cemaleddin Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânü'l Arab*, (tah: Abdullah Ali el-Kebîr, Muhammed Ahmed Hasbullah, Haşim Muhammed Şâzelî), (I-XI), Kahire, ty.
- el-İSFEHÂNÎ, Hüseyin b. Muhammed b. Râgıb (öl. 565 h.), *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*, İstanbul, trh.y,
- el-KAZVÎNÎ, el-Hatîbü'l- Kazvîni, (öl. 739 h.), *el-İzâhu fi ulûmi'l-belâgati*, (Şrh ve tah: Muhammed Abdülmün'im Hafacı), (I-III) Beyrut, trh.y.
- el-KEREMÎ, Hasan Saîd, *el-Hâdî ilâ lügâti'l arabî*, (I-V) Beyrut, 1991
- KOCA, Ferhat, *İslam Hukuk Metodolojisinde Tahsis*, İstanbul, 1996
- KOCAKAPLAN, İsa, *Açıklamalı Edebî Sanatlar*, İstanbul, 1992
- el-MEVLEVÎ, Tâhir, *Edebiyat Lügati*, İstanbul, 1984
- en-NEHHÂS, Ebu Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmail,(öl.338), *İ'râbu'l Kur'ân*, (tah. Züher Gâzi Zâhid), (I-V), Beyrut, 1988
- ÖZEK, A., H. KARAMAN, A. TURGUT, M. ÇAĞRICI, İ.K. DÖNMEZ, S. GÜMÜŞ, *Kur'ân'ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, (Meal) Ankara, 1993
- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, *Kur'ân'ı Kerîm ve Türkçe Meâli*, (Meal) İstanbul, 1994
- RADIYY, Radiyyüddîn Muhammed b. el-Hasen el-Esterâbâzî, *Şerhu'r Radiyy ala'l Kâfiye*, (haz. Yusuf Hasen Ömer) (I-V), Bingazi, 1996
- er-RÂZÎ, Fahrüddîn, (öl. 606), *Nihâyetü'l- İ'câz fi Dirâyeti'l İcâz*, (tah: Bekr Şeyh Emîn) Beyrut, 1992
- SAYI, Ali, *Kur'an'da [ ] Edatı Üzerine*, İslami Araştırmalar dergisi, c:2, s:6, Ocak: 1988
- es-SEKKÂKÎ, Ebu Ya'kûb, Yûsuf b. Ebî Bekr Muhammed Ali, (öl. 626 h.), *Miftâhu'l- Ulûm* (haz: Naîm Zarzur), Beyrut, 1983
- SÎBEVEYH, Ebu Bişr Amr b. Osman b. Kanber, *el-Kitâb Kitâbu Sîbeveyh*, (tah: Abdüsselâm Muhammed Hârûn), (I-V) Kahire, 1988
- SÜYÛTÎ, Celâlüddîn Abdurramân es-Süyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l- Kur'ân*, (I-II) Kahire, trh.y.
- *Hem'u'l Hevâmî'*, Kum, ty.
- *Mu'terekü'l Akrân fi İ'câzi'l Kur'ân*, (I-III) Lübnan, 1988
- *et-Tahbîru fi Ulûmi't-Tefsîr*, (tah: Fethi Abdülkâdir Ferîd), Kahire, 1986
- TABÂNE, Bedevî, *Mu'cem Belâgati'l Arabiyye*, Cidde, 1988
- et-TABERÎ, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr (öl. 310 h.) *Câmiu'l -Beyân fi Te'vî'l- Kur'ân*, (I-XXX) Beyrut, 1992
- et-TAFTAZÂNÎ, Sa'd Mes'ud b. Ömer, *Kitâbü'l-Mutavvel Şerhu't-Telhîs*, İstanbul, 1309 r.

- Muhtasaru'l meâni*, İstanbul, 1977
- et-TAYBÎ, Şerefüddîn Hüseyin b. Muhammed, (öl.743 h.), *Kitâbü't-Tibyân fî Ulûmi'l-Meâni ve'l-Bedi' ve'l-Beyân*, (tah: Hâdî Atıyye Mataru'l- Hilâlî) Beyrut, 1987
- et-TEHANÂVÎ, Muhammed A'lâ b. Ali, *Keşşâfu Istilahâti'l-Fünûn*, (I-III) Beyrut, ty.
- TÜZÜNER, Abdullah Atıf, (1869-1954), *Kur'an'ı Kerîm ve Türkçe Meâli*, (Meal) İstanbul, 1973
- WENSINCK, A.J. ve J.P. MENSING, *Concordance Et Indices Tradition Musulmane*, (I-IIIX) Leiden, 1965
- YAKÛB, Emil Bedî', *Mevsûa'tü Emsâli'l Arab*, Beyrut, ty.
- YAVUZ, Ali Fikri, *Kur'an'ı Kerîm ve Meâli Alisi*, İstanbul, 1967
- ZAMAŞERÎ, Ebul Kâsım, Mahmûd b. Ömer, *Esâsü'l-belâga*, 1979, yy.
- el-Keşşâfu 'an Hakâ'ika Gavâmizi't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fî Vücûhi't-Te'vil* (I-IV) Beyrut, 1977
- ez-ZECCÂC, Ebu İshak İbrahim b. es-Sırrî, *Meâni'l Kur'ânî ve İ'râbihî*, (tah: Abdülcelîl Abduh Şelebî), (I-III) Beyrut, 1998
- ez-ZERKEŞÎ, Bedrüddîn Muhammed b. Abdullah (öl. 794 h.), *el-Burhân fî Ulûmi'l- Kur'ân*, (tah: Yûsuf Abdurrahmân el-Mar'a'şlî ve Cemal Hamdi ez-Zehebî ve İbrâhim Abdullah el-Kürdî), (I-IV) Lübnan, 1994